


Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΤΟ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ
ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΞΑΝΘΗΣ



Φοιτήτρια:
Χαραλαμπόγλου Μαρία
Επιβλέπων:
Λαλένης Κωνσταντίνος

Βόλος, Ιούλιος 2010



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 8685/1
Ημερ. Εισ.: 20-07-2010
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΜΧΠΠΑ
2010
ΧΑΡ



Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Πολυτεχνική Σχολή

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης

Διπλωματική Εργασία:

*«Το Μειονοτικό Στοιχείο και η Επίδρασή του στην Πολεοδομική
Εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης»*

Επιβλέπων: Λαλένης Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής:		
1	Κοτζαμάνης Βύρων	Καθηγητής
2	Σκάγιανης Παντολέον	Καθηγητής

Χαραλαμπόγλου Μαρία

Βόλος, Ιούλιος 2010

*Στους γονείς μου,
Στέφανο και Κυριακή.
Στην αδερφή μου,
Έλενα.*

Περίληψη

Η Ξάνθη, από τα πρώιμα χρόνια ακόμη της δημιουργίας της, αποτέλεσε τόπο πληθυσμιακών ανακατατάξεων και συμβίωσης πολλών διαφορετικών εθνοτήτων. Η πολυτάραχη ιστορία της Θράκης αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας οδήγησε στην εγκατάσταση εκτός των ημεδαπών πληθυσμών και άλλων κυρίως Τούρκων, Βουλγάρων, Αρμένιων, και Πομάκων. Σε αυτούς τους πληθυσμούς προστέθηκαν Εβραίοι, Αθίγγανοι, πρόσφυγες τις Μικρασιατικής Καταστροφής και πιο πρόσφατα παλιννοστούντες. Η πόλη αναδείχτηκε σε σταυροδρόμι ποικίλων πολιτισμών όπου κάθε κοινωνική ομάδα επηρέασε, όχι μόνο τα ήθη και έθιμα του τόπου, αλλά και τα πολεοδομικά χαρακτηριστικά της πόλης.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, γίνεται προσπάθεια καταγραφής των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε εθνότητας πάνω στην πολεοδομία της Ξάνθης. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα στοιχεία της πολεοδομίας που οφείλονται στα εθνοτικά χαρακτηριστικά είναι έντονα εμφανή ακόμη και σήμερα λόγω της συμβίωσης των πληθυσμών αυτών σε περιοχές έντονα γκετοποιημένες, ενώ άλλοτε τα χαρακτηριστικά αυτά χάθηκαν ή αλλοιώθηκαν λόγω της ομαλής ένταξης ορισμένων εθνοτήτων στην πολυπληθέστερη χριστιανική κοινότητα. Οικονομική άνοδος, καπνεμπόριο, τεμένη, εβραϊκές συναγωγές, χριστιανικές και αρμένικες εκκλησίες, μουσουλμανικά και εβραϊκά νεκροταφεία, τα «τσιμεντένια» σπίτια των προσφύγων, η έξαρση της ανοικοδόμησης πολυκατοικιών, ο διατηρητέος παραδοσιακός οικισμός της Παλαιάς Ξάνθης, το παζάρι, οι καπναποθήκες, τα χάνια καθώς και πολλά άλλα στοιχεία είναι αυτά που ορίζουν τα στάδια της πολεοδομικής εξέλιξης της Ξάνθης.

Λέξεις Κλειδιά: Ξάνθη, Πολεοδομική Εξέλιξη, Μειονότητα, Εθνοτικές Ομάδες

Abstract

Xanthi, from the early years of its creation, has been a place of population changes and coexistence of many different nationalities. The turbulent history of Thrace and all of Greece led to the establishment of other communities and residents, mostly Turks, Bulgarians, Armenians, and Pomaks. These populations were also joined by Jews, Gypsies, refugees of Asia Minor and more recently repatriates. The city became a crossroad of various cultures in which every social group affected not only the morals and customs of the place, but also the urban characteristics of the city.

This thesis attempts to record the characteristics of each ethnic group on the urban planning of Xanthi. In some cases the elements of urban planning due to ethnic characteristics are highly visible even today because of the coexistence of these populations in areas of intense ghetto, and sometimes these features were lost or distorted due to the smooth integration of some ethnic groups in the largest Christian community. Growth, tobacco trade, mosques, Jewish synagogues, Christian and Armenian churches, Muslim and Jewish cemeteries, the "tsimentenia" houses of the refugees, the construction boom of apartment blocks, the preserved traditional town of Old Xanthi, the bazaar, the tobacco warehouses, the inns and many other factors are those that define the stages of urban development of Xanthi.

Key Words: Xanthi, Urban Development, Minority, Ethnic Groups

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο Πρώτο: Πόλη και Πολεοδομική Εξέλιξη	5
1.1. Η Δημιουργία των Πόλεων	5
1.2. Κριτήρια Χωροθέτησης των Πόλεων.....	6
1.3. Η Ανάπτυξη και Επέκταση των Πόλεων.....	13
Κεφάλαιο Δεύτερο: Η Έννοια της Μειονότητας.....	16
2.1. Ιστορική Αναδρομή.....	16
2.2. Ο Ορισμός της Μειονότητας.....	17
2.3. Εθνοτικές και Εθνικές Μειονότητες.....	22
2.4. Οι Μειονότητες στην Ελλάδα	23
2.5. Η Προστασία των Μειονοτήτων στην Ελλάδα	25
Κεφάλαιο Τρίτο: Οι Μειονότητες της Ξάνθης.....	27
3.1. Η Μουσουλμανική Μειονότητα.....	27
3.1.1. Οι Τουρκογενείς	29
3.1.2. Οι Αθίγγανοι	30
3.1.3. Οι Πομάκοι	33
3.2. Οι Εβραίοι	38
3.3. Οι Αρμένιοι	42
Κεφάλαιο Τέταρτο: Δημογραφικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά	44
4.1. Η Δημογραφική Εξέλιξη της Μουσουλμανικής Μειονότητας.....	49
4.1.1. Οικονομική Δραστηριότητα και Κοινωνική Σύθεση	50
4.2. Ο πληθυσμός των Εβραίων	52
4.3. Ο πληθυσμός των Αρμενίων	54
Κεφάλαιο Πέμπτο: Η Πολεοδομική Εξέλιξη της Ξάνθης.....	55
5.1. Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους.....	57
5.2. Κατά την Οθωμανική Κυριαρχία	59
5.3. Από το 1829 έως το 1870	65
5.4. Από το 1870 έως το 1910	71
5.5. Από το 1910 έως σήμερα	80
Κεφάλαιο Έκτο: Συμπεράσματα	91
Παράρτημα.....	95
Βιβλιογραφία.....	102

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 4.1.: Πληθυσμιακή εξέλιξη της Ξάνθης και της ευρύτερης περιοχής	44
Πίνακας 4.2.: Πληθυσμός Ξάνθης ανά κοινωνική ομάδα - 1907.....	46
Πίνακας 4.3.: Πραγματικός πληθυσμός κατά θρησκεία - 1928	48
Πίνακας 4.4.: Πραγματικός πληθυσμός κατά μητρική γλώσσα - 1928.....	48
Πίνακας 4.5.: Πραγματικός πληθυσμός κατά θρησκεία - 1951	48
Πίνακας 4.6.: Πραγματικός πληθυσμός κατά μητρική γλώσσα - 1951.....	48
Πίνακας 4.1.1.: Σύθεση μουσουλμανικής μειονότητας Δυτικής Θράκης – 1923	49
Πίνακας 4.1.2.: Πληθυσμός Δυτικής Θράκης σύμφωνα με τον Ismet Inonu.....	49
Πίνακας 4.1.3.: Σύθεση μουσουλμανικής μειονότητας Δυτικής Θράκης – 1991	50
Πίνακας 4.2.1.: Επαγγελματικός Οδηγός 1911 για τους Εβραίους της Ξάνθης	53

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1.2.1.: Σχέση της Ξάνθης σε σχέση με πιθανές χαράξεις της αρχαία Εγνατίας Οδού	10
Εικόνα 1.2.2.: Δίκτυα επικοινωνιών και οικιστικός χώρος στη Θράκη κατά το τέλος του 19ου αιώνα	11
Εικόνα 1.2.3.: Η χωρική και ιεραρχική οργάνωση του αστικού συστήματος.....	13
Εικόνα 3.1.1.1.: Εδαφική έκταση Βυζαντινής αυτοκρατορίας.....	29
Εικόνα 3.2.1.: Χάρτης της Ελλάδας με τις εβραϊκές κοινότητες Ρωμανιωτών και Σεραφιδιτών	40
Εικόνα 5.1.: Η γεωγραφία του Μελέτιου Μήτρου για την Ξάνθη.....	56

Αρκτικόλεξα

ΑΕΠ:	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΓΠΣ:	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
ΔΑΣΕ:	Επιτροπή για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΔΔΔΔ:	Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΠΑ:	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
κά:	και άλλα
κλπ:	και τα λοιπά
ΚτΕ:	Κοινωνία των Εθνών
μΧ:	μετά Χριστό
ΝΔ:	Νομοθετικό Διάταγμα
Ν:	Νόμος
ΟΗΕ:	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΑΕΚ:	Οργανισμός Ανέγερσης Εργατικών Κατοικιών
ΠΔ:	Προεδρικό Διάταγμα
πχ:	παραδείγματος χάριν
ΣΔΕΑ:	Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης
ΥΠΠΕ:	Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών
ΦΕΚ:	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία σηματοδοτεί την ολοκλήρωση των υποχρεώσεων μου που απορρέουν από το προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης αυτής της πενταετούς προσπάθειας θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους που με στήριξαν και με βοήθησαν με κάθε τρόπο προκειμένου να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις όλα αυτά τα χρόνια.

Θα ήθελα, καταρχήν, να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, κ. Κωνσταντίνο Λαλένη, επίκουρο καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για την καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια της διαδικασίας επιλογής του θέματος αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας τόσο για τις πολύτιμες συμβουλές, τα εφόδια και τη βοήθεια του σε κάθε μου προβληματισμό όσο και για την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη που έδειξε για τη δουλειά μου. Η συνεργασία μου με τον κ. Λαλένη δεν συνέβαλε μόνο στην αποπεράτωση της διπλωματικής εργασίας αλλά μου προσέφερε γενικότερες γνώσεις και κατευθύνσεις για τα θέματα του ενδιαφέροντος μου και για την πόλη από την οποία κατάγομαι.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Τμήματος Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης για τις γνώσεις και τις συμβουλές που έλαβα από αυτούς στη διάρκεια της φοίτησής μου στο τμήμα.

Δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω τον κ. Κωνσταντίνο Κατσιμίγα, αρχιτέκτονα και χωροτάκτη, για τη συνέντευξη του, η οποία ήταν ιδιαίτερος βοηθητική και μου έδωσε κατευθύνσεις για την έρευνά μου καθώς επίσης τον ευχαριστώ και για το πολύτιμο υλικό που μου παραχώρησε από το προσωπικό του αρχείο.


Ευχαριστώ ακόμη την αγαπημένη μου γιαγιά, Δοβρίδου Μαρία, για τον πολύτιμο χρόνο που μου αφιέρωσε συζητώντας μαζί μου το θέμα, μεταφέροντάς με στην εικόνα της Ξάνθης πολλά χρόνια πριν.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους φίλους και συμφοιτητές μου που με στήριξαν στην προσπάθεια που έκανα για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, που συνεργάστηκα μαζί τους και συνδημιούργησα στο πλάι τους αλλά και για τα πέντε υπέροχα φοιτητικά χρόνια που ζήσαμε μαζί. Ξεχωριστά θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλες μου, Κατερίνα και Λευτέρη, για τις συζητήσεις μας, την υποστήριξη και για τις αγωνίες και το χρόνο που μοιραστήκαμε σε αυτή τη δύσκολη αλλά και παραγωγική στιγμή της φοιτητικής μας ζωής.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα και να αφιερώσω τη διπλωματική μου εργασία στους σημαντικότερους ανθρώπους της ζωής μου, στην αδερφή μου Έλενα και στους γονείς μου, Κυριακή και Στέφανο, που αποτελούν την ουσιαστικότερη πηγή της έμπνευσης μου και μου έδωσαν την ευκαιρία να βρίσκομαι σήμερα σε αυτή τη θέση. Τους ευχαριστώ, λοιπόν, για την αστείρευτη αγάπη τους και τις θυσίες τους, για την οικονομική αλλά πρωτίστως για την αμέριστη έμπρακτη, ηθική, πνευματική και ψυχολογική τους υποστήριξη και συμπαράσταση στην όλη προσπάθεια και τη διαδικασία εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας αλλά και σε όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου και γενικότερα σε όλη την πορεία μου μέχρι σήμερα.

Χαραλαμπόγλου Μαρία

Βόλος, 28 Ιουνίου 2010



*«Ημείς αγαπώμεν και τιμώμεν, οι Έλληνες, ου μόνον τους
Λατίνους, όντας χριστιανούς και ομογενείς, αλλά και τους
αλλοθρήσκους συμπολίτας ημών, οίον μουσουλμάνους και
ισραηλίτας ως και τους Αρμενίους»*

Αίολος - 19 Αυγούστου 1854

Εισαγωγή

Ο άνθρωπος κατασκευάζει και εξελίσσει τις ιδιαίτερες συνθήκες του χώρου μέσα στον οποίο δραστηριοποιείται με αποτέλεσμα η μελέτη του υλικού περιβάλλοντος και του φυσικού χώρου να παρουσιάζει σημαντικές στοιχεία για τη ζωή του ατόμου, τις αντιλήψεις, το ρόλο του στην κοινωνική ομάδα και τους κανόνες συμπεριφοράς. Οι περιοχές κατοικίας του ανθρώπου, η πολεοδομία και η αρχιτεκτονική, εκφράζονται και διατυπώνονται διαφορετικά στις διάφορες περιπτώσεις, επηρεαζόμενες από τους ρυθμούς της καθημερινής του ζωής, τη γλώσσα – κατασκευαστική, πλαστική και φιλοσοφική – το πνεύμα και την ψυχή ενός ανθρώπου (Λυδάκη, 1998). Οι οικισμοί και οι πόλεις θεωρούνται ως συνθέσεις όχι μόνο κτισμάτων αλλά και ανθρώπων που δρουν μέσα στο συγκεκριμένο χώρο της κάθε πόλης. Θεωρούνται, δηλαδή ένα ανθρωπογενές περιβάλλον το οποίο οργανώνει και οργανώνεται από τις τελετουργίες της καθημερινής ζωής, από τα ασήμαντα και τα εξαιρετικά γεγονότα, από τα τυχαία και τα προσχεδιασμένα συμβάντα. Η πόλη και οι αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτήν με την πάροδο του χρόνου αποτελούν συμπυκνωμένες μορφές της συνέχειας της ανθρώπινης συμβίωσης στο χρόνο και στο χώρο (Χαστάογλου, 2000).

Η μορφή της πόλης διαμορφώνεται και μεταλλάσσεται ως ένα παράγωγο μιας ευρύτερης διαδικασίας που συγκροτείται από τη συνδυασμένη δράση κοινωνικών και οικονομικών διεργασιών, θεσμών και μηχανισμών εξουσίας, κοσμολογικών και θρησκευτικών αντιλήψεων, αισθητικών επιδιώξεων κλπ. Στη φυσική μορφή της πόλης αποτυπώνονται η σχέση της με την περιβάλλουσα ύπαιθρο και τους φυσικούς πόρους, οι τύποι διοικητικής οργάνωσης και οικονομικών συναλλαγών, οι τρόποι παραγωγής και κατοίκησης, τα πρότυπα λατρείας και ψυχαγωγίας, η ιδιωτική και δημόσια ζωή (Χαστάογλου, 2000).

Η μορφή της πόλης της Ξάνθης δέχτηκε επιρροές από πολλούς παράγοντες. Θεωρείται ότι η συνύπαρξη και συμβίωση Ελληνογενών χριστιανών, μουσουλμάνων, Εβραίων, Αρμενίων και Βουλγάρων για πολλούς αιώνες, καθιστώντας την πόλη μία τυπική πολυπολιτισμική πόλη, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την πολεοδομία της Ξάνθης. Η παρούσα διπλωματική εργασία φιλοδοξεί να περιγράψει τις επιρροές που κατέθεσε στην πολεοδομία της Ξάνθης η έντονη αυτή ετερότητα των κατοίκων της. Στην πορεία της εργασίας γίνεται περιγραφή των στοιχείων που οφείλονται στην ύπαρξη της κάθε μειονότητας στα οποία έχει στηριχτεί η πολεοδομία της Ξάνθης και όρισαν τη μορφή

που αυτή έχει σήμερα. Η διπλωματική εργασία εξελίσσεται στο μεγαλύτερο μέρος της στη σκοπιά της ιστορικής έρευνας του τόπου αλλά και των ομάδων που εγκαταστάθηκαν στην πόλη.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας κρίθηκε απαραίτητο να γίνει αναφορά στη γένεση της πόλης και στην αρχική της μορφή η οποία ορίστηκε από διάφορους φυσικούς παράγοντες. Εκτός από τη φυσική ανάγκη του ατόμου για συνύπαρξη με άλλους ανθρώπους που οδηγούν στη δημιουργία των οικισμών και των πόλεων, στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται ορισμένα κριτήρια που οδηγούν στην ίδρυση των πόλεων σε μία συγκεκριμένη τοποθεσία. Τα κριτήρια αυτά, όπως το κλίμα, το φυσικό περιβάλλον, η άμυνα, η επικοινωνία κλπ, προσαρμόζονται και στην περίπτωση της Ξάνθης και πραγματοποιείται μία εμπειρική προσέγγιση για τη δημιουργία της στη σημερινή της τοποθεσία. Στην πορεία του κεφαλαίου παρουσιάζεται η ανάπτυξη των πόλεων καθώς και οι λόγοι που οδηγούν σε αυτήν με συσχέτιση των δεδομένων αυτών στη μελέτη περίπτωσης.

Μετά την παράθεση στον αναγνώστη των στοιχείων εκείνων που οδήγησαν στη δημιουργία και ανάπτυξη της Ξάνθης, γίνεται εισαγωγή στην πρώτη βασική έννοια του θέματος της διπλωματικής εργασίας, αυτήν της μειονότητας. Πέρα από τα φυσικά χαρακτηριστικά του τόπου που οδήγησαν στην ίδρυση της πόλης και ακολούθως στις οικονομικές συνθήκες που ευνόησαν την ανάπτυξή της, σημαντικό ρόλο στη δόμησή της διαδραμάτισε και η ύπαρξη πολλών διαφορετικών εθνικών και εθνοτικών ομάδων, οι οποίες επηρέασαν την εξέλιξή της με διαφορετικούς τρόπους για την κάθε περίπτωση μειονοτικής ομάδας. Πριν από την παράθεση, ωστόσο, των παραπάνω στοιχείων είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί για τον αναγνώστη το θεωρητικό υπόβαθρο της έννοιας της μειονότητας. Στο δεύτερο κεφάλαιο, λοιπόν, αναλύεται ο ορισμός της έννοιας της μειονότητας, όπως αυτή παρουσιάστηκε κατά καιρούς από διάφορους διεθνείς οργανισμούς ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στις μειονότητες που υπάρχουν στην Ελλάδα καθώς και στην προστασία τους, η οποία επιβάλλεται από τις διεθνείς συνθήκες.

Στη συνέχεια της διπλωματικής εργασίας, παρουσιάζονται οι μειονοτικές ομάδες που εμφανίζονται στην πόλη της Ξάνθης, με αναφορές στην ιστορική τους προέλευση μέχρι και την τελική εγκατάστασή τους στην πόλη. Στο τρίτο κεφάλαιο, αναλύεται αρχικά η εγκατάσταση στην πόλη της μουσουλμανικής μειονότητας, η οποία αποτελείται από

τους Τουρκογενείς, τους Αθίγγανους και τους Πομάκους, στη συνέχεια η δημιουργία της Ισραηλιτικής Κοινότητας καθώς επίσης και η δημιουργία της Αρμενικής παροικίας. Η Ισραηλιτική Κοινότητα σήμερα έχει εξαφανιστεί, ωστόσο επιλέγεται να αναφερθεί μαζί με τις υπόλοιπες μειονότητες οι οποίες εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι σήμερα, λόγω της έντονης επίδρασής της στην πολεοδομική εξέλιξη της Ξάνθης. Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι υπήρξε στην πόλη και βουλγαρική χριστιανική μειονότητα η οποία δεν αναλύεται εκτενώς στο κεφάλαιο αυτό αλλά γίνεται αναφορά στις πολεοδομικές της επιδράσεις σε επόμενο κεφάλαιο. Η ίδια μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκε και στην περίπτωση των προσφύγων της Μικράς Ασίας καθώς επίσης και για τους παλινοστούντες, για τους Ηπειρώτες και Μακεδόνες, πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες δεν θεωρούνται μειονότητες, ωστόσο επηρέασαν σε ένα βαθμό την πολεοδομία της πόλης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί μία παρουσίαση των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των μειονοτήτων της πόλης. Ωστόσο, υπάρχει έλλειψη των στοιχείων αυτών για τις μειονότητες λόγω του συστήματος των εθνικών απογραφών, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις τα στοιχεία που περιγράφονται θεωρούνται εμπειρικά. Η παρουσίαση κυρίως των δημογραφικών χαρακτηριστικών των μειονοτήτων ακολουθεί την ιστορική τους πορεία αρχίζοντας από το 1907, οπότε και καταγράφηκε η παλαιότερη δημογραφική σύνθεση της πόλης. Τα μεταγενέστερα στοιχεία, κυρίως για τη μουσουλμανική μειονότητα, αναφέρονται κυρίως στο επίπεδο του Νομού.

Μετά την ανάλυση της έννοιας της μειονότητας και την περιγραφή των μειονοτικών ομάδων της Ξάνθης, γίνεται μετάβαση στη δεύτερη σημαντική έννοια του θέματος της διπλωματικής εργασίας, στην έννοια της πολεοδομικής εξέλιξης της Ξάνθης. Στο πέμπτο κεφάλαιο, αναλύεται η πολεοδομική εξέλιξη της πόλης χωρισμένη σε πέντε χρονολογικές περιόδους: της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της Οθωμανικής Κυριαρχίας, της περιόδου από το 1829-1270, της περιόδου 1870-1910 και τέλος της σύγχρονης εποχής, από το 1910 μέχρι σήμερα. Οι παραπάνω χρονολογικές περίοδοι δεν οριοθετήθηκαν τυχαία αλλά ορίζονται από σημαντικά γεγονότα και ευνοϊκές συγκυρίες για την πόλη της Ξάνθης. Η περιγραφή αρχίζει από τα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στα οποία ανάγεται και η ίδρυση της πόλης της Ξάνθειας και συνεχίζει κατά την Οθωμανική κυριαρχία στην περιοχή από το 1385 μ. Χ., οπότε και καταλήφθηκε η πόλη από τους Οθωμανούς, μέχρι και το 1829, οπότε και η περιοχή

συνεχίζει να βρίσκεται υπο κατάληψη των Οθωμανών παρά την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επόμενη περίοδος η οποία αναλύεται στο κεφάλαιο αυτό είναι η περίοδος μεταξύ 1829 με 1870, η οποία χαρακτηρίζεται από την έντονη ανάπτυξη της οικονομίας του καπνού και από την αναδόμηση της πόλης μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1829, ο οποίος την ισοπέδωσε. Η ανάπτυξη της πόλης λόγω της παραγωγής και εμπορίας του καπνού συνεχίστηκε και στην επόμενη εξεταζόμενη περίοδο από το 1870 έως και το 1910. Την εποχή αυτή η Ξάνθη γίνεται έδρα των Οθωμανικών αρχών ενώ η πολεοδομία της χαρακτηρίζεται από την ανοικοδόμηση των χανιών και των καπναποθηκών. Τέλος, η περιγραφή της πολεοδομικής εξέλιξης της Ξάνθης ολοκληρώνεται με την περίοδο από το 1910 έως και σήμερα η οποία χαρακτηρίζεται από εκτεταμένες επεκτάσεις της πόλης και την έξαρση της οικοδομικής δραστηριότητας.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή ορισμένων χρήσιμων συμπερασμάτων που ανακεφαλαιώνουν τις επιδράσεις των μειονοτικών ομάδων στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης της Ξάνθης. Στο παράρτημα που ακολουθεί, ο αναγνώστης έχει τη δυνατότητα, μέσα από φωτογραφικό υλικό και χάρτες να κατανοήσει την εξέλιξη και το πολυπολιτισμικό προφίλ της πόλης, το οποίο τη χαρακτηρίζει μέχρι και σήμερα.

Κεφάλαιο Πρώτο: Πόλη και Πολεοδομική Εξέλιξη

Σε αυτήν την αρχική φάση της διπλωματικής εργασίας γίνεται προσπάθεια καταγραφής των παραγόντων που οδήγησαν τον άνθρωπο στη δημιουργία οικισμών και πόλεων ενώ παράλληλα παρουσιάζονται ορισμένα κριτήρια που επηρεάζουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τη χωροθέτηση των οικισμών. Με βάση τα κριτήρια αυτά, τα οποία περιγράφονται στη συνέχεια, επιχειρείται ο προσδιορισμός της ίδρυσης της πόλης της Ξάνθης στη σημερινή της τοποθεσία. Επιπλέον, στην ενότητα που ακολουθεί, γίνεται αναφορά στους λόγους που οδηγούν στην ανάπτυξη των πόλεων και στην εξέλιξη της πολεοδομίας τους σύμφωνα με τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα που εμφανίζονται στην εκάστοτε χρονική περίοδο. Τα στοιχεία αυτά προσαρμόζονται και στην περίπτωση της Ξάνθης.

1.1. Η Δημιουργία των Πόλεων

Σε πρώτο στάδιο, σημαντικό είναι να καταγραφούν οι λόγοι που οδήγησαν στην ίδρυση των διαφόρων οικισμών και πόλεων¹ της γης. Η επιλογή της θέσης για τη δημιουργία ενός νέου οικισμού δεν αποτελεί συχνό φαινόμενο για τη σύγχρονη εποχή, καθώς οι περισσότερες κατοικήσιμες περιοχές του πλανήτη απαρτίζονται ήδη από έναν πυκνοδομημένο ιστό πόλεων και οικισμών λόγω της έμφυτης τάσης των ατόμων να συγκεντρώνονται σε συνεχώς επεκτεινόμενες αστικές περιοχές. Η θέσεις των διαφόρων οικισμών του δικτύου αυτού δεν μπορούν να θεωρηθούν τυχαίες αλλά αντίθετα οι πρώτοι οικιστές επέλεξαν τις τοποθεσίες αυτές ανάμεσα από πολλές άλλες με σκοπό τη δημιουργία του πρώτου οικιστικού πυρήνα στην περιοχή αυτή. Οι παράγοντες αυτοί που οδήγησαν παλαιότερα στην επιλογή μιας τοποθεσίας ως καταλληλότερη για την ίδρυση ενός οικισμού, εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή του πορεία και την επέκτασή του. Σημαντική είναι, επίσης, και η επίδραση των χαρακτηριστικών της ανθρώπινης φύσης και της κοινωνικότητας του ανθρώπου, η οποία σε συνδυασμό με τους παραπάνω παράγοντες οδήγησαν στην ίδρυση των οικισμών (Αραβαντινός, 2007).

¹ Οικισμό αποτελεί κάθε σύνολο κατοικιών, σε μικρή μεταξύ τους απόσταση, αναπτύσσοντας έτσι χωρικές και λειτουργικές σχέσεις. Κάθε πόλη θεωρείται στην ευρεία έννοια οικισμός, ωστόσο δεν ισχύει το αντίστροφο. Ένας οικισμός για να θεωρηθεί πόλη πρέπει να διαθέτει ένα ελάχιστο ποιοτικό και ποσοτικό δυναμικό. Τα κριτήρια για τον καθορισμό αυτού του ορίου είναι κυρίως διοικητικά και στατιστικά αλλά και κοινωνικά οικονομικά ή γεωγραφικά. Στην Ελλάδα, πόλεις θεωρούνται οι οικισμοί με πληθυσμό τουλάχιστον 10.000 κατοίκους (Αραβαντινός, 2007)

Η ίδρυση των διαφόρων οικισμών αποτελεί άμεσο επακόλουθο των κοινωνικών αναγκών των ατόμων, οι οποίες αποτελούν και τις βασικότερες τους ανάγκες και επιβάλλουν την επικοινωνία και τη συνοίκηση με άλλους ανθρώπους. Οι ανάγκες αυτές είναι:

1. Οι ψυχοσωματικές ανάγκες, όπως αυτές της αυτοσυντήρησης και αναπαραγωγής, της μαζικής άθλησης και άμιλλας, του φόβος της μοναξιάς και γενικά οι ανάγκες για εξωτερίκευση συναισθημάτων.
2. Οι οικονομικές ανάγκες που οδηγούν στη συνένωση προσπαθειών για την επίτευξη καλύτερου οικονομικού αποτελέσματος. Από την ανάγκη αυτή προήλθε και ο καταμερισμός εργασίας, ουσιαστικός παράγοντας στην αύξηση της παραγωγικότητας, που χαρακτηρίζει τη νεώτερη οικονομική ιστορία του ανθρώπου.
3. Οι πνευματικές ανάγκες για μετάδοση εμπειρίας, διεύρυνση γνώσεων, ανταλλαγή απόψεων. Είναι γνωστό άλλωστε ότι η μάθηση κατορθώνεται βασικά με την απευθείας επικοινωνία.
4. Οι θρησκευτικές ανάγκες που οδηγούν στην επιδίωξη του ανθρώπου να ταυτίσει την τύχη του με άλλους απέναντι στο «υπέρτατο Ον» και να το λατρεύει μαζί με άλλους (Αραβαντινός, 2007).

1.2. Κριτήρια Χωροθέτησης των Πόλεων

Πέρα από τις έμφυτες ανάγκες των ατόμων για κοινωνικότητα και συντροφικότητα που καταλήγουν στη δόμηση νέων οικισμών, σημαντικά στοιχεία αποτελούν και διάφοροι παράμετροι με βάση τους οποίους επιλέγεται η ίδρυση ενός οικισμού σε μία συγκεκριμένη τοποθεσία.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται αναγκαία η διευκρίνιση ότι η δημιουργία του σύγχρονου οικισμού της Ξάνθης, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, ανάγεται στην αρχαιότητα πιστεύοντας ότι αναπτύχθηκε από την αρχαία πόλη της Ξάνθειας των Κικόνων. Στην παρούσα διπλωματική εργασία θεωρείται ότι η ίδρυση του οικισμού πραγματοποιήθηκε κατά τους Βυζαντινούς χρόνους καθώς οι τοποθεσίες της Βυζαντινής και της αρχαίας Ξάνθειας διαφέρουν (Κυριακίδης, 1993, Μελκίδη, 2004).

Τα βασικότερα κριτήρια που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο, κατά το παρελθόν και κυρίως στους προϊστορικούς και ιστορικούς χρόνους και σπανιότερα σήμερα σε

ορισμένες περιοχές της γης, στη διαδικασία χωροθέτησης των οικισμών, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις εξής κατηγορίες, οι οποίες παρουσιάζονται στη συνέχεια:

1. Κλίμα – Φυσικό Περιβάλλον

Το κλίμα και το φυσικό περιβάλλον θεωρούνται από τους βασικότερους παράγοντες, που επηρεάζουν την επιλογή της κατοικίας του ανθρώπου. Ο άνθρωπος αναζητά ένα φυσικό περιβάλλον, το οποίο να ευνοεί την φυσιολογία του οργανισμού του και παράλληλα να ικανοποιεί τις ψυχολογικές του ανάγκες, έχοντας ως αποτέλεσμα την απόρριψη τοποθεσιών που δεν ευνοούν την κατοικία. Η επιλογή αυτή της τοποθεσίας για την εγκατάσταση του, ιστορικά χαρακτηρίστηκε από το ένστικτο στην περίπτωση του πρωτόγονου ανθρώπου, ενώ μεταγενέστερα γίνεται περισσότερο εγκεφαλικά και μεθοδικά στην περίπτωση του εξελιγμένου, δηλαδή με βάση μετρήσεις θερμοκρασίας, υγρασίας, βροχοπτώσεων, ανέμων, αξιολόγηση της τοπογραφίας και της ποιότητας του εδάφους και εκτίμηση των επιπτώσεων όλων αυτών των παραγόντων στη φυσιολογία και την ψυχολογία του. Οι κλιματολογικοί παράγοντες επέδρασαν καίρια στη γενικότερη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού πάνω στην υδρόγειο. Η κατανομή αυτή μόλις στη σύγχρονη εποχή πάει κάπως να αλλάξει με τις επεμβάσεις της τεχνολογίας στο φυσικό περιβάλλον. Άλλοτε πχ οι μεταναστεύσεις και μετακινήσεις πληθυσμών είχαν ως προορισμό κυρίως την εύκρατη ζώνη και ήταν αδιανόητη η κατοίκηση των αρκτικών περιοχών ή των ερήμων της διακεκαυμένης ζώνης. Σήμερα αυτό μπορεί να γίνει, αν άλλοι παράγοντες το απαιτήσουν και υφίστανται οι οικονομικές προϋποθέσεις. (Αραβαντινός, 2007).

Το κλίμα της περιοχής της Ξάνθης χαρακτηρίζεται ηπειρωτικό με βροχές και χιόνια κυρίως στην ορεινότερη ζώνη, για το λόγο αυτό και η είσοδος των παραδοσιακών σπιτιών συνήθως βλέπει προς τα νότια, ενώ το βορινό τους μέρος έχει ελάχιστα και μικρά ανοίγματα. Το κλίμα είναι σχετικά ήπιο νοτιότερα (Νομαρχία Ξάνθης, 2010)..

2. Υλικά Αγαθά Άμεσης Ανάγκης

Μία άλλη βασική ανάγκη του ανθρώπου είναι η εξασφάλιση εκείνων των υλικών αγαθών, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να επιζήσει. Τα σημαντικότερα από αυτά τα υλικά αγαθά είναι αρχικά η τροφή και το νερό και έπειτα τα υλικά μέσα για την προφύλαξη του από τις καιρικές συνθήκες (κυρίως τα δομικά υλικά για τη δημιουργία στέγης). Ιδιαίτερα στο παρελθόν, κάθε οικισμός κτιζόταν κοντά σε γόνιμα εδάφη ή περιοχές που εξασφάλιζαν τροφή (κατάλληλες για γεωργία, κτηνοτροφία, κνήγι, αλιεία) και όσο

ήταν δυνατό πιο κοντά στο πόσιμο νερό. Ταυτόχρονα έπαιζαν ρόλο και οι δυνατότητες εξεύρεσης δομικών υλικών στη γύρω περιοχή (ξύλο, πηλός, πέτρα κλπ). Στη σύγχρονη εποχή, η ανάπτυξη του εμπορίου και των μεταφορών έχουν μειώσει σημαντικά τη σημασία του κριτηρίου αυτού για την ανάπτυξη των οικισμών. Η έλλειψη, όμως, αυτών των βασικών υλικών αγαθών από τη φύση στην περιοχή εγκατάστασης του ανθρώπου έχει ως άμεσο αποτέλεσμα το αυξημένο κόστος για τα απαραίτητα αυτά αγαθά. ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν τραγικές στερήσεις, όπως συμβαίνει σε περιπτώσεις αποκλεισμού πόλεων πχ σε περίπτωση πολέμου (Αραβαντινός, 2007).

Η αρχική εγκατάσταση των πρώτων οικιστών της πόλης της Ξάνθης πραγματοποιήθηκε στο λόφο της Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Στην επιλογή της τοποθεσίας αυτής φαίνεται να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο η ύπαρξη του ποταμού Κόσσινο σε ελάχιστη απόσταση από τον οικισμό, από όπου εξασφάλιζαν τις ανάγκες τους για πόσιμο νερό. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο στην επιλογή χωροθέτησης του πρώτου οικισμού θεωρείται και η μεγάλη παραγωγικότητα του εδάφους λόγω της υγρασίας του (Κατσιμίγας, 2010), η οποία, σε συνδυασμό με την κοντινή απόσταση από την λίμνη Βιστονίδα και την ανάπτυξη των εξαγωγών ψαριού, ευνόησε την ανάδειξη του σε αγροτικό οικισμό (Μελκίδη, 2007).

3. Αμυνα

Η γεωγραφική θέση ενός οικισμού, ιδιαίτερα η στρατηγική και η αμυντική προοπτική της, αποτέλεσε στο παρελθόν σημαντικό κριτήριο για τη χωροθέτηση του κάθε οικισμού (Αραβαντινός, 2007).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα θεωρούνται οι περιπτώσεις δημιουργίας οικισμών στα ορεινά, μακριά από τη θάλασσα από φόβο των πειρατών και των επιδρομέων όπως για παράδειγμα η Κέα, η Σαντορίνη, το Πήλιο κ.ά. Άλλες περιπτώσεις επιλογής θέσεων για χωροθέτηση με βάση το στρατηγικό και αμυντικό χαρακτήρα της τοποθεσίας θεωρούνται η επιλογή μιας φυσικής έξαρσης για τη δημιουργία της λεγόμενης «Ακρόπολης» (Μυκήνες, Τίρυνθα, Άργος, Θήβα), η επιλογή μίας χερσονήσου (Κωνσταντινούπολη, Μονεμβασιά) ή ενός απόκρουφου και ελεγχόμενου κόλπου (Υδρα), εκμετάλλευσης των μαιάνδρων των ποταμών για την προφύλαξη της πόλης από περισσότερες από μία πλευρές, ή τέλος εγκατάστασης πάνω σε νησίδες (Αραβαντινός, 2007).

Από τα χαρακτηριστικά τα οποία παρουσιάστηκαν παραπάνω, η πόλη της Ξάνθης με σκοπό τη διασφάλιση της άμυνας της κτιστηκε αρχικά ως μία «Ακρόπολη» πάνω στη φυσική έξαρση της Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, μακριά από τη θάλασσα, ενώ στην πάροδο των αιώνων η πόλη επεκτάθηκε προς τα νοτιοανατολικά με τα όριά της πλευράς αυτής να εκτείνονται κατά μήκος του ποταμού Κόσσινου, με σκοπό την προστασία της βορειοδυτικής πλευρά της πόλης.

4. Επικοινωνία

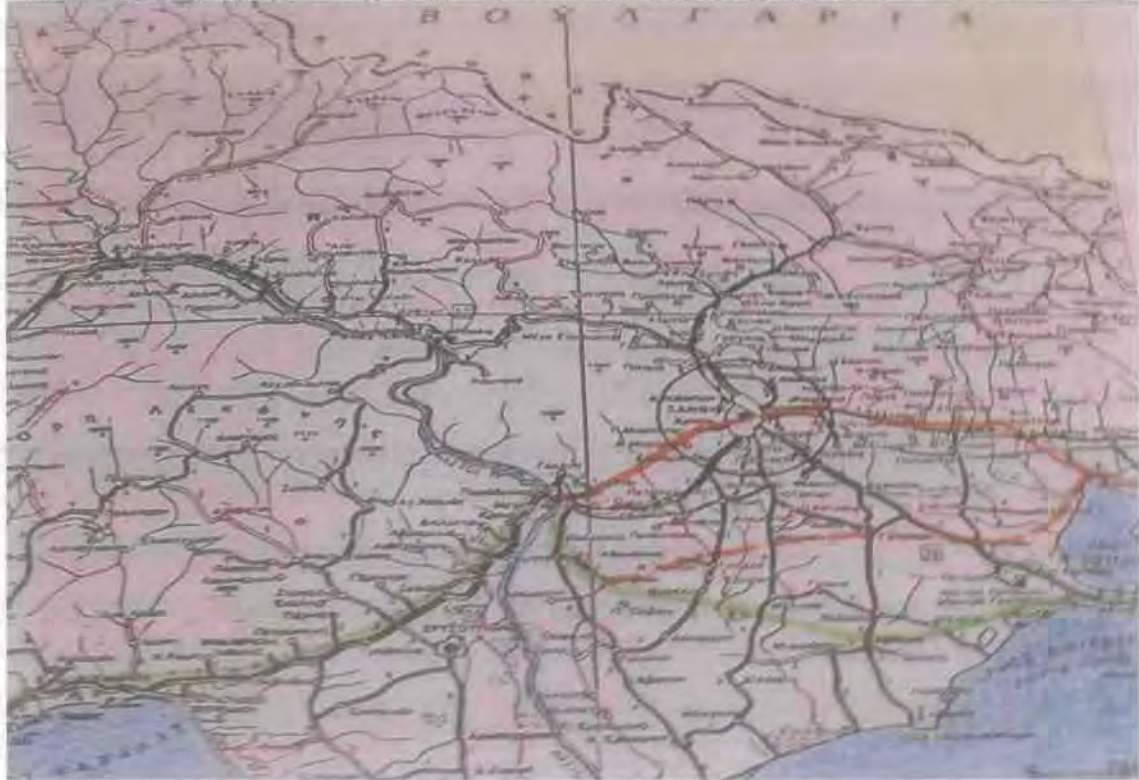
Η τάση χωροθέτησης των οικισμών σε όλο και περισσότερο πλεονεκτικές θέσεις σε σχέση με τα κυκλοφοριακά δίκτυα, είτε χερσαία είτε θαλάσσια (ενώ σε ελάχιστες και πιο πρόσφατες χωροθετήσεις οικισμών σε εναέρια δίκτυα), απεικονίζει την αναγκαιότητα για την εξασφάλιση της επικοινωνίας ανάμεσα στον κάθε οικισμό και σε άλλους, πιο απομακρυσμένους οικισμούς (Αραβαντινός, 2007).

Οι φυσικές οδοί κυκλοφορίας κατεύθυναν τον άνθρωπο στις μετακινήσεις του και τον διευκόλυναν στην αναζήτηση τόσο των αγαθών που χρειαζόταν, όσο και των κατάλληλων θέσεων για τη μόνιμη εγκατάστασή του. Ωστόσο, στο παρελθόν το κριτήριο «επικοινωνία» ερχόταν σε μερική αντίθεση με το κριτήριο «άμυνα», το οποίο και υποβαθμίζεται από την ύπαρξη εύκολων προσβάσεων σε μια περιοχή. Παρόλα αυτά παρατηρούμε, ότι ιστορικά οι περισσότεροι οικισμοί, που εξελίχθηκαν σε αξιόλογες πόλεις, βρίσκονταν πάνω σε σημαντικούς για την εποχή τους κυκλοφοριακούς άξονες και για το λόγο αυτό θεωρείται ότι η διασταύρωση δύο οδών μεγαλώνει την πιθανότητα επιλογής της θέσης για τη δημιουργία οικισμού. Αυτό γινόταν άλλοτε (ή και τώρα αυθαίρετα ή τουλάχιστον ασυντόνιστα) πάνω στις οδούς και σήμερα (όταν εφαρμόζεται κάποιος σχεδιασμός) κοντά σε αυτές. Ωστόσο, η οδός από μόνη της, είτε είναι φυσική, όπως ένας αυχέννας (διάσελο σε μια οροσειρά, ή ένας ισθμός που συνδέει μια χερσόνησο με την υπόλοιπη χώρα), είτε τεχνητή, δε φτάνει για να προκαλέσει τη δημιουργία οικισμού κοντά σε αυτή. επομένως η ύπαρξη οδού και γενικότερα η ύπαρξη καλών συνθηκών επικοινωνίας αποτελεί σημαντική αλλά όχι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός οικισμού (Αραβαντινός, 2007).

Αν και δεν υπάρχουν αποδείξεις ότι η σημερινή Εγνατία οδός η οποία διασχίζει σήμερα τη Βόρεια Ελλάδα και διέρχεται από την πόλη της Ξάνθης ταυτίζεται με την αρχαία που συνέδεε τη Ρώμη με την Κωνσταντινούπολη (Κατσιμίγας, 2006), πιστεύεται από τους

ερευνητές ότι η ύπαρξη του άξονα αυτού αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα για την επιλογή της τοποθεσίας και την ίδρυση της πόλης (Δημητριάδης και Τσότσος, 2005).

Εικόνα 1.2.1.: Σχέση της Ξάνθης σε σχέση με πιθανές γραμμές της αρχαίας Εγνατίας Οδού



Πηγή: Μελκίδη, 2007

Ο άξονας της αρχαίας Εγνατίας οδού φαίνεται να μετατράπηκε αργότερα στον οδικό άξονα που οδηγούσε από την Κωνσταντινούπολη προς τη Δυτική Θράκη και τη Θεσσαλονίκη, περνώντας από τα παράλια της Προποντίδας και του Αιγαίου. Ο οδικός αυτός άξονας ήταν ένας από τους μεγαλύτερους οδικούς άξονες που διέσχισαν ολόκληρη τη Θράκη. Η παραλιακή αρτηρία Κωνσταντινούπολης – Θεσσαλονίκης, ωστόσο, δεν είχε μεγάλη εμπορική σημασία καθώς η διαδρομή αυτή μπορούσε να αντικατασταθεί από τις θαλάσσιες επικοινωνίες μεταξύ Θεσσαλονίκης και Κωνσταντινούπολης, αλλά χρησιμοποιούνταν περισσότερο ως οδός διακίνησης ανθρώπινου δυναμικού από την Κωνσταντινούπολη προς τη νοτιοδυτική Θράκη και από εκεί προς τη Μακεδονία και την Ήπειρο (Δημητριάδης και Τσότσος, 2005).

Η παραλιακή οδική αρτηρία διέσχισε τον Έβρο στ Ύψαλα (Κύψελα), όπως ακριβώς και η αρχαία Εγνατία οδός. Η πορεία του δρόμου ξεκινώντας από την Κωνσταντινούπολη με δυτική κατεύθυνση διερχόταν από τους δύο πορθμούς ανάμεσα στη θάλασσα της Προποντίδας και της λιμνοθάλασσας του Κιουτσούκ Τσεκμετζέ και του Μπουγιούκ

Τσεκμετζέ περνώντας από τη μεγάλη οδογέφυρα του Αθύρα. Από εκεί ακολουθώντας την ακτογραμμή περνούσε από τη Σηλυβρία και τη Ραιδεστό, όπου απομακρυνόταν από τα παράλια και διέσχισε τα ορεινά. Διερχόταν από το Αϊνατζίκ (Ινετζίκ), την Κεσσάνη, βορειότερα τα Ύψαλα και περνούσε στον Έβρο στο ύψος της κωμόπολης Φέρραι (Φερετζίκ). Από τον Έβρο κατευθυνόταν προς την Κομοτηνή και από εκεί προς την Ξάνθη, περνώντας από τους πρόποδες της Ροδόπης (Δημητριάδης και Τσότσος, 2005), πολύ κοντά στην τοποθεσία της σωζόμενης βυζαντινή ακρόπολης της Ξάνθης. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της πόλης διαδραμάτισε μεταγενέστερα και η έλευση της σιδηροδρομικής γραμμής από την πόλη.

Εικόνα 1.2.2.: Δίκτυα επικοινωνιών και οικιστικός χώρος στη Θράκη κατά το τέλος του 19ου αιώνα



Πηγή: Δημητριάδης και Τσότσος, 2005

5. Προϋπάρχοντα ανθρώπινα έργα

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα πόλεων των οποίων η δημιουργία τους ως οικισμούς επήλθε από μία υποτυπώδη αγροτική εγκατάσταση, ένα λατρευτικό χώρο, ένα μοναστήρι, έναν τάφο, ένα φυλάκιο, ένα στοιχειώδες τεχνικό έργο κλπ. Η αρχική δημιουργία των παραπάνω ανθρώπινων έργων σε μια αρχική τοποθεσία, μπορεί να προέκυψε από συγκεκριμένες ανάγκες, αλλά σε πολλές περιπτώσεις προκλήθηκε από τυχαία ή από ουσιαστικά γεγονότα, που συνέβησαν σε μετακινούμενους πληθυσμούς (πχ μνήματα κάποιων που πέθαναν ή σκοτώθηκαν στη διάρκεια μετακίνησης ή

σύρραξης), από δοξασίες κοινωνικών ομάδων, η και ιδιοτροπίες ατόμων. Επομένως, υπάρχει σε ένα κάποιο βαθμό και ο παράγοντας της τύχης στη χωροθέτηση του πρώτου ανθρώπινου έργου, που αργότερα προκάλεσε την ανάπτυξη του οικισμού (Αραβαντινός, 2007).

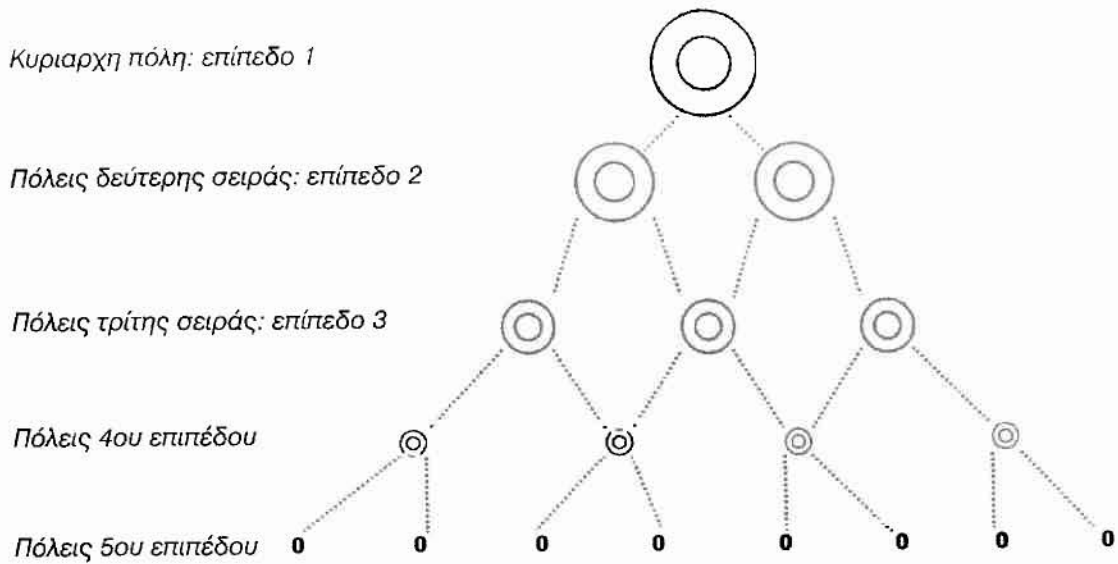
Στην περίπτωση της Ξάνθης, αν και ο αρχικός πυρήνας του οικισμού δημιουργήθηκε σε μία νέα τοποθεσία ως μία «Ακρόπολη», όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η επέκταση της ακρόπολης πραγματοποιήθηκε προς τα νοτιότερα όπου και ήταν κτισμένο ένα φράγκικο κάστρο. Το προϋπάρχον αυτό έργο αποτέλεσε και τον πυρήνα της μετέπειτα πολεοδομικής εξέλιξης της πόλης της Ξάνθης, όπως παρουσιάζεται εκτενέστερα και σε επόμενο κεφάλαιο.

6. Αποστάσεις από άλλους οικισμούς

Τα κριτήρια χωροθέτησης που αναφέρθηκαν μέχρι το σημείο αυτό, αφορούν άμεσα στα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης θέσης που επιλέγεται για τη δημιουργία του οικισμού. Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις οικισμών οι οποίοι αναπτύσσονται σε θέσεις, που δεν χαρακτηρίζονται από κάποιο ιδιαίτερο φυσικό πλεονέκτημα συγκριτικά με άλλες γειτονικές. Στους οικισμούς αυτούς, η εξήγηση της ανάπτυξης τους στηρίζεται περισσότερο στην οικιστική δομή της ευρύτερης περιοχής τους και ειδικότερα στη συνδυασμένη θέση των άλλων μικρών και μεγάλων οικιστικών κέντρων της γεωγραφικής ενότητας στην οποία αυτοί ανήκουν (Αραβαντινός, 2007).

Η πρώτη γενική εξέταση του συστήματος των πόλεων πραγματοποιήθηκε από τον Walter Christaller το 1933, του οποίου η διατριβή βασίστηκε στην παρατήρηση της γεωγραφικής κατανομής των μεγάλων και μικρών πόλεων της Νότιας Γερμανίας (McCann, 2002). Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του Christaller για τους «κεντρικούς τόπους», η σχετική θέση των οικισμών στο χώρο δεν είναι τυχαία αλλά διέπεται σε γενικές γραμμές από μια απλή γεωμετρική νομοτέλεια. Οι οικισμοί σε σχετικά ομοιογενείς, κυρίως αγροτικές, περιοχές τείνουν να δημιουργούνται σε θέσεις που σχηματίζουν μεταξύ τους εξαγωγικά πλέγματα στο χώρο. Κάθε εξαγωγή κυψέλη του πλέγματος αυτού έχει στο κέντρο της ένα μεγαλύτερο οικισμό (κέντρο εμπορίου και υπηρεσιών), που και αυτός με τη σειρά του είναι κορυφή εξαγώνου σε ένα ευρύτερο πλέγμα από οικισμούς της δικής του τάξης μεγέθους (Αραβαντινός, 2007).

Εικόνα 1.2.3.: Η χωρική και ιεραρχική οργάνωση του αστικού συστήματος



Πηγή: McCann, 2002

Η θεωρία αυτή των «κεντρικών τόπων» επιβεβαιώνει τη σπουδαιότητα και τη σημασία που κατέχει η απόσταση μιας θέσης για την χωροθέτηση ενός οικισμού ή απόσταση από το δίκτυο των οικισμών και πόλεων της ευρύτερης περιοχής.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει μία αναφορά και στο Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, στην οποία υπάγεται ο Νομός Ξάνθης. Σύμφωνα με το Περιφερειακό Πλαίσιο ο η πόλη της Ξάνθης θεωρείται νομαρχιακό κέντρο, οικισμός 2^{ου} επιπέδου, με περιφερειακό ρόλο ως κέντρο υπηρεσιών του δευτερογενούς τομέα. Ομοίως, στους οικισμούς 2^{ου} επιπέδου συγκαταλέγονται οι πόλεις Καβάλα, Δράμα, Αλεξανδρούπολη και Ορεστιάδα ενώ υπάρχουν και οικισμοί 3^{ου} επιπέδου, όπως το Κάτω Νευροκόπι και οι Σάπες. Τοπικό αναπτυξιακό κέντρο στην περιοχή της Ξάνθης αναφέρεται ο οικισμός Άβδηρα ενώ η Κομοτηνή αποτελεί οικισμό 1^{ου} επιπέδου και περιφερειακό κέντρο. Η κατάταξη των οικισμών της Περιφέρειας απεικονίζεται και στο Χάρτη 1 του οικιστικού και μεταφορικού δικτύου τη περιοχής στο Παράρτημα της διπλωματικής εργασίας.

1.3. Η Ανάπτυξη και Επέκταση των Πόλεων

Η επέκταση κάθε πόλης είναι φυσικό επακόλουθο που συνεπάγεται τη δημιουργία της. Ακόμα και οι πιο μεγάλες πόλεις του πλανήτη αποτέλεσαν στο παρελθόν μικρούς οικιστικούς πυρήνες, οι οποίοι με την πάροδο των αιώνων αναπτύχθηκαν κυρίως με την

εμφάνιση του φαινομένου της αστικοποίησης καθώς και άλλων παραγόντων όπως η ανάπτυξη και ένταση των οικονομικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, η σταδιακή συσσώρευση κεφαλαίου, η άνοδος και διόγκωση της αστικής τάξης κλπ. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των πόλεων διαδραμάτισε και η βιομηχανική επανάσταση, κυρίως των πόλεων του δυτικού κόσμου (Αραβαντινός, 2007).

Η Ελλάδα, μαζί με άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, είναι μία από τις χώρες στις οποίες η εκβιομηχάνιση εμφανίστηκε μεταγενέστερα και περισσότερο περιορισμένη, όπου η συγκρότηση και ανάπτυξη των πόλεων συνδέθηκε σε ελάχιστο βαθμό με την ανάδειξη του βιομηχανικού κλάδου. Η μεγέθυνση των ελληνικών πόλεων φαίνεται να είναι περισσότερο σχετική με τις διάφορες ιστορικές συγκυρίες της χώρας και τα αποτελέσματά τους τα οποία και ξεπέρασαν τη δυναμική των μεταβολών, οι οποίες θα μπορούσαν να αποδοθούν στη εξέλιξη των κυρίαρχων κοινωνικών και οικονομικών δομών στο εσωτερικό της χώρας. Μεταβολές λόγω των ιστορικών συγκυριών θεωρούνται η έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη, η μετακίνηση του πληθυσμού λόγω του Εμφυλίου κ.α (Μαλούτας, 2000). Ομοίως με πολλές άλλες ελληνικές πόλεις, η Ξάνθη δέχτηκε το 1922, έναν μεγάλο ποσοστό πληθυσμού προσφύγων από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη με αποτέλεσμα την εποχή αυτή να δημιουργούνται σε μεγάλο βαθμό νέες επεκτάσεις για την πόλη. Στην περίπτωση, όμως, της Ξάνθης εμφανίζεται έντονη η ανάπτυξή της λόγω της εκβιομηχάνισής της πόλης από την άνθηση του καπνεμπορίου.

Κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, η αστικοποίηση των ελληνικών πόλεων αναπτύχθηκε με ιδιαίτερος γρήγορο ρυθμό, ως αποτέλεσμα της μετακίνησης αγροτικού πληθυσμού, η οποία προκλήθηκε κυρίως από τη στασιμότητα και κρίση της αγροτικής οικονομίας (Μαλούτας, 2000). Στην περιοχή της Ξάνθης την περίοδο αυτή εμφανίζονται οι πληθυσμοί των Πομάκων, οι οποίοι αρχίζουν σταδιακά να μετακινούνται για μόνιμη κατοικία στην πόλη, η οποία την περίοδο αυτή αναδεικνύεται μαζί με την πόλη της Κομοτηνής σε βιομηχανικό κέντρο.

Συμπερασματικά, οι βασικότεροι λόγοι οι οποίοι οδήγησαν στην ίδρυση της Ξάνθης στη σημερινή της θέση μπορούν να θεωρηθούν το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, η οχύρωση της τοποθεσίας καθώς επίσης και η εγγύτητα με τον μεγάλο οδικό άξονα της Εγνατίας Οδού. Πέρα όμως από τα στοιχεία που επηρέασαν την ίδρυση της, υπήρξαν ορισμένοι παράγοντες οι οποίοι συνέβαλλαν στη μεγέθυνση της πόλης όπως το εμπόριο

του καπνού και η εγκατάσταση σε αυτήν προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ωστόσο, αυτές οι ιστορικές συγκυρίες δεν αποτέλεσαν τους μοναδικούς παράγοντες ανάπτυξης και επέκτασης της πόλης, αλλά η μεγέθυνσή της χαρακτηρίστηκε και από τη συμβίωση στην περιοχή πολλών διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων των οποίων η εγκατάσταση στην πόλη επηρέασε την πολεοδομική της εξέλιξη. Οι επιδράσεις των ομάδων αυτών στην πολεοδομία της Ξάνθης καταγράφονται αναλυτικότερα σε επόμενη ενότητα.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Η Έννοια της Μειονότητας

Σε αυτήν τη φάση της παρούσας διπλωματικής εργασίας και πριν από την ανάλυση των επιδράσεων των μειονοτήτων στην πολεοδομία, σημαντικό είναι να γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στον τρόπο αντιμετώπισης των μειονοτικών ομάδων διαμέσου των αιώνων τόσο από τη διεθνή κοινότητα όσο και από την Ελλάδα με στόχο την σφαιρική εξέταση του θέματος. Στο κεφάλαιο, λοιπόν, που ακολουθεί θα γίνει μία προσπάθεια ανάλυσης του θεωρητικού υποβάθρου της έννοιας της μειονότητας καθώς και μία αναφορά στα σημαντικότερα κείμενα διεθνών οργανισμών στα οποία επιχειρείται η αποσαφήνιση της έννοιας και του περιεχομένου της μειονότητας, με σκοπό την τελική απόδοση ενός ορισμού ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται και μία διάκριση των όρων εθνοτική και εθνική μειονότητα. Τέλος, παρουσιάζονται συνοπτικά οι μειονότητες που διαβιούν στα όρια του ελληνικού κράτους.

2.1. Ιστορική Αναδρομή

Οι πρώτες μειονότητες με την προστασία των οποίων ασχολήθηκε η διεθνής κοινότητα ήταν οι θρησκευτικές. Μέχρι το 1815 οι διάφορες διεθνείς συμφωνίες οι οποίες αναφέρονταν εκτός των άλλων και στην προστασία των πληθυσμιακών ομάδων είχαν ως αποκλειστικό αντικείμενο ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας ενώ την ίδια χρονιά, στο Συνέδριο της Βιέννης, γίνεται λόγος για χρήση μειονοτικών γλωσσών. Επιπλέον, η σταδιακή υποχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη συνακόλουθη δημιουργία νέων κρατών επιφέρει εντάσεις και κινητικότητα στα ζητήματα που αφορούν αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες. Αυτήν την εποχή υπογράφονται το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830 με το οποίο ανεξαρτητοποιείται η Ελλάδα, που με τη σειρά της αναλαμβάνει την προστασία των θρησκευτικών δικαιωμάτων των μουσουλμάνων και η Συνθήκη του Βερολίνου το 1878 που υποχρεώνει την Υψηλή Πύλη να σέβεται τα δικαιώματα των χριστιανών που διαβιούν στην επικράτειά της. Κατά το Μεσοπόλεμο, υπάρχει αξιοσημείωτος αριθμός διεθνών συνθηκών σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων, ωστόσο σημαντικότερη είναι η δράση που αναπτύσσει το ΔΔΔΔ με τις οκτώ γνωμοδοτήσεις του σχετικά με θέματα μειονοτήτων. Δυστυχώς όμως, το ΔΔΔΔ, όπως άλλωστε και η ίδια η ΚτΕ, δε θα μπορέσει να διαδραματίσει το ρόλο που ήθελαν οι εμπνευστές του. Η εκ των έσω υπονόμευση του συστήματος από χώρες που συμμετείχαν για πολιτικούς λόγους, η μη συμμετοχή των μειονοτήτων στη διαδικασία ελέγχου των καταγγελιών αλλά και η κατάχρηση εκ μέρους τους των δικαιωμάτων που

τους παρασχέθηκαν ήταν οι βασικές αιτίες της αποτυχίας του πρώτου διεθνούς συστήματος προστασίας των μειονοτήτων. Τα κράτη δεν ήταν έτοιμα να αποδεχθούν ένα διεθνές δικαιοδοτικό όργανο, και ειδικότερα, όταν το τελευταίο λειτουργούσε εντός ενός συστήματος χωρίς ξεκάθαρους στόχους γιατί η ΚτΕ δεν είχε ενιαία θέση απέναντι στις μειονότητες. Άλλες χώρες όπως η Γαλλία και η Μ. Βρετανία ήταν υπέρ της αφομοίωσης των μειονοτήτων από τα κράτη όπου αυτές υπήρχαν και άλλα κράτη υποστήριζαν τη διατήρησή τους. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, δεν επιτρεπόταν η πραγματοποίηση των αποφάσεων του ΔΔΔΔ και της ΚτΕ. Το μόνο σίγουρο κέρδος από αυτή την εμπειρία είναι η εδραίωση της αντίληψης ότι τα μειονοτικά ζητήματα αφορούν στη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της κι όχι μόνο τα εκάστοτε εμπλεκόμενα κράτη. Τα προβλήματα εξακολούθησαν να υπάρχουν και μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αφού οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών που εφαρμόστηκαν ως λύση, δεν άλλαξαν ουσιαστικά την κατάσταση. Πάντως, τόσο στο πλαίσιο του ΟΗΕ όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, κυρίως με τη δράση της ΔΑΣΕ, το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα σηματοδοτείται από μεγάλη δραστηριότητα στην καθιέρωση δικαίου προστασίας των μειονοτικών ομάδων (Πρεντουλής, 2010).

Από τα διεθνή κείμενα ξεχωρίζουν το άρθρο 27 του Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966, το κείμενο της Συνάντησης της Κοπεγχάγης για την Ανθρώπινη Διάσταση στα πλαίσια της ΔΑΣΕ το 1990, η Διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών περί των μειονοτήτων του 1992 και η Σύμβαση - Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης υπέρ των μειονοτήτων.

2.2. Ο Ορισμός της Μειονότητας

Πέρα από τα πολλά κείμενα που αφορούν στην προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, το ίδιο το θέμα του ορισμού των μειονοτήτων υπήρξε αντικείμενο αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων. Αναφορά στο περιεχόμενο και τη σημασία της έννοιας της μειονότητας παρατηρήθηκε σε εκθέσεις του ΔΔΔΔ σε δύο περιπτώσεις. Η πρώτη αναφορά έγινε στη γνωμοδότησή του για την υπόθεση των «ελληνοβουλγαρικών κοινοτήτων» σχετικά με το χαρακτήρα των κοινοτήτων αυτών και την έννοιά τους όπου και έκρινε ότι:

«...είναι μια ομάδα ατόμων τα οποία ζουν σε μία χώρα ή τόπο συγκεκριμένο, κοινής φυλής, θρησκείας, γλώσσας και παραδόσεων, συνδεδεμένα από την ταυτότητα αυτής της φυλής, αυτής της θρησκείας, αυτής της γλώσσας και αυτών των παραδόσεων με αίσθημα αλληλεγγύης με σκοπό να διατηρήσουν τις παραδόσεις

τους, την πίστη τους και να εξασφαλίσουν την εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τα ιδεώδη της φυλής τους και να βοηθούνται μεταξύ τους»

ενώ η δεύτερη αναφορά παρατηρήθηκε στην υπόθεση «μειονοτικά σχολεία στην Αλβανία» όπου και ανέφερε ότι:

«...η ιδέα που αποτελεί το θεμέλιο των συνθηκών προστασίας των μειονοτήτων είναι η εξασφάλιση για τις ομάδες που είναι ενταγμένες σε ένα κράτος, του οποίου ο πληθυσμός είναι διαφορετικής φυλής, γλώσσας ή θρησκείας από τη δική τους, της δυνατότητας μιας ειρηνικής συνύπαρξης και μιας εγκάρδιας συνεργασίας με αυτό τον πληθυσμό, διατηρώντας τα χαρακτηριστικά που τον διαφοροποιούν από την πλειοψηφία και που ικανοποιούν τις σχετικές του ανάγκες».

Σύμφωνα με τις εκθέσεις του Δικαστηρίου, η προσπάθεια να δοθεί ένας ορισμός για τη μειονότητα στηρίζεται τόσο σε αντικειμενικά αλλά και σε υποκειμενικά κριτήρια. Ωστόσο, δεν υπάρχει αναφορά στο στοιχείο της αριθμητικής κατωτερότητας των μειονοτήτων σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό παρά μόνο εμφανίζεται έντονη η ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας με τον πληθυσμό του φιλοξενούντος κράτους. Γενικότερα, η αντίληψη του Δικαστηρίου για την έννοια της μειονότητας δείχνει λιγότερο νομική και περισσότερο κοινωνιολογική, κάτι που οφείλεται αφενός στο γεγονός ότι δεν υπήρξε άλλοτε προσπάθεια αποσαφήνισης του όρου της μειονότητας και αφετέρου στο ότι δεν ασχολήθηκε με το γενικό ζήτημα της έννοιας, αλλά με ειδικά προβλήματα ορισμένων μειονοτήτων σε δεδομένο χώρο και χρόνο.

Από την άλλη μεριά ανάγκη εύρεσης ενός αυστηρού ορισμού για τη σημασία της μειονότητας εξέφρασε και ο ΟΗΕ όταν ο Γενικός Γραμματέας του σε μνημόνιο του το 1950, τόνισε ότι η γραμματική ερμηνεία του όρου μειονότητα δεν θα ήταν χρήσιμη καθώς θα περιλάμβανε κοινότητες κάθε είδους όπως η οικογένεια, οι κοινωνικές τάξεις, οι πολιτιστικές ομάδες κ.ά. Αυτό που χρειαζόταν ήταν ένας αυστηρός ορισμός αναφερόμενος σε συγκεκριμένο είδος κοινότητας που διαφέρει από την κυρίαρχη ομάδα σε ένα κράτος. Ωστόσο, η υποεπιτροπή του ΟΗΕ για την προστασία των μειονοτήτων απέτυχε να πείσει την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα να υιοθετήσει έναν ορισμό για τη μειονότητα και τελικά αποφάσισε να προβεί σε μία μελέτη της θέσης των μειονοτήτων στον κόσμο. Για το σκοπό αυτό θεώρησε ότι ο όρος μειονότητα «*περιλαμβάνει μόνο εκείνες τις μη κυρίαρχες ομάδες ενός πληθυσμού οι οποίες έχουν και επιθυμούν να διατηρήσουν εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές παραδόσεις ή χαρακτηριστικά σαφώς διαφορετικά από αυτά του λοιπού πληθυσμού*».

Επιπλέον, κατά την ίδια πρόταση ορισμού, *«οι μειονότητες αυτές θα έπρεπε να συνιστώνται από ικανό αριθμό ατόμων ώστε να αναπτύξουν τέτοια χαρακτηριστικά και να επιδεικνύουν σεβασμό στους νόμους του κράτους του οποίου είναι πολίτες»*. Ακόμα, υποστηρίχθηκε κατά τις σχετικές συζητήσεις ότι θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη και οι συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκε κάποια μειονοτική ομάδα, αν δηλαδή η ύπαρξή της οφείλεται σε κάποια συνθήκη ειρήνης ή σε εκούσια μετακίνηση πληθυσμών.

Σε σχέση με τον ορισμό του ΔΔΔΔ, στον οποίο γίνεται αναφορά παραπάνω, η πρόταση της υποεπιτροπής είναι εμφανώς αυστηρότερη καθώς εισάγει το κριτήριο της κυρίαρχης θέσης της ομάδας και του αριθμού των μελών της, που θα πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να της επιτρέπει να αναπτύξει συγκεκριμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Το αριθμητικό κριτήριο είναι φυσικά σχετικό και έχει περισσότερο να κάνει με το είδος των δικαιωμάτων που μπορεί να απολαμβάνει μία μειονότητα, παρά με το αν θα έχει δικαιώματα. Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί και ότι η υποεπιτροπή κάνει λόγο για σεβασμό των νόμων του φιλοξενούντος κράτους από πλευράς της μειονότητας. Η μνεία αυτή, όσο αυτονόητη και αν φαίνεται σήμερα, είχε την έννοιά της, καθώς ο ΟΗΕ ήθελε να αποφύγει το κακό προηγούμενο παράδειγμα της Κοινωνίας των Εθνών όπου πολλά κράτη χρησιμοποίησαν μειονότητες γειτονικών κρατών με σκοπό να επεκτείνουν τα σύνορά τους ή να δημιουργήσουν ζώνες επιρροής. Τέτοια παραδείγματα, άλλωστε, δεν είναι σπάνια ούτε σήμερα. Η πρόταση της υποεπιτροπής προκάλεσε την κριτική αρκετών μελών της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που υποστήριζαν ότι το κριτήριο της επιθυμίας διατήρησης των παραδόσεων της μειονότητας ενδεχομένως να επέτρεπε σε ορισμένες χώρες να αρνηθούν προστασία σε μειονοτικές ομάδες με το πρόσχημα ότι οι τελευταίες δεν επιθυμούν τη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, ενώ άλλη αντίρρηση ήταν ότι δεν θα ήταν καλή ιδέα να τονιστούν οι διαφορές ανάμεσα σε τέτοιες ομάδες και την κυρίαρχη ομάδα και ότι πιθανότατα θα δημιουργηθούν προβλήματα με τις χώρες που θέλουν να αφομοιώσουν μειονοτικούς πληθυσμούς. Τελικά, η υποεπιτροπή του ΟΗΕ για την προστασία των μειονοτήτων αποφάσισε να αναβάλει τη μελέτη του προβλήματος των μειονοτήτων (Πρεντουλής, 2010). Το θέμα του ορισμού, ωστόσο, δε σταμάτησε να απασχολεί τον οργανισμό, καθώς το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1966 περιέχει στο άρθρο 27 διάταξη που αναφέρεται στην προστασία των μειονοτήτων. Η διάταξη αυτή ήταν νομικά δεσμευτική και γενικής εφαρμογής περί μειονοτήτων για μεγάλο χρονικό

διάστημα (μέχρι την έναρξη ισχύος της Συμβάσεως - Πλαισίου του Συμβουλίου της Ευρώπης υπέρ των μειονοτήτων), αλλά δεν περιείχε ορισμό της έννοιας. Τελικά, το 1979 ο καθηγητής Carotorti σε έκθεσή του προς την υποεπιτροπή του ΟΗΕ για τις μειονότητες προτείνει να θεωρείται ως μειονότητα:

«ομάδα αριθμητικά υποδεέστερη του υπολοίπου πληθυσμού ενός κράτους, σε μη κυρίαρχη θέση, της οποίας τα μέλη, όντας πολίτες αυτού του κράτους, έχουν εθνοτικά (ethnic), θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και επιδεικνύουν, έστω έμμεσα, ένα αίσθημα αλληλεγγύης, προς το σκοπό της διατήρησης του πολιτισμού, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας τους».

Ο παραπάνω ορισμός, δείχνει να τονίζει τη μειοψηφική φύση της μειονότητας και να διευρύνει τα όρια εντοπισμού της συλλογικής βούλησης που απαιτείται για τη διατήρηση των ίδιων χαρακτηριστικών της ομάδας τον οποίο και αποδέχτηκε η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αλλά ανέθεσε στην υποεπιτροπή να συνεχίσει τις προσπάθειες. Η επόμενη πρόταση έγινε το 1985 από τον Καναδό Deschenes που σε έκθεσή του θα προτείνει τον ακόλουθο ορισμό για τη μειονότητα: «ομάδα πολιτών ενός κράτους, συνιστούσα αριθμητική μειοψηφία, σε μη κυρίαρχη θέση σε αυτό το κράτος, με εθνοτικά (ethnic), θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά διαφορετικά από εκείνα της πλειοψηφίας του πληθυσμού, με αίσθημα αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη της, έχουσα ως κίνητρο, έστω έμμεσα, συλλογική βούληση επιβίωσης και της οποίας ο στόχος είναι να επιτύχει πραγματική και νομική ισότητα με την πλειοψηφία». Η φιλοσοφία του ορισμού του Deschenes είναι βασικά ίδια με αυτή του Carotorti, με τη διαφορά ότι ο πρώτος δείχνει, με βάση τη διατύπωση που χρησιμοποιεί, να επιμένει στο ζήτημα της επίτευξης ισότητας και, συνεπώς, της αποτροπής διακρίσεων, ενώ ο Carotorti κάνει λόγο για διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της μειονότητας. Πάντως, η πρόταση του Deschenes δεν έγινε αποδεκτή από την υποεπιτροπή του ΟΗΕ για τις μειονότητες λόγω των αντιρρήσεων ορισμένων μελών της για τις εκφράσεις «με κίνητρο τη βούληση για επιβίωση» και «σκοπεύοντας να επιτύχει ισότητα». Γενικότερα, περισσότερο αποδεκτός εμφανίζεται ο ορισμός του Carotorti έχοντας, βέβαια, πάντα υπόψη τη ρευστότητα της έννοιας της μειονότητας (Chousein, 2005).

Στις προσπάθειες να ορισθεί η μειονότητα μπορεί να αναφερθεί και η πρόταση πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που

συντάχθηκε από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το πρωτόκολλο αυτό αφορά άτομα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, αλλά, όπως προκύπτει από τον προτεινόμενο ορισμό, ο όρος αναφέρεται και σε ιδιαίτερα θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 1 της πρότασης πρωτοκόλλου ορίζει:

«η έκφραση εθνική μειονότητα αναφέρεται σε μία ομάδα ατόμων σε ένα κράτος που κατοικούν στο έδαφος αυτού του κράτους και είναι πολίτες του, διατηρούν μακροχρόνιους, ισχυρούς και διαρκείς δεσμούς με αυτό το κράτος, παρουσιάζουν ξεχωριστά εθνοτικά, πολιτιστικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά, είναι αριθμητικά επαρκείς προς αντιπροσώπευση, αν και λιγότεροι από τον υπόλοιπο πληθυσμό αυτού του κράτους ή μίας περιοχής αυτού του κράτους και έχουν ως κίνητρο ένα ενδιαφέρον να διατηρήσουν μαζί εκείνο το οποίο συνιστά την κοινή τους ταυτότητα, συμπεριλαμβανομένης της κουλτούρας, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας τους».

Ο αρκετά λεπτομερής αυτός ορισμός επαναλαμβάνει τη βασική αντίληψη του συνδυασμού αντικειμενικών με υποκειμενικά στοιχεία, που έχουμε δει και σε προηγούμενους ορισμούς, και δίνει έμφαση στους δεσμούς της μειονότητας με το κράτος που τη φιλοξενεί (Πρεντουλής, 2010).

Πάντα υπάρχει ένα κυρίαρχο στοιχείο που θεμελιώνει την υπόσταση της μειονότητας ενσωματώνοντας ενδεχομένως άλλα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά που συνιστούν αυτό που ονομάζουμε ιδιαίτερη ταυτότητα της μειονότητας. Σε κυρίαρχο στοιχείο της μειονοτικής ιδιαιτερότητας μπορεί να αναδειχθεί η εθνική συνείδηση, η θρησκεία, η γλώσσα ή ο πολιτισμός, όπου δεν εκδηλώνεται εθνική συνείδηση διαφορετική από την ελληνική (για παράδειγμα, μη ελληνική συνείδηση εκφράζεται από σημαντικό τμήμα της μουσουλμανικής μειονότητας αλλά και ορισμένων σλαβόφωνων κατοίκων της Μακεδονίας), η συνήθης ειδοποιός διαφορά που καθιστά μια ομάδα πολιτών μειονότητα είναι η γλώσσα ή η θρησκεία (σλαβόφωνοι, Τσιγγάνοι, Καθολικοί κ.ά.) [Τσιτσελίκης και Χριστόπουλος, 1997]

Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι ορισμένα κράτη, όπως για παράδειγμα η Βουλγαρία ή η Ελλάδα, δεν χρησιμοποιούν τον όρο «μειονότητα» παρά μόνο για ομάδες που αναγνωρίζονται ως τέτοιες και προστατεύονται από διεθνείς συνθήκες (Πρεντουλής, 2010).

Συνοψίζοντας όλους τους παραπάνω ορισμούς, καταλήγουμε σε έναν πληρέστερο ορισμό: με τον όρο «μειονότητα», αναφερόμαστε σε μια μη κυρίαρχη ομάδα πολιτών ενός κράτους, που αποτελούν αριθμητική μειοψηφία και που διαθέτουν διαφορετικά εθνοτικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά από την πλειοψηφία του πληθυσμού, έχουν συνείδηση μιας ξεχωριστής ταυτότητας καθώς και τη θέληση να τη διατηρήσουν. Επιπλέον, τα μέλη της ομάδας είναι αλληλέγγυα μεταξύ τους, έχουν την ίδια συλλογική θέληση επιβίωσης και στοχεύουν στην ουσιαστική και νομικά κατοχυρωμένη ισότητα δικαιωμάτων με την πλειονότητα.

2.3. Εθνοτικές και Εθνικές Μειονότητες

Στην ελληνική βιβλιογραφία πρέπει να αναφερθεί ότι παρατηρείται σύγχυση των Ελλήνων ερευνητών με τη διάκριση σε ethnic και national minorities καθώς στα ελληνικά οι δύο όροι εκφράζουν ταυτολογία. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος οι περισσότεροι καταφεύγουν στη χρήση των όρων εθνοτική (ethnic) και εθνική (national) μειονότητα. Στα αγγλικά και τα γαλλικά οι όροι ethnic και national διαφέρουν ως προς τη σημασία τους, αλλά δεν υπάρχει μια γενικά αποδεκτή άποψη για την ακριβή σημασία του κάθε όρου. Για ορισμένους, εθνοτικές είναι οι μειονότητες που ζουν σε ορισμένο κράτος συνδεόμενες, όμως, θρησκευτικά και πολιτιστικά με άλλο κράτος και εθνικές αυτές που δεν έχουν τέτοιου είδους δεσμούς με άλλο κράτος. Υπάρχει και η ακριβώς αντίστροφη θέση, όπως υπάρχει και η άποψη του F. Ermacora, που χαρακτηρίζει ως ethnic minorities τις ομάδες που έχουν δική τους γλώσσα, πολιτισμό και ιστορία, συνειδητοποιούν την υπόστασή τους ως ομάδες και τα μέλη τους θέλουν να διατηρήσουν τις ιδιαιτερότητές τους, και ως national minorities εκείνες που, πέρα από τα πιο πάνω χαρακτηριστικά, θέλουν να ασκήσουν, ως ομάδες, δικαιώματα συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε μία ορισμένη περιοχή ή στο πλαίσιο ενός κράτους (Πρεντουλής, 2010). Οι περιπτώσεις που εξετάζονται στην παρούσα διπλωματική εργασία, δηλαδή οι Τουρκογενείς, οι Πομάκοι, οι Αρμένιοι και οι Ισραηλίτες, θεωρούνται εθνοτικές μειονότητες εκτός από τους Αθίγγανους, οι οποίοι αποτελούν εθνική μειονότητα. Η Αρμενική Παροικία καθώς και η Ισραηλιτική που υπήρξε παλαιότερα όπως επίσης και οι Τουρκογενείς και οι Πομάκοι αποτελούν θρησκευτικές μειονότητες.

2.4. Οι Μειονότητες στην Ελλάδα

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η υπαγωγή στην έννοια μειονότητα προαπαιτεί την κατοχή της ιθαγένειας του υπό εξέταση κράτους. Δηλαδή, τα πρόσωπα που ενδεχομένως συνιστούν μειονοτικές ομάδες στην Ελλάδα, πρέπει καταρχήν να είναι Έλληνες πολίτες. Το ζήτημα της ιθαγένειας στις διαδοχικές αλλαγές των συνόρων λύθηκε με τις διατάξεις της Συνθήκης των Σεβρών «Περί μειονοτήτων» του 1920 και του Ελληνοϊταλικού Συμφώνου του 1949 (Τσιτσελίκης και Χριστόπουλος, 1997)

Η Ελλάδα αποτελεί το μοναδικό κράτος της Ευρώπης που ισχυρίζεται ότι δεν περιλαμβάνει εθνικές μειονότητες στην επικράτειά του (Clogg, 2002) και εκτός από τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, η οποία είναι η μόνη νομικά αναγνωρισμένη μειονότητα (Ηρακλείδης, 1997), καμία άλλη δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένη και καμία δεν προστατεύεται από τις διμερείς συνθήκες μεταξύ της Ελλάδας και άλλων κρατών (Chousein, 2005). Η καταγραφή του μεγέθους των μειονοτήτων στην Ελλάδα, τόσο των θρησκευτικών όσο και των γλωσσικών, δεν είναι εύκολη, καθώς μετά το 1951 στις δεκαετίες απογραφές δεν αναγράφονται η θρησκεία, η μητρική γλώσσα και η εθνική καταγωγή. Ωστόσο, προσπάθεια απογραφής των εθνοτήτων στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε τα έτη 1928 και 1951, οπότε και έγιναν κάποιες θρησκευτικές και γλωσσικές απογραφές χωρίς την δυνατότητα εθνικού αυτοπροσδιορισμού (Κοτζαμάνης, 2006, Clogg, 2002). Για παράδειγμα, στην απογραφή του 1951 στο συνολικό πληθυσμό των 7.632.801 κατοίκων, το 97,9% δήλωσαν θρήσκευμα «Ορθόδοξοι», 1,4% «Μουσουλμάνοι», 0,4% «Καθολικοί», 0,2% «Προτεστάντες ή άλλοι Χριστιανοί» και 0,1% «Εβραίοι» ενώ 95,6% του πληθυσμού δήλωσε ως μητρική γλώσσα τα ελληνικά, 2,4% τα τούρκικα, 0,5% τα σλαβικά και τα βλάχικα, 0,3% τα αλβανικά και 0,7% άλλες γλώσσες (Clogg, 2002). Τα στοιχεία αυτά, όσα δηλαδή δημοσιεύτηκαν μέχρι το 1951 γιατί μετά θεωρήθηκαν απόρρητα, δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά της κατάστασης των μειονοτήτων στην Ελλάδα λόγω του ιστορικού παρελθόντος και των δύο πολέμων, του Β΄ Παγκόσμιου και του Εμφυλίου, που είχαν ως αποτέλεσμα των περιορισμό ορισμένων μειονοτήτων, άλλα ούτε και αξιόπιστα λόγω της διαστρέβλωσης τους από τις Ελληνικές Αρχές με σκοπό τη διατήρηση της εθνικής καθαρότητας (Λιθοξόου, 1992) και την ισχυροποίηση της άρνησης του ελληνικού κράτους να δεχθεί οποιαδήποτε άλλη ετερότητα πέρα από αυτή που προβλέπεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης (Τσιτσελίκης και Χριστόπουλος, 1997).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, για τα σημερινά δημογραφικά δεδομένα δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία από την Ελληνική Στατιστική Αρχή παρά μόνο καταγραφές σε βιβλία από διάφορους ερευνητές και δημοσιεύσεις στον τύπο για το ποιές είναι σήμερα οι μειονότητες που διαμένουν στην Ελλάδα και για τον πληθυσμό τους.

Οι γλωσσικές ή πολιτισμικές ομάδες που στο 19^ο αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ήταν ευδιάκριτες, όπως οι Κουτσόβλαχοι, οι Αρβανίτες, οι σλαβόφωνοι και οι Σαρακατσάνοι έχουν πλήρως ενσωματωθεί και μάλιστα οικειοθελώς στο ελληνικό έθνος και διαθέτουν στο σύνολό τους αναμφισβήτητη ελληνική συνείδηση. Αυτό συμβαίνει και με τους Αθίγγανους ή Τσιγγάνους που στην Ελλάδα δεν είναι πολύ γνωστοί ως Ρομ. που όμως δεν αποτελούν εθνική ή εθνοτική μειονότητα ή ομάδα, αλλά ευδιάκριτη κοινωνική ομάδα ή κοινωνική μειονότητα (Ηρακλείδης, 1997).

Σε ό,τι αφορά άλλες αλλοεθνείς ομάδες, τα δικαιώματά τους καλύπτονται επαρκώς από τις διατάξεις «Περί Ανθρωπίνων δικαιωμάτων» στην ελληνική έννομη τάξη. Σε περιπτώσεις διακρίσεων με βάση την εθνότητα, τη φυλή, τη γλώσσα ή τη θρησκεία υπάρχουν τα εσωτερικά ένδικα μέσα αλλά και η ατομική προσφυγή στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως προκύπτει από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1950 (Ηρακλείδης, 1997).

Οι μειονοτικοί πληθυσμοί της Ελλάδας, σύμφωνα με την οπτική του Υπουργείου Εξωτερικών κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

1. Την πιο επικίνδυνη ομάδα πληθυσμών που έβρισκαν έρεισμα σε γειτονικά κράτη όπως οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, οι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας
2. Τους λιγότερο επικίνδυνους πληθυσμούς που δεν είχαν συγγενικά κράτη στα σύνορα της Ελλάδας όπως οι Κουτσόβλαχοι (Ρουμανία) και οι Αρμένιοι (Σοβιετική Δημοκρατία του Ερεβάν) άρα δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως όργανα για εδαφικές διεκδικήσεις. Σε αυτήν την κατηγορία εμπίπτουν και οι Εβραίοι (η εβραϊκή εστία στην Παλαιστίνη είχε μόλις ιδρυθεί, αλλά ήταν μακρινή και αδύναμη ακόμα)
3. Τους ιδιότυπους μειονοτικούς πληθυσμούς του Αγίου Όρους (Ρώσους, Βούλγαρους, Σέρβους και Ρουμάνους μοναχούς) [Διβάνη, 1997].

2.5. Η Προστασία των Μειονοτήτων στην Ελλάδα

Η πρώτη μειονοτική δέσμευση της Ελλάδας απέρρευε από το 3^ο πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 3 Μαρτίου 1830 κατά το οποίο εξασφαλιζόταν θρησκευτική, αστική και πολιτική ισότητα αδιακρίτως πίστης στους κατοίκους της Ελλάδας που ακολουθούσαν το καθολικό δόγμα. Η προστασία επεκτάθηκε στους Καθολικούς των Επτανήσων με το άρθρο 4 της Συνθήκης του Λονδίνου στις 29. Μαρτίου 1864, ενώ με το άρθρο 8 της Σύμβασης «Περί διαρρυθμίσεως των ελληνοτουρκικών συνόρων» στις 2 Ιουλίου 1881 εξασφαλίστηκε θρησκευτική ελευθερία και κοινοτική αυτονομία στους μουσουλμάνους της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Η προστασία περιέλαβε και τους μουσουλμάνους των Νέων Χωρών, δηλαδή των περιοχών που προσαρτήθηκαν στο ελληνικό κράτος μετά τους Βαλκανικούς πολέμους όπως η Μακεδονία, η Θράκη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Η διασφάλιση της θρησκευτικής ελευθερίας και της κοινοτικής αυτονομίας των περιοχών αυτών πραγματοποιήθηκε με το άρθρο 11 της Σύμβασης των Αθηνών στις 14 Νοεμβρίου 1913. Την ίδια χρονιά και μετά από συμφωνία των πολιτικών ηγετών της Ελλάδας και της Ρουμανίας, στις 5 Αυγούστου 1913 παρασχέθηκε αυτονομία στα σχολεία και τις εκκλησίες των Κουτσόβλαχων και δικαίωμα επιχορήγησής τους από τη ρουμανική κυβέρνηση (Διβάνη, 1997).

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ελλάδα, όπως και τα δεκατρία ακόμη ηττημένα ή ασταθή κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων αναγκάστηκε να υπογράψει στις Σέβρες στις 10 Αυγούστου 1920 συνθήκη «Περί προστασίας των εθνικών, γλωσσικών και θρησκευτικών μειονοτήτων». Η συνθήκη αυτή, που υπογράφηκε με την ουδέποτε ισχύσασα Συνθήκη των Σεβρών, τέθηκε σε ισχύ σύμφωνα με το 16^ο πρωτόκολλο της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923, στις 6 Αυγούστου 1924. Από τη στιγμή εκείνη η μεταχείριση των μειονοτικών κατοίκων της Ελλάδας ήταν υπό την υψηλή εποπτεία του νεαρού και ευαίσθητου σε τέτοια θέματα διεθνούς οργανισμού, της ΚτΕ (Διβάνη, 1997). Τέλος, το 1997 η Ελλάδα επικυρώνει το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα του ΟΗΕ, όπου και το άρθρο 27 σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων, και υπογράφει της σύμβαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων (Τσιτσελίκης και Χριστόπουλος, 1997).

Στην περίπτωση της Ξάνθης, οι μειονοτικές ομάδες που έδρασαν στην πόλη είναι οι Τουρκογενείς, οι Πομάκοι, οι Αθίγγανοι, οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι. Στο κεφάλαιο που

ακολουθεί γίνεται αναφορά στην ιστορία των ομάδων αυτών μέχρι και την τελική εγκατάστασή τους στην πόλη.

Κεφάλαιο Τρίτο: Οι Μειονότητες της Ξάνθης

Η κατοίκηση της πόλης παρουσιάζει ιδιαίτερο εθνολογικό ενδιαφέρον το οποίο οφείλεται κυρίως στην παρουσία πολιτισμικών και θρησκευτικών μειονοτήτων. Οι διάφοροι λαοί που κατοικούν έως σήμερα στην πόλη και στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή της Ξάνθης προέρχονται από τις έντονες πληθυσμιακές ανακατατάξεις που πραγματοποιήθηκαν με την πάροδο του χρόνου από την ίδρυση της πόλης, πριν ακόμη την ίδρυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όπως διδασκόμαστε και από την ιστορία, η μετακίνηση και η εγκατάσταση των υπηκόων της Βυζαντινής και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας μέσα στα όρια της γινόταν χωρίς περιορισμούς. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με ορισμένους ομαδικούς εκπατρισμούς και μετακινήσεις στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και μεταγενέστερα και με αποκορύφωμα την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, ήταν οι κυριότεροι λόγοι που συνετέλεσαν στη δημιουργία του πολυπολιτισμικού προφίλ της πόλης.

Στην παρακάτω ενότητα γίνεται μία καταγραφή των εθνικών και εθνοτικών μειονοτήτων οι οποίες κατοικούν σήμερα ή κατοίκησαν σε ορισμένη χρονική περίοδο στην πόλη της Ξάνθης και επηρέασαν την πολεοδομική της εξέλιξη με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, όπως αναλύεται εκτενέστερα και σε επόμενη ενότητα. Σκοπός του κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει στον αναγνώστη στοιχεία ταυτότητας της κάθε μειονότητας καθώς επίσης και αλλά στοιχεία τα οποία αφορούν στην πρώτη εμφάνιση της κάθε μίας στον ελλαδικό χώρο γενικότερα μέχρι και την εγκατάσταση της στην πόλη της Ξάνθης.

3.1. Η Μουσουλμανική Μειονότητα

Η Ελλάδα, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, υποστηρίζει στερεότυπα ότι στο έδαφός της υπάρχει μόνο μία μειονότητα η οποία είναι μάλιστα θρησκευτική μειονότητα, η μουσουλμανική μειονότητα, όπως ορίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία θα περιγραφεί αναλυτικότερα στη συνέχεια της εργασίας (Ηρακλείδης, 1997, Chousein, 2005).

Το Μάιο του 1990, γίνεται αποδεκτό ότι η μουσουλμανική μειονότητα αποτελείται από τρεις εθνοτικές ομάδες, την τουρκόφωνη, τουρκογενή ή τουρκικής καταγωγής – ποτέ όμως τουρκική – την πομακική και τους μουσουλμάνους Αθίγγανους, παγκοσμίως ονομαζόμενων Ρομ. Η μειονότητα δεν αναγνωρίζεται ως τουρκική εθνοτική ή εθνική μειονότητα παρόλο που διδάσκεται η τουρκική γλώσσα και όχι μόνο η μουσουλμανική

θρησκεία στα μειονοτικά σχολεία στους τουρκόφωνους αλλά και στους εθνοτικά Πομάκους (Ηρακλείδης, 1997). Η μειονότητα αυτή αποτελεί ένα τυπικό παράδειγμα ομοιογενούς θρησκευτικής μειονότητας, η οποία όμως εμφανίζει έντονη ετερογένεια ως προς άλλα χαρακτηριστικά, όπως αυτά της γλώσσας, της εθνικότητας και της γεωγραφικής καταγωγής. Αυτά τα πολυεθνικά και πολυγλωσσικά χαρακτηριστικά της μουσουλμανικής μειονότητας καθιστούν την μελέτη των ομάδων που την αποτελούν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, τόσο από την κοινωνικό-πολιτισμική άποψη του ζητήματος όσο και από την εμφάνισή τους στο χώρο και την επίδραση τους στην πολεοδομική εξέλιξη των οικισμών στους οποίους εντοπίζονται.

Υποστηρίζεται ότι τα δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας είναι πλήρως κατοχυρωμένα και τόσο εκτεταμένα, ώστε να υπερβαίνουν ακόμη και τις σχετικές ευρωπαϊκές και παγκόσμιες διατάξεις περί μειονοτικών δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια η θρησκευτική αυτή μειονότητα έχει δικαιώματα εφάμιλλα με αυτά που διαθέτουν «εθνικές» ή «εθνοτικές» μειονότητες σε άλλες χώρες και όχι απλώς οι θρησκευτικές κοινότητες. Δηλώνεται ωστόσο όπως προαναφέρθηκε ότι δεν υπάρχουν άλλες μειονότητες και ότι δεν υφίστανται ομάδες που θα μπορούσαν να έχουν ανάλογα δικαιώματα με τη μουσουλμανική μειονότητα (Ηρακλείδης, 1997).

Σημαντική είναι, στο σημείο αυτό, μία σύντομη αναφορά στη Συνθήκη της Λωζάννης, σύμφωνα με τις διατάξεις της οποίας δημιουργήθηκε η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, τα γλωσσικά και θρησκευτικά δικαιώματα της οποίας διαφυλάσσονται μέσα από τη σύμβαση αυτή μέχρι σήμερα. Η Συνθήκη της Λωζάννης ανακήρυξε το τέλος της πολυετούς ελληνοτουρκικής διαμάχης και οδήγησε στην ειρηνική συνύπαρξη των δύο γειτονικών χωρών. Υπογεγραμμένη στις 24 Ιουλίου του 1923 (Sella-Mazi, 1999), η συνθήκη αυτή προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την υποχρεωτική ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών των δύο χωρών, με μόνο κριτήριο τη θρησκεία τους. Πιο συγκεκριμένα, η σύμβαση σχετικά με την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, αφορούσε στην υποχρεωτική ανταλλαγή των Ελλήνων Ορθοδόξων τουρκικής υπηκοότητας εγκατεστημένων στα τουρκικά εδάφη και των μουσουλμάνων ελληνικής υπηκοότητας εγκατεστημένων στα ελληνικά εδάφη. Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν, από τη μία πλευρά οι κάτοικοι ελληνικής καταγωγής της Κωνσταντινούπολης και της Ανατολικής Θράκης καθώς και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου ενώ, από την άλλη πλευρά οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης. Στη συνέχεια, μέσω της ιστορικής έρευνας, παρουσιάζεται η

εγκατάσταση της κάθε πληθυσμιακής ομάδας της μουσουλμανικής μειονότητας στην Ξάνθη.

3.1.1. Οι Τουρκογενείς

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία αποτέλεσε συνέχεια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και επομένως ήταν φυσικό να οριοθετείται στον γεωγραφικό χώρο όπου έδρασε εκείνη. Τα όριά της μέσα από την πάροδο των αιώνων άλλαξαν πολλές φορές, αλλά κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια της διοικούσε εδάφη που περιελάμβαναν την Ιταλική χερσόνησο, τα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία, τη Συρία και την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο, τη σημερινή Τυνησία καθώς και ένα μικρό τμήμα της Ιβηρικής χερσονήσου (Βικιπαίδεια, 2010).

Εικόνα 3.1.1.1.: Εδαφική έκταση Βυζαντινής αυτοκρατορίας



Πηγή: Βικιπαίδεια, 2010

Η μετακίνηση πληθυσμών μέσα στα όρια της αυτοκρατορίας ήταν ελεύθερη και ως συνέπεια προκύπτει η εγκατάσταση διαφόρων λαών και στη γεωγραφική επικράτεια της Ελλάδας, όπως αυτή διαμορφώνεται σήμερα. Σύμφωνα με στοιχεία, στα χρόνια του Βυζαντίου είναι γεγονός ότι κατοικούσαν Τούρκοι στην Ελλάδα ενώ στις πόλεις της Δυτικής Θράκης η εγκατάστασή τους χρονολογείται γύρω στον 14ο αιώνα, την εποχή που η περιφέρεια πέρασε στην κυριαρχία των Οθωμανών το 1364 και λαοί από την Ανατολή εγκαταστάθηκαν σε αυτή (Chousein, 2005). Υπάρχουν γραπτές πληροφορίες από Οθωμανικές πηγές ότι από το 15ο αιώνα στη Θράκη είχαν εγκατασταθεί Τουρκοί νομαδικοί πληθυσμοί από την Μικρά Ασία, με σκοπό να προωθήσουν τα σχέδια των Σουλτάνων για την διαφοροποίηση της πληθυσμιακής κατάστασης στην περιοχή (Μελκίδη, 1991).

Με τη άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς και την ίδρυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η εγκατάσταση των Τούρκων στην περιοχή της Θράκης

έγινε εντονότερη. Την παρουσία των Τούρκων στην πόλη της Ξάνθης επισημαίνουν και διάφοροι γεωγράφοι της εποχής αυτής χρησιμοποιώντας το τουρκικό όνομα της πόλης (Μελκίδη, 1991, Μέκος, 2007).

3.1.2. Οι Αθίγγανοι

Η Βαλκανική χερσόνησος αποτέλεσε έναν ευρύ χώρο μετακίνησης για διάφορες ομάδες ημινομάδων, μέχρι και την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην πληθυσμιακή κινητικότητα της εποχής αυτής συνέβαλαν σημαντικά και οι προαιρετικές ανταλλαγές πληθυσμών ανάμεσα στα νεοϊδρυμένα βαλκανικά κράτη το 19ο αιώνα καθώς και η υποχρεωτική ανταλλαγή που επέβαλε η Συνθήκη της Λωζάννης, όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα. Ανάμεσα στις διάφορες πληθυσμιακές ομάδες οι οποίες επηρεάστηκαν από αυτές τις ιστορικές εξελίξεις συγκαταλέγονται και οι Αθίγγανοι (Τρουμπέτα, 2001).

Οι Αθίγγανοι, σύμφωνα με διάφορους ερευνητές κατάγονται από την περιοχή των Βορειοδυτικών Ινδιών, το σημερινό Παντζάμπ. Στα τέλη του 8ου ή στις αρχές του 9ου αιώνα εγκατέλειψαν την περιοχή αυτή χωρίς να γίνει γνωστός μέχρι σήμερα ο λόγος για τον οποίο έφυγαν από τις Ινδίες. Μετά την εγκατάλειψη των Ινδιών, οι Αθίγγανοι κινήθηκαν προς τα δυτικά περνώντας από το Πακιστάν, την Περσία και το Ιράκ οπότε και οι πληροφορίες για το λαό αυτό γίνονται περισσότερο σαφείς λόγω των γραπτών μνημείων των χωρών από τις οποίες πέρασαν. όπως η Περσία, η Αρμενία, η Συρία και η Αίγυπτος. Η κύρια ομάδα των Αθίγγανων εξακολούθησε την πορεία της προς τη Δύση και το 1050 αναφέρεται η παρουσία τους στο Βυζάντιο. Κατά το 14ο και 15ο αιώνα συνεχίζουν τις μετακινήσεις τους προς τα δυτικά καθώς υπάρχουν μαρτυρίες ότι στην Κρήτη εμφανίστηκαν το 1322, ενώ την ίδια εποχή εμφανίζονται επίσης στο Ναύπλιο και στη Μεθώνη. Πολλοί από αυτούς συνέχισαν την πορεία τους προς τη Δύση και εξαπλώθηκαν σε ολόκληρη την Ευρώπη (Λυδάκη, 1998). Οι ομάδες που φτάνουν στη δυτική Ευρώπη συνεχίζουν τις συχνές μετακινήσεις τους από τη μία περιοχή στην άλλη μέχρι και τα μέσα του 16ου αιώνα περίπου όπου και παρατηρείται κάμψη των μετακινήσεων τους και μείωση των ταξιδιών που καταγράφονται στα πλαίσια ενός έθνους ή μιας περιοχής με τη μείωση αυτή των μετακινήσεών τους να συμβαίνει σε όλες τις χώρες εγκατάστασής τους. Στην Ελλάδα ένα μέρος αυτού του ισχυρού μεταναστευτικού κύματος των Αθίγγανων εγκαταστάθηκε κυρίως σε αγροτικές περιοχές όπως η Ήπειρος, η Κέρκυρα, η Πελοπόννησος, η Μακεδονία και η Θράκη (Λιεζουά, 1999).

Η ονομασία Αθίγγανος, που σημαίνει «ανέγγιχτος» δόθηκε στην ομάδα αυτή στο Βυζάντιο από την Ορθόδοξη Εκκλησία, εξαιτίας της αυστηρής ενδογαμίας των Αθίγγανων η οποία συνετέλεσε στην ταύτισή τους με αιρετικούς Αθιγγάνους, που ασχολούνταν με τη μαγεία και ήταν μισοί. Σήμερα, η διεθνής ονομασία των Αθίγγανων είναι Ρομ και η γλώσσα τους, ρομανί τσιπ, ομιλείται, με διάφορες παραλλαγές και δάνεια στοιχεία από τις γλώσσες των χωρών εγκατάστασης, από όλους τους Αθίγγανους (Λυδάκη, 1998). Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν αυτήν την ομάδα είναι η έντονη εσωτερική διαφοροποίηση όσον αφορά τα πολιτιστικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, οι μορφές οργάνωσης, το σύστημα αξιών τους κ.λπ. Αυτή η διαφοροποίηση έχει προφανώς τις απαρχές της στις διαφορετικές μορφές κοινωνικοποίησης που ίσχυαν μέσα στην εκάστοτε κοινότητα. Οι μικρές αυτές ομάδες ήταν οργανωμένες με τη μορφή «φατριών», τις οποίες οι ίδιοι αποκαλούν «φάρες» ή «σόγια» ή «ράτσες». Όπως φαίνεται, οι διάφορες «φατρίες» δεν διατηρούσαν πάντοτε σχέσεις μεταξύ τους. Συνήθως ακολουθούσαν διαφορετικές – ενίοτε και ανταγωνιστικές- στρατηγικές επιβίωσης. Παρότι οι φατρίες αφορούν προφανώς παρελθοντικές και πρακτικά ξεπερασμένες μορφές οργάνωσης, εντούτοις ο απόηχός τους εξακολουθεί να υφίσταται, αν και σε συμβολική πλέον μορφή. Ένας επιπλέον παράγοντας που καθορίζει σήμερα την εσωτερική τους διαφοροποίηση είναι η θέση που καταλαμβάνουν οι Αθίγγανοι στην κοινωνική διαστρωμάτωση της κοινωνίας που τους περιβάλλει (Τρουμπέτα, 2001).

Η ζωή των Αθίγγανων στις μέρες μας, σύμφωνα με τους ίδιους έχει γίνει πολύ δύσκολη και, χωρίς τη στήριξη κανενός κράτους, προσβλέπουν για βοήθεια και εγγύηση στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η απόφαση υπ' αριθμόν 125 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που υιοθετήθηκε το 1981, προτείνει μεταξύ άλλων τη σύσταση ενός νομικού οργάνου που θα εγγυάται τη δυνατότητα να αποκτήσουν έγγραφη ταυτότητα, γεγονός που θα τους επιτρέπει να διασχίζουν όλες τις χώρες - μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το κείμενο επίσης καλεί τις κυβερνήσεις να αναγνωρίσουν τους Αθίγγανους ως εθνική μειονότητα. Στην Ελλάδα οι Αθίγγανοι, ενώ έχουν συνείδηση της πολιτιστικής τους ιδιαιτερότητας, ταυτόχρονα θεωρούν πως είναι Έλληνες και ότι δεν αποτελούν ξεχωριστή εθνική μειονότητα (Λυδάκη, 1998).

Ανάμεσα στο σύνολο των αθιγγανικών οικισμών της Θράκης διαφαίνονται διαφορετικές μορφές και αρχές κοινωνικοποίησης και σε ορισμένες περιπτώσεις διαφορετικά αξιακά συστήματα. Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί και από

τις ανομοιόμορφες συνθήκες μέσα στις οποίες οι επιμέρους ομάδες των Αθίγγανων ασπάστηκαν το Ισλάμ στην οθωμανική εποχή (Τρουμπέτα, 2001).

Αν ληφθεί υπόψη ότι οι κάτοικοι των εξεταζόμενων οικισμών δεν θεωρούνται μόνο από την ελληνική πλειονοτική κοινωνία ως «Αθίγγανου», αλλά αποκαλούνται και από τους Μειονοτικούς Τούρκους θα μπορούσε να τεθεί προς συζήτηση η ακόλουθη εκδοχή: η αποδοχή της ισλαμικής θρησκείας συνοδευόταν ενίοτε από έναν εκτεταμένο «εκτουρκισμό». Συνεπώς, κάποιες ομάδες εγκατέλειψαν αρκετά από τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά τους, ανάμεσα σε αυτά και τη γλώσσα τους, της οποίας αντικατέστησαν με την τουρκική. Αντίθετα, κάποιες άλλες ομάδες διατήρησαν και μετά τον εξισλαμισμό τους τη γλώσσα και τα βασικά πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται, κατά κανόνα, για ομάδες που ήταν μόνιμα εγκατεστημένες ήδη από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι οικισμοί που αντιστοιχούν σε αυτή την περίπτωση προϋπήρχαν της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών και διατηρούν μέχρι σήμερα την τουρκική ως μητρική γλώσσα. Αυτή η εκδοχή αφορά τους οικισμούς Πούρναλικ και Γκασχανέ στην πόλη της Ξάνθης, τον Ήφαιστο στην Κομοτηνή, τη συνοικία οδού Άβαντος στην Αλεξανδρούπολη, ομάδες που κατοικούν στο Διδυμότειχο κ.ά. (Τρουμπέτα, 2001).

Από την άλλη πλευρά πολυάριθμοι οικισμοί μουσουλμάνων Αθίγγανων στη Θράκη δημιουργήθηκαν μόλις πριν μερικές δεκαετίες. Αρκετές οικογένειες ή και μεμονωμένα άτομα κατέφθασαν από γειτονικές βαλκανικές χώρες πριν ή λίγο μετά το 1923. Πολλοί οικισμοί συγκροτήθηκαν λίγο πριν ή μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν μικρές και μέχρι τότε πλανόβιες ομάδες συγκεντρώθηκαν στον ίδιο χώρο. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο οικισμός Δροσερό στην πόλη της Ξάνθης. Κάποιες οικογένειες προερχόμενες από τη Βουλγαρία εγκαταστάθηκαν στη Βόρεια Ελλάδα αμέσως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, είτε γιατί η επιστροφή τους δυσκολεύτηκε από τις συνέπειες του Ψυχρού Πολέμου, είτε γιατί εκτίμησαν ότι οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας στην Ελλάδα ήταν ευνοϊκότερες. Ένα ιδιαίτερα αξιοσημείωτο φαινόμενο αποτελεί ο αυτονόητος τρόπος με τον οποίο αυτές οι ομάδες εντάχθηκαν στη Μουσουλμανική Μειονότητα, ακόμη και αν αρχικά διέθεταν άδεια παραμονής αλλοδαπού (Τρουμπέτα, 2001).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω στοιχεία τα οποία αφορούν στους Αθίγγανους που είναι εγκατεστημένοι στην Ξάνθη σήμερα, συμπεραίνουμε ότι προέρχονται από Αθίγγανους καταγόμενους από τις Ινδίες οι οποίοι εξισλαμίστηκαν και γενικότερα

«εκτουρκίστηκαν» στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην ομάδα αυτή προστέθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες και Αθίγγανοι που έφτασαν στην Ελλάδα από γειτονικά Βαλκανικά κράτη για βιοποριστικούς κυρίως λόγους.

3.1.3. Οι Πομάκοι

Πριν γίνει αναφορά στην καταγωγή των Πομάκων και στην ιστορική τους διαδρομή μέχρι και την εγκατάστασή τους στην πόλη της Ξάνθης, σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η ιστορική και εθνολογική ταυτότητα των Πομάκων αποτελούσε πάντα αντικείμενο αναζητήσεων και εικασιών καθώς η μελέτη του ζητήματος της εθνοτικής ομάδας των Πομάκων χαρακτηρίζεται από τη μία μεριά από την έλλειψη συστηματικών ιστορικών μελετών και επιτόπιων ανθρωπολογικών ερευνών και από την άλλη, από την πολιτική προκατάληψη που υπάρχει απέναντί τους, αλλά και την εκμετάλλευση που έμμεσα ή άμεσα εκδηλώνεται από τη μεριά των κυρίαρχων εθνικών κρατών με τα οποία οι Πομάκοι σχετίζονται είτε γεωγραφικά, δηλαδή με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία, είτε θρησκευτικά, δηλαδή με την Τουρκία (Τρουμπέτα, 2001). Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που επηρεάζει τις έρευνες με θέμα αυτή τη μειονότητα, είναι η ασάφεια που φαίνεται ότι κυριαρχεί στις ιστορικές και εθνοϊστορικές αναφορές στους Πομάκους και το όνομά τους. Η ασάφεια αυτή οφείλεται κυρίως στην περιθωριακή εγκατάστασή τους στα ορεινά και στον αντίστοιχο ρόλο τους στις πολιτικές εξελίξεις του χώρου της Θράκης (Ευστρατίου, 2002).

Οι Πομάκοι κατοικούν στα βουνά της Θράκης εδώ και αιώνες, πριν ακόμα διαμορφωθούν τα σύνορα που τους μοίρασαν ανάμεσα στη Βουλγαρία και την Ελλάδα, πριν έλθει το Ισλάμ στα Βαλκάνια και πριν αρχίσουν οι ανταγωνισμοί, εδαφικοί, εθνικοί και ιδεολογικοί, των κρατών της περιοχής. Σήμερα οι Πομάκοι διεκδικούνται από την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά του πολιτισμού τους όπως η καταγωγή, η γλώσσα και το θρήσκευμα (Βαρβούνης, 1997).

Οι πληροφορίες για την ιστορική παρουσία, την εξέλιξη και την εθνοτική ταυτότητα των Πομάκων εμφανίζονται, όπως αναφέρθηκε, αρκετά συγκεχυμένες. Θα μπορούσε ωστόσο να υποστηριχθεί κανείς με βεβαιότητα ότι πρόκειται για μια γηγενή στον ορεινό όγκο της Ροδόπης πληθυσμιακή ομάδα, της οποίας η εγκατάσταση στο χώρο αυτό θα πρέπει να ανάγεται τουλάχιστον στα Βυζαντινά χρόνια, αν και υπάρχουν ενδείξεις και από παλαιότερες εποχές (ρωμαϊκή). Τα στοιχεία που υπάρχουν είναι κυρίως αρχαιολογικά αλλά και ιστορικά, δηλαδή αναφορές στο όνομα αυτών των ομάδων (Ευστρατίου, 2002).

Αρκετοί ερευνητές προσπάθησαν να ερμηνεύσουν ετυμολογικά τη λέξη «Πομάκοι» με επικρατέστερη άποψη αυτή των Βουλγαρών, σύμφωνα με την οποία η προέλευση της λέξης οφείλεται στο ρήμα romagam που σημαίνει βοηθώ. Οι Βούλγαροι αποκαλούσαν τους Πομάκους «πομαγκάστ» δηλαδή βοηθούς, υποτελείς, δούλους, χωρίς δική τους ατομική και συλλογική οντότητα. Κατά μία ελληνική εκδοχή, προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ιππομάχος καθώς ήταν αυτοί που αποτελούσαν το ιππικό του Μ. Αλεξάνδρου ενώ άλλη εκδοχή αναφέρει ότι προέρχεται από τη λέξη απόμαχος. Η εκδοχή αυτή συνδέει τους Πομάκους με τους απόμαχους στρατιώτες που άφηνε σαν φρουρά των συνόρων ο Μέγας Αλέξανδρος. Κατά μία άλλη ελληνική ερμηνεία, η λέξη προέρχεται από το ελληνικό Πομάξ, δηλαδή πότης, εξαιτίας της παλιάς συνήθειας των Θρακών να πίνουν πολύ. Οι ίδιοι όμως οι Πομάκοι τη θεωρούν προσβλητική και υβριστική ονομασία και θέλουν να αυτοαποκαλούνται «Αχριάν», δηλαδή «Αγριάνες», όνομα αρχαίας θρακικής φυλής, που κατοικούσε στα άγονα κι ορεινά μέρη του όρους Σκόμιο και στη Βορειοδυτική Ροδόπη και που λέγονταν κι αλλιώς «Αγρίες», «Αγραίοι» κι «Αγριείς» (Πατρίδα μου, 2010). Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε, σύμφωνα με τις έρευνες των εθνολόγων, ότι οι Πομάκοι είναι απόγονοι των κάποιας αρχαίας θρακικής φυλής ή όπως υποστηρίζουν κάποια συγγραφείς κατάλοιπα περισσότερων της μιας θρακικών φυλών που ήρθε σε επιμειξία με τους υπόλοιπους κατοίκους της περιοχής, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στο Βυζάντιο (Μέκος, 2001). Την άποψη ότι οι Πομάκοι κατάγονται από αρχαία ελληνική φυλή παρουσίασαν οι ίδιοι οι Πομάκοι της Ελλάδας αλλά και της Βουλγαρίας το 1946 στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και στους Αμερικανούς και ζήτησαν σαν Έλληνες να ενταχθούν στην Ελλάδα (Πατρίδα μου, 2010).

Τα γλωσσικά τους χαρακτηριστικά είναι πολύ πιο συγκεκριμένα. Οι Πομάκοι μιλούν ένα σλαβοβουλγαρικό ιδίωμα το οποίο περιέχει αρκετές τουρκικές και πολύ λιγότερες ελληνικές λέξεις. Το ενδιαφέρον είναι ότι ανάμεσα στους Πομάκους της ελληνικής πλευράς της ορεινής Ροδόπης υπάρχουν πολλές τοπικές διάλεκτοι που χαρακτηρίζονται από τη χρήση διαφορετικών λέξεων, οι οποίες πολλές φορές δεν είναι κατανοητές από όλους. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό που επιτείνει τη ρευστότητα της εθνοτικής τους συνείδησης είναι το γεγονός ότι η γλώσσα τους δεν έχει γραπτή μορφή και βασίζεται για την επιβίωση της στην καθημερινή της χρήση, κάτι που όμως γίνεται ολοένα και πιο σπάνιο, κυρίως εξαιτίας της τουρκικής προπαγάνδας που ασκείται στα πομάκικα χωριά και έχει οδηγήσει στην αποφυγή της χρήσης του ιδιώματος τους ακόμη

και στο επίπεδο της οικογένειας, με έμμεσο αποτέλεσμα τη σταδιακή ενσωμάτωση του πληθυσμού στο τουρκόφωνο στοιχείο των αστικών κέντρων (Ευστρατίου, 2002).

Στο θρήσκευμα οι Πομάκοι είναι Σουνίτες μουσουλμάνοι, αλλά υπάρχουν και μικρότερες συμπαγείς ομάδες Σιιτών, που είναι γνωστοί και ως Κιζιλμπάσηδες. Βέβαια, η θρησκεία τους δεν αποτελεί και στοιχείο εθνοτικής ταυτότητας, αφού είναι γνωστό ότι πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό που μπορεί να αλλάξει στο πέρασμα του χρόνου, όπως ακριβώς συνέβη και με τους Πομάκους της Ροδόπης τον 17ο αιώνα, όταν για πολιτικούς λόγους από χριστιανοί έγιναν μουσουλμάνοι (Ευστρατίου, 2002).

Οι Πομάκοι που ζουν στη Θράκη βρίσκονται κατανεμημένοι σε δύο ομάδες χωριών, μια στον ορεινό όγκο του Νομού Ξάνθης και μια στα βουνά του Νομού Ροδόπης. Οι περισσότεροι κατοικούν στην περιοχή της Ξάνθης και κυρίως στα βόρεια και ορεινά (Μέκος, 2001).

Όσον αφορά στις παραδοσιακές μορφές οργάνωσής τους, οι Πομάκοι χαρακτηρίζονται από την ενσωμάτωσή τους στην περιφέρεια της ελληνικής κοινωνίας σε κοινότητες πληθυσμιακά αμιγείς, σχετικά αυτάρκεις και κλειστές ως προς την αλληλεπίδραση με το κοινωνικό τους περιβάλλον. Τον κλειστό χαρακτήρα της οργάνωσής τους ευνοϊκό παράγοντα διαδραμάτισε και η χωρική τους απομόνωση στην οροσειρά της Ροδόπης (Τρουμπέτα, 2001).

Παρ' όλη την ιδιαιτερότητα της οικιστικής τους κατάστασης και τη συσπείρωση γύρω από τον κοινοτικό πυρήνα, οι Πομάκοι δεν έμειναν εντελώς αμέτοχοι στα μεταναστευτικά ρεύματα που είχαν κατεύθυνση την Τουρκία. Αυτή η περιορισμένη μετανάστευση δεν είχε ωστόσο την ισχύ να επιφέρει μεταβολές μέσα στην ίδια την πομακική κοινότητα, ούτε να επηρεάσει τη θέση της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας μέσα στην ελληνική κοινωνία, επειδή στερούνταν έντασης και συνέχειας (Τρουμπέτα, 2001).

Ο βασικός παραδοσιακός τομέας απασχόλησης των Πομάκων ήταν η αγροτική οικονομία με κύριες καλλιέργειες το καλαμπόκι, τις πατάτες, αργότερα τον καπνό κ.λπ. Οι σχέσεις ιδιοκτησίας χαρακτηρίζονται από την περιορισμένης έκτασης γαιοκτησία. Στις απομακρυσμένες βόρειες και βορειοανατολικές περιοχές της οροσειράς της Ροδόπης, όπου η υποδομή είναι συγκριτικά ελλιπέστερη, η κτηνοτροφία αποτελούσε μια βασική βιοποριστική πηγή για τον τοπικό πληθυσμό, μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '60. Ωστόσο, οι κτηνοτρόφοι ήταν ολιγάριθμοι, έτσι ώστε πολλοί ήταν αναγκασμένοι να απασχολούνται ως έμμισθοι βουσκοί (Τρουμπέτα, 2001).

Οι Πομάκοι θίχτηκαν ιδιαίτερα από την οικονομική και κοινωνική υποβάθμιση της Θράκης, κυρίως λόγω της ανακήρυξης των βόρειων συνόρων, όπου βρίσκονταν ως επι πλείστον οι οικισμοί τους, σε «επιτηρούμενη ζώνη» στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου. Κατά συνέπεια, η συνολική υποβάθμιση του βιοτικού τους χώρου αποτελεί επιπλέον μια ιδιαίτερη πτυχή της προβληματικής των βορειοανατολικών εθνικών συνόρων της Ελλάδας. Επιπλέον, οι αλλαγές που συντελέστηκαν στη μεταπολεμική Ελλάδα, ιδίως από τη δεκαετία του '60 και ύστερα, αποδεικνύονται καίριας σημασίας για το χαρακτήρα και, τελικά, για την ύπαρξη κοινοτήτων των ορεσίβιων Πομάκων. Ένα πρώτο δείγμα των επικείμενων μεταβολών αποτέλεσε η αρχικά περιορισμένης έκτασης μετακίνηση των Πομάκων προς τα αστικά κέντρα και τις πεδινές περιοχές της Θράκης προς αναζήτηση εργασίας. Μια πρώτη αιτία μετακίνησης αποτέλεσε το πλήγμα που δέχτηκε η κτηνοτροφία τη δεκαετία του '60, ιδίως στα ορεινά του Νομού Ροδόπης, λόγω της εκτεταμένης αναδάσωσης και της απαγόρευσης της βοσκής. Για ένα τμήμα του πληθυσμού η αλλαγή αυτή λειτούργησε ως έναυσμα προς αναζήτηση εναλλακτικών μορφών απασχόλησης, όπως η καλλιέργεια καπνού. Πολλοί κάτοικοι περιοχών, στις οποίες οι εδαφικές και κλιματολογικές συνθήκες δεν ευνοούσαν την καλλιέργεια, προτίμησαν να μετακινηθούν προς τα νότια ή στα αστικά κέντρα της Θράκης, όπου προσφέρονταν εναλλακτικές δυνατότητες βιοπορισμού. Η ανάπτυξη και η αναδιάρθρωση που συντελείται στην οικονομία της Θράκης από το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '70 και μετέπειτα, δίνει ώθηση και στην τοπική αγορά εργασίας. Στην πορεία αυτών των εξελίξεων άρχισε η συστηματική αποδημία των ορεσίβιων Πομάκων και η συρροή τους στα αστικά κέντρα, κατ' αρχάς, της Θράκης. Η μετακίνησή τους φέρει αρχικά χαρακτήρα περιστασιακό και εποχιακό στη πορεία όμως καταλαμβάνει διαστάσεις ενός φαινομένου μαζικής αγροτικής εξόδου (Τρουμπέτα, 2001). Στο σημείο αυτό, επισημαίνεται ότι η μαζική μετανάστευση των Πομάκων δεν έγινε μόνο προς τα αστικά κέντρα της Θράκης, αλλά και προς άλλα αστικά κέντρα της χώρας και κυρίως προς την Αθήνα (Adamou, 2008).

Από την άλλη πλευρά, η συνεχιζόμενη μετανάστευση του πλειονοτικού πληθυσμού και η περιορισμένης κλίμακας παλιννόστηση προκάλεσαν σταδιακά έλλειψη εργατικού δυναμικού στην τοπική αγορά εργασίας. Η έλλειψη αυτή γίνεται ιδιαίτερα αισθητή το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '70, όταν αυξάνεται στη Θράκη η επιχειρηματική δραστηριότητα, ως συνέπεια αναπτυξιακών προγραμμάτων και νόμων που παρείχαν κίνητρα στους επιχειρηματίες. Συγκεκριμένα, από το 1978 μέχρι το 1984, αναπτύχθηκε

η βιομηχανία στην Κομοτηνή και την Ξάνθη δημιουργώντας ένα σημαντικό αριθμό νέων θέσεων εργασίας. Οι δύο νομαρχιακές πρωτεύουσες καθιερώθηκαν ως τοπικά βιομηχανικά κέντρα ενώ την ίδια εποχή ανθούν και οι οικοδομικές επιχειρήσεις. Οι συγκυρίες αυτές ευνόησαν την απασχόληση του αγροτικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα της Θράκης. Αυτήν την ευκαιρία απασχόλησης αξιοποίησαν και οι ορεισίβιοι Πομάκοι, οι οποίοι, λόγω της ιδιαιτερότητας της περιοχής που κατοικούσαν, πλήττονταν από τη δυσλειτουργία του αγροτικού τομέα περισσότερο από τους άλλους αγρότες. Η απασχόληση τους στα αστικά κέντρα και τις νοτιότερες περιοχές είχε αρχικά χαρακτήρα περιστασιακό και εποχιακό, η οποία συχνά αποτελούσε μια διαρκή μετακίνηση ανάμεσα στο χωριό και την πόλη και αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά τον ανδρικό πληθυσμό. Οι γυναίκες και τα παιδιά παρέμεναν στο χωριό και φρόντιζαν την αγροτική οικονομία (Τρουμπέτα, 2001).

Ένας επιπρόσθετος παράγοντας ο οποίος ευνόησε την απασχόληση των Πομάκων στα αστικά κέντρα της Θράκης σχετίζεται με την κοινωνική ανέλιξη του τοπικού πλειονοτικού πληθυσμού. Ως συνέπεια της παράτασης του χρόνου εκπαίδευσης των νέων και της επιθυμίας τους να επιτύχουν κοινωνική άνοδο, ένα σχετικά μεγάλο πληθυσμιακό τμήμα εισέρχεται στη αγορά εργασίας αργότερα από ό, τι οι προηγούμενες γενιές. Εκτός αυτού, όλο και περισσότεροι νέοι αποφεύγουν επαγγελματικούς τομείς χειρωνακτικής εργασίας. Τα κενά που δημιούργησαν αυτές οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας καλούνταν να τα συμπληρώσουν οι εσωτερικοί μετανάστες (Τρουμπέτα, 2001).

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και έπειτα, η μετακίνηση των Πομάκων εμφανίζει νέες ποσοτικές, αλλά και ποιοτικές διαστάσεις. Από προσωρινή μετανάστευση μεταβάλλεται σε ένα εκτεταμένο φαινόμενο εγκατάλειψης των ορεινών οικισμών και εγκατάστασης στις πεδινές περιοχές της Θράκης και στα αστικά κέντρα. Η μετακίνηση τους δεν αφορά πλέον αποκλειστικά τον ανδρικό πληθυσμό, αλλά όλη την οικογένεια. Αυτό πιστοποιεί και η οριστική εγκατάλειψη ορισμένων ορεινών οικισμών (Τρουμπέτα, 2001).

Ένας δυναμικός παράγοντας ώθησης της πομακικής οικογένειας προς τη μετανάστευση αποδεικνύεται η κρίση της αγροτικής οικονομίας και ιδιαίτερα της καλλιέργειας του καπνού. Οι δυσμενείς συνέπειες που έχουν οι ξεπερασμένες σχέσεις παραγωγής (μικρή ιδιοκτησία, έλλειψη εκσυγχρονισμένου τρόπου καλλιέργειας, έλλειψη υποδομής, οξυμένο πρόβλημα της άρδευσης αλλά και του εσωτερικού οδικού δικτύου κ.ά.) στο

εισόδημα και στις συνθήκες εργασίας των παραγωγών, οξύνονται μετά τον περιορισμό και την άρση των κοινοτικών επιδοτήσεων προς εισοδηματική ενίσχυση των παραγωγών (στήριξη τιμών παραγωγού. Από αυτές τις εξελίξεις στον κλάδο της καλλιέργειας καπνού θίγονται, ως επί το πλείστον, οι ορεσίβιοι παραγωγοί στις πλέον απομακρυσμένες βόρειες περιοχές της Θράκης, όπου η καπνοκαλλιέργεια αποτελεί τη βασική βιοποριστική πηγή (Τρουμπέτα, 2001).

Η εγκατάσταση των Πομάκων, επομένως, στην πόλη της Ξάνθης παρατηρήθηκε περίπου στα τέλη της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80, όταν η περιοχή γνώρισε μεγάλη οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη ενώ η εγκατάστασή τους στην Ξάνθη έγινε εντονότερη στα τέλη της δεκαετίας του '80 όταν η αγροτική οικονομία του ορεινού όγκου μειώθηκε.

3.2. Οι Εβραίοι

Ανατρέχοντας στην ιστορία διαπιστώνουμε ότι η ύπαρξη Εβραίων στην Ελλάδα ανάγεται σε μία περίοδο πριν από 2.000 και πλέον χρόνια (Φρεζής, 1994). Εβραϊκές κοινότητες υπήρξαν διάσπαρτες σε όλη την Ελλάδα από την αρχαιότητα (Μεσσίνας, 1996). Από τις επιτύμβιες πλάκες και άλλα αρχαία αντικείμενα που ανακαλύφθηκαν, είναι βέβαιο ότι υπήρξαν Ισραηλίτες από τον 3ο π.Χ. αιώνα. Παραδείγματα περιπτώσεων που διαβεβαιώνουν την εγκατάσταση και παραμονή των Εβραίων στη χώρα αποτελούν τα ερείπια αρχαίων συναγωγών που σώζονται μέχρι σήμερα στη Δήλο, όπου ανακαλύφθηκαν τα ερείπια αρχαίας Συναγωγής και πολλές Εβραϊκές επιγραφές του 1ου π.Χ. αιώνα (Φρεζής, 1993), στην Αίγινα, η συναγωγή της οποίας χρονολογείται στο 300-350 μ.Χ., στην Αθήνα, στην Αρναία Αγορά, η οποία χρονολογείται στο 400 μ.Χ., ενώ στις πράξεις του Αποστόλου Παύλου βρίσκουμε μία σημαντική μαρτυρία που αναφέρει ότι το 50 μ.Χ. δίδαξε στη Συναγωγή της Θεσσαλονίκης, των Φιλίππων, της Βέροιας, των Αθηνών και της Κορίνθου (Μεσσίνας 1996).

Αναφορές ύπαρξης οργανωμένων εβραϊκών κοινοτήτων και κατ' επέκταση συναγωγών υπάρχουν ήδη από το 139 π.Χ. Κατά τον Ιώσιππο, υπάρχει εβραϊκή παρουσία στην Σπάρτη, τη Σάμο, την Κνίδα, την Κω, την Κρήτη, τη Ρόδο και αλλού. Εβραίοι εγκαταστάθηκαν για πρώτη φορά στη Μακεδονία το 513 π.Χ. όταν, υπόδουλοι στη Μεσοποταμία, εξαναγκάστηκαν από τον Δαρείο να πολεμήσουν κατά των Σκυθών (Μεσσίνας, 1996).

Πριν από την Κατοχή και την εξόντωση των Εβραίων από τους ναζί λειτουργούσαν στην Ελλάδα συναγωγές σε ολόκληρη σχεδόν τη χώρα. Στη Βόρεια Ελλάδα στη Νέα

Ορεστιάδα. Διδυμότειχο. Αλεξανδρούπολη. Κομοτηνή. Ξάνθη. Καβάλα. Δράμα. Σέρρες. Θεσσαλονίκη. Βέροια. Καστοριά και Φλώρινα. Επίσης, μικρές κοινότητες υπήρχαν σε Λαγκαδά και Θάσο, όπου δεν υπάρχουν στοιχεία σχετικά με τη λειτουργία συναγωγής. Στη Δυτική και Κεντρική Ελλάδα εβραϊκές κοινότητες εμφανίστηκαν στα Ιωάννινα, την Πρέβεζα, την Άρτα, το Βόλο, τη Λάρισα, και Τρίκαλα ενώ κοινότητα λειτουργούσε και στην Καρδίτσα, η οποία χρησιμοποιούσε τη συναγωγή των Τρικάλων για τις λειτουργίες της. Άλλες κοινότητες υπήρξαν στη Στερεά Ελλάδα, στην Αθήνα, τη Χαλκίδα, στην Πελοπόννησο στην Πάτρα, στο Αιγαίο στη Ρόδο, την Κω, τα Χανιά και το Ηράκλειο ενώ στο Ιόνιο στην Κέρκυρα και την Ζάκυνθο (Μεσσίνας, 1996).

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής οι συναγωγές υπέστησαν τη βαρβαρότητα των κατακτητών. Πολλές καταστράφηκαν, άλλες λεηλατήθηκαν από τους ναζί και εγκαταλείφθηκαν. Άλλες μετατράπηκαν σε αποθήκες, ενώ λίγες σώθηκαν χάρη στην παρέμβαση των τοπικών αρχών ενώ μετά τον πόλεμο πολλές κοινότητες επαναλειτούργησαν, αλλά σύντομα οδηγήθηκαν σε αδράνεια και διάλυση λόγω μετανάστευσης των μελών τους σε Αμερική, Γαλλία και Ισραήλ (Μεσσίνας, 1996).

Σήμερα, οι πόλεις στις οποίες λειτουργούν συναγωγές είναι ελάχιστες σε σχέση με όσες αναφέρθηκαν στα προηγούμενα. Στην Αθήνα λειτουργούν δύο συναγωγές (Μπεθ-Σαλώμ και Γιαννιώτικη), στη Θεσσαλονίκη τρεις (συναγωγή των Μοναστηριωτών, Γιαντ ΛεΖικαρόν και Ι. Σαλέμ στο Γηροκομείο Σ. Μοδιάνο), στη Λάρισα (Ετς-Χαίμ), Τρίκαλα (Γιαβανίμ), Ιωάννινα (Καλ Καδός Γιασάν), Βόλο, Χαλκίδα, Ρόδο και Κέρκυρα (Μεσσίνας, 1996).

Στην Ελλάδα, οι Εβραίοι ανήκουν σε δύο ευρείες κατηγορίες, στους Ρωμανιώτες, ή απλώς Νιώτες, και τους Σεφαραδίτες. Η αρχαιότερη είναι οι Ρωμανιώτες καθώς θεωρείται ότι κατάγονται από τις Ιουδαϊκές μεταναστεύσεις από την Παλαιστίνη μετά τους διωγμούς τους από τους Ρωμαίους. Το Διδυμότειχο, οι Σέρρες, η Θεσσαλονίκη, η Βέροια, τα Ιωάννινα, η Πελοπόννησος, η Χαλκίδα και πολλά νησιά είναι πόλεις όπου κατοικούν Ρωμανιώτες Εβραίοι από πολύ παλαιά, οι οποίοι εξελληνίστηκαν και θεωρούνταν αυτόχθονες (Fleming, 2008).

Εικόνα 3.2.1.: Χάρτης της Ελλάδας με τις εβραϊκές κοινότητες Ρωμανιωτών και Σεραφαδιτών



Πηγή: Καθημερινή, 1996

Σε αντίθεση με τους Ρωμανιώτες, οι Σεραφαδίτες – όπως δηλώνει και το όνομά τους – προέρχονται από την Ιβηρική χερσόνησο. Μετά τους διωγμούς τους από την Ισπανία, την Πορτογαλία, τη Γαλλία και την Ιταλία στα τέλη του 15ου αιώνα και στις αρχές του 16ου αιώνα μεγάλες ομάδες Σεραφαδιτών εγκαταστάθηκαν στην ανατολική Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι κοινότητες των Ρωμανιωτών Εβραίων με την πάροδο του χρόνου απορροφήθηκαν από αυτές των Σεραφαδιτών καθώς οι τελευταίοι αναδείχθηκαν τόσο οικονομικά όσο και πολιτιστικά (Fleming, 2008).

Το 1492 μ.Χ. που έγινε ο μεγάλος διωγμός των Εβραίων από την Ισπανία, περισσότεροι από 20.000 Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και τις γύρω πόλεις. Σε αυτούς προστέθηκαν και άλλοι από τη Σικελία και την Πορτογαλία που εγκαταστάθηκαν στα Τρίκαλα, τη Λάρισα, το Βόλο και τη Χαλκίδα. Τον 14ο αιώνα, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την Ουγγαρία, πολλοί Εβραίοι ήρθαν στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκαν στην Καβάλα, το Σιδηρόκαστρο και τις άλλες πόλεις (Beinart, 2002).

Από το 16ο ως το 18ο αιώνα, η Κοινότητα της Θεσσαλονίκης αναπτύχθηκε ως η μεγαλύτερη Εβραϊκή Κοινότητα του κόσμου. Στις αρχές του 20ου αιώνα ζούσαν στην

Ελλάδα 10.000 Εβραίοι. Ο αριθμός τους αυξήθηκε στις 100.000 μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και την απελευθέρωση της Κρήτης και της Ηπείρου (Φρεζής, 1994).

Παρά το γεγονός ότι δεν προσδιορίζεται ο χρόνος εγκατάστασης των Εβραίων στην Ξάνθη, είναι προφανές ότι απόγονοι των Ισπανοεβραίων - Σεφαραδίμ ζούσαν στην πόλη, όπως άλλωστε συνέβαινε και με άλλες γειτονικές εβραϊκές Κοινότητες. Στην εκδοχή αυτή συνηγορεί το γεγονός ότι οι Εβραίοι της πόλης μιλούσαν την ισπανοεβραϊκή διάλεκτο «Λαδίνο» έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι γνωστό ότι η εγκατάσταση των Εβραίων σε μία περιοχή σχετίζεται με την ένταση της οικονομικής της δραστηριότητας. Για το λόγο αυτό, πιστεύεται ότι οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στην Ξάνθη προερχόμενοι από κοντινά αστικά κέντρα την εποχή της εμφάνισης και ανάπτυξης της οικονομίας του καπνού στα τέλη του 18ου αιώνα ή στις αρχές του 19ου αιώνα (Μελκίδη, 2006).

Για τη σύσταση της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ξάνθης αναφέρονται σε διάφορα αρχεία πολλές ανεπιτυχείς προσπάθειες, γεγονός που οφείλεται κυρίως στις αντιδράσεις της χριστιανορθόδοξης κοινότητας, θεωρώντας ότι μια τέτοια εξέλιξη θα διευκόλυνε την ικανοποίηση ανάλογου αιτήματος των Βουλγάρων πολιτών που βρίσκονταν εγκατεστημένοι στην πόλη (Μελκίδη, 2006). Από στοιχεία από τα «Προξενικά Αρχεία Θράκης» προκύπτει μία αναφορά της 14/12/1907 του υποπρόξενου της Ελλάδος προς το υπουργείο Εξωτερικών, κατά την οποία ο νομάρχης της περιοχής με απόφασή του ενέκρινε τη σύσταση "Ισραηλιτικής Κοινότητας Ξάνθης". Τότε υπήρχαν στην πόλη 234 Εβραίοι και 84 "παρεπιδημούντες" ανάμεσα σε ένα πληθυσμό 15.122 κατοίκων που αποτελούνταν από 6.214 Χριστιανούς, 8.200 Οθωμανούς, 442 Βούλγαρους, 119 Αρμενίους, 78 Έλληνες βλαχόφωνους κ.ά. (Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο, 2010), όπως παρουσιάζεται αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο.

3.3. Οι Αρμένιοι

Ελληνικές παραδόσεις από την αρχαιότητα συνέδεαν στενά τον ελληνικό και τον αρμενικό λαό. Από αυτές αρκεί να αναφερθεί εκείνη που διέσωσε ο Στράβων, που ανάγει την καταγωγή των Αρμενίων στο σύντροφο του Ιάσονα Αρμενό, τον «εξ Αρμενίου πόλεως των περί την Βοιβηίδα λίμνην μεταξύ Φερών και Λαρίσης». Μεταγενέστερες θεωρίες τείνουν να αποδεχθούν έμμεσα τις παραδόσεις αυτές, αναζητώντας την αρχική κοιτίδα των Πρωτο-Αρμενίων στην ελληνική χερσόνησο και, όπως και ο Ηρόδοτος, την καταγωγή τους στα θρακο-φρυγικά φύλα που πέρασαν, γύρω στα 1200 π.Χ. ή και αργότερα, στη Μικρά Ασία και, γύρω στα 600 π.Χ., στη χώρα που ονομάστηκε Ουραρτού (Αραράτ). Στη χώρα τελικά των Ουραρτού (για τον πολιτισμό των οποίων διαθέτουμε μερικές μαρτυρίες σε στην σφηνοειδή γραφή) συμβίωσαν επί αιώνες συχνά υπό καθεστώς ανταγωνισμού ή αναμετρήσεων οι Αρμένιοι, οι Μήδοι, οι Πέρσες, οι Ασσύριοι-Χαλδαίοι, αλλά και άλλοι, νομαδικοί κυρίως, λαοί της περιοχής. Μέσα σ' αυτό, λοιπόν, το γεωγραφικό πλαίσιο (σε ένα ευρύτατο υψίπεδο που περιλάμβανε τις λίμνες Σεβάν, στη σημερινή Αρμενία, Βαν, στη σημερινή Τουρκία και Ούρμια, στο σημερινό Ιράν) πραγματοποιήθηκαν, μέσα στο χρόνο και οι εθνογενετικές εκείνες διαδικασίες, από τις οποίες θα αναδυθεί αργότερα ο αρμενικός λαός (Χασιώτης, 1995).

Το 18ο αιώνα, πλανόδιοι Αρμένιοι έμποροι εμφανίζονται στη Θεσσαλονίκη και από εκεί μετακινούνται σε όλη την Ελλάδα (Hassiotis, 1998). Στη συνέχεια, στην περίοδο του Βυζαντίου, οι Έλληνες και οι Αρμένιοι συμβίωσαν και συγκυβέρνησαν το ορθόδοξο μεγάλο κράτος της Ανατολής. Παράλληλους δρόμους με την ελληνική ορθόδοξη εκκλησία ακολούθησε και η αρμενική ορθοδοξία που είναι και η πρώτη ορθόδοξη εκκλησία που αναγνωρίστηκε επίσημα (Χασιώτης, 1995).

Οι σχέσεις των δύο λαών και η συμβίωσή τους συνεχίστηκε και κατά την Οθωμανική περίοδο. Αρκετοί Αρμένιοι ήρθαν στην περιοχή της Θράκης κατά την Οθωμανική κυριαρχία και με τις πρώτες διώξεις του 1894-1896, του Αβδούλ Χαμήτ Β' (Μέκος, 2007).

Πριν αρχίσει η επανάσταση στη Ρωσία και οι διωγμοί του 1915, πολλοί Αρμένιοι υποψιασμένοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους στην Αρμενία και την Μικρά Ασία και ήρθαν στον ελλαδικό χώρο. Οι περισσότεροι πήγαν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης που παρείχε μεγαλύτερη ασφάλεια ενώ κάποιοι που ήθελαν να βρίσκονται πιο κοντά στα μέρη τους, ελπίζοντας να ξαναγυρίσουν κάποτε σε αυτά έμειναν στην περιοχή της

Θράκης (Μέκος, 2007). Ο μεγαλύτερος, ωστόσο, αριθμός των Αρμενίων που εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα ήταν μετά την μικρασιατική καταστροφή το 1922, όταν περισσότεροι από 100.000 Αρμένιοι πρόσφυγες βρήκαν καταφύγιο μαζί με εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες στην Ελλάδα. Σήμερα ο αριθμός των Αρμενίων εκτιμάται περίπου σε 18.000 έως 20.000 άτομα που κατοικούν κυρίως στο λεκανοπέδιο Αττικής (Αθήνα, Πειραιά και προάστια), ενώ μικρότερες κοινότητες υπάρχουν στη Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Ξάνθη, Κομοτηνή, Αλεξανδρούπολη, Διδυμότειχο, Ορεστιάδα και Ηράκλειο Κρήτης. Αξιοσημείωτος είναι επίσης ο αριθμός των οικονομικών μεταναστών από την Αρμενία που έχουν βρει καταφύγιο στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Ο αριθμός τους εκτιμάται σε αρκετές χιλιάδες και η πλειονότητά τους έχει εγκατασταθεί στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Ελληνικό Κέντρο Προώθησης του Εθελοντισμού, 2010).

Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα παραπάνω στοιχεία, Αρμένιοι στο χώρο της Θράκης, σύμφωνα με τους ιστορικούς, υπήρχαν από την αρχαιότητα. Με την πάροδο των αιώνων και την ίδρυση του οικισμού της Ξάνθης, καταλήγουμε στο γεγονός ότι στην πόλη εγκαταστάθηκαν Αρμένιοι από τα Βυζαντινά χρόνια και την Οθωμανική περίοδο, συμβιώνοντας για εκατομμύρια χρόνια με τους Έλληνες και τους μουσουλμάνους. Σε αυτόν τον πληθυσμό των Αρμενίων κατοίκων της Ξάνθης περιήλθαν το 1915 και Αρμένιοι πρόσφυγες του πολέμου του 1915 ενώ το 1922 προστέθηκαν και πολλοί άλλοι Αρμένιοι πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής. Από πιο πρόσφατα στοιχεία και λαμβάνοντας υπόψη ότι η Ελλάδα αποτελεί τον κυριότερο προορισμό των οικονομικών μεταναστών από την Αρμενία υπολογίζεται ότι Αρμένιοι οικονομικοί πρόσφυγες έχουν εγκατασταθεί τις τελευταίες δεκαετίες και στην περιοχή της Ξάνθης.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Δημογραφικά και Κοινωνικά Χαρακτηριστικά

Πριν από τη δημογραφική ανάλυση και την περιγραφή των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των μειονοτικών ομάδων που αναλύονται στην παρούσα διπλωματική εργασία σημαντικό είναι να παρουσιασθεί η κοινωνικοοικονομική διάρθρωση της ευρύτερης περιοχής, δηλαδή αυτής του νομού.

Ο Νομός Ξάνθης συγκεντρώνει το 0,9% του πληθυσμού της χώρας με έντονη τάση αύξησης, αφού είχε τον υψηλότερο ρυθμό φυσικής αύξησης του πληθυσμού στη χώρα με υπεροχή γεννήσεων/1.000 κατοίκους: 4,7 και τη δεύτερη υψηλότερη αναλογία μαθητών Δημοτικού ανά 1.000 κατοίκους στη χώρα (85 έναντι μέσου Ελλάδας 61). Έχει επίσης την υψηλότερη αναλογία γάμων ανά 100 κατοίκους στη χώρα (8 με μέσο όρο χώρας 5,7). Μεταξύ των απογραφών 1991 και 2001 ο πληθυσμός του νομού αυξήθηκε κατά 11,9%, αύξηση μεγαλύτερη από του συνόλου της χώρας 6,9% (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2010).

Πίνακας 4.1.: Πληθυσμιακή εξέλιξη της Ξάνθης και της ευρύτερης περιοχής

	1928	1940	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2008
Νομός Ξάνθης	89.266	98.575	89.891	89.594	82.917	88.777	91.063	101.856	106.610
Δήμος Ξάνθης	35.912	31.015	27.283	27.802	27.040	33.897	41.779	52.270	58.500
Δ.Δ. Ξάνθης	33.712	28.961	25.700	26.377	24.867	31.541	37.463	45.118	48.110

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2010, Παυλίδης, 2010

Το εισόδημα του πρωτογενούς τομέα διατηρείται σε σταθερό ονομαστικό επίπεδο ή αυξάνεται με πολύ αργούς ρυθμούς, μειώνεται όμως ως ποσοστό του συνολικού τοπικού ΑΕΠ. Σύμφωνα με στατιστικές εκτιμήσεις του 2008, κυμαίνεται περίπου στο 7,5%. Ο τομέας των υπηρεσιών στο Νομό, σε συμμετοχή στο συνολικό τοπικό ΑΕΠ, παρότι αυξήθηκε κατά 17-18% σε μία δεκαετία, βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο (38-59%) σε σύγκριση με τις ανεπτυγμένες οικονομίες (οι ΗΠΑ έχουν 80%, η ΕΕ 72% και η Ελλάδα 76%). Υπάρχουν μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης, σε συνδυασμό με την προνομιακή φυσική οικοτουριστική ανάπτυξη και την κεντροβαρική θέση στην έξοδο των Βαλκανίων στο Αιγαίο. Ο δευτερογενής τομέας είναι ο πλέον ισχυρός στο Νομό και βρίσκεται στη συνολική συγκρότηση του τοπικού ΑΕΠ υψηλότερα του εθνικού μέσου όρου (Παυλίδης, 2010)

Επίσης, ο Νομός Ξάνθης βρίσκεται σε υψηλή κατάταξη σε σχέση με του υπόλοιπους νομούς της χώρας με βάση τους δείκτες ευημερίας, όπως η οικιακή χρήση του ρεύματος

ανά 100 κατοίκους, οι τηλεφωνικές συνδέσεις ανά 100 κατοίκους, οι αποταμιευτικές καταθέσεις κλπ. Αντίθετα, σύμφωνα με τον ΣΔΕΑ2 ο Νομός Ξάνθης κατατάσσεται στην 31 θέση των νομών της χώρας με ποσοστό 28% το 2000 (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004).

Ο Νομός έχει υψηλό βαθμό ψηφιακής σύγκλισης και σχετικά πολύ καλά στοιχεία κοινωνικής συνοχής με δεδομένο ότι στην περιοχή διαβιώνουν και δραστηριοποιούνται κοινωνικές ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας πολυπολιτισμικής συμβίωσης (Σκαρλάτος, 2010). Η πληθυσμιακή σύνθεση της πόλης σχηματίζεται από διάφορες εθνότητες και θρησκευτικές ομάδες, όπως καταγράφεται και στη συνέχεια του κεφαλαίου. Οι μεταβολές του πληθυσμού οφείλονται σε διάφορες ιστορικές παραμέτρους

Οι ιδιαιτερότητές της Θράκης την καθιστούν ιδιαίτερα σημαντική από δημογραφική άποψη καθώς αποτελεί τη μοναδική περιφέρεια της Ελλάδας με ανομοιογενή γλωσσικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά των πληθυσμιακών ομάδων που τη συνθέτουν (Κοτζαμάνης, 2006).

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, επιχειρείται μία προσπάθεια καταγραφής των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών που αφορούν στις μειονότητες της Ξάνθης οι οποίες παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Γενικότερα, πραγματοποιείται μία σύγκριση του πληθυσμού της κάθε μειονότητας με το πολυπληθέστερο τμήμα των ατόμων που συνθέτουν την κοινωνική ταυτότητα της πόλης, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα και μία πληθυσμιακή τους εξέλιξη από Οθωμανικά αρχεία μέχρι πιο σύγχρονους υπολογισμούς.

Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι πρόσφατα στοιχεία από επίσημα αρχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής δεν συγκεντρώθηκαν γεγονός που οφείλεται στην αποτροπή του διαχωρισμού του πληθυσμού με βάση το θρήσκευμα και τη μητρική γλώσσα στις απογραφές μετά το 1951, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο (Κοτζαμάνης, 2006, Clogg 2002). Για το λόγο αυτό, τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται στην ενότητα αυτή για να περιγράψουν την πληθυσμιακή κατάσταση των μειονοτήτων, προέρχονται από μία συσχέτιση διαφόρων βιβλιογραφικών πηγών με μικρές αποκλίσεις

² Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης για τους νομούς και της περιφέρειες της χώρας ο οποίος περιλαμβάνει όλες τις πτυχές της αναπτυξιακής ταυτότητας κάθε περιοχής, όπως οι δείκτες ευημερίας, οι δείκτες ελκτικότητας, οι δείκτες κοινωνικών υποδομών κλπ. Ο δείκτης αυτός κατασκευάζεται από το μέσο όρο των τυποποιημένων τιμών των επιμέρους δεικτών (είκοσι μεταβλητές σε τυποποιημένη μορφή):

$\Sigma\Delta\text{ΕΑ}_i = \Sigma_j (X_j) / N$, όπου X_j είναι η τυποποιημένη τιμή της μεταβλητής x_j η οποία προκύπτει από τον τύπο $X_j = 100[(x_j - x_{\min}) / (x_{\max} - x_{\min})]$ (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004).

μεταξύ τους και κατ' επέκταση δεν μπορούν να θεωρηθούν και απολύτως αξιόπιστα και ακριβή. Η αναξιοπιστία, βέβαια, των στοιχείων αυτών οφείλεται και εν μέρει στη διαστρέβλωσή τους από τις Ελληνικές Αρχές με σκοπό τη διατήρηση της εθνικής καθαρότητας.

Τα παλαιότερα αρχεία για την πληθυσμιακή σύνθεση του πληθυσμού της Ξάνθης προέρχονται από την απογραφή που πραγματοποίησαν στην περιοχή οι Οθωμανικές Αρχές το Δεκέμβριο του 1907 (Εξάρχου, 2001). Σύμφωνα με αυτά οι εθνοτικές ομάδες της πόλης ήταν οι Ελληνορθόδοξοι, οι Οθωμανοί, οι Εβραίοι, οι Βούλγαροι, οι Αρμένιοι και οι Έλληνες Βλαχόφωνοι, με πολυπληθέστερη αυτή των Οθωμανών. Τα στοιχεία του μόνιμου αλλά και του μετακινούμενου πληθυσμού των ομάδων αυτών παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 4.2.: Πληθυσμός Ξάνθης ανά κοινωνική ομάδα - 1907

Εθνοτική Ομάδα	Εντόπιοι	Παρεπιδημούντες	Σύνολο
<i>Ελληνορθόδοξοι</i>	4.125	2.089	6.214
<i>Οθωμανοί</i>	7.705	564	8.269
<i>Εβραίοι</i>	148	86	234
<i>Βούλγαροι</i>	13	429	442
<i>Αρμένιοι</i>	6	113	119
<i>Έλληνες Βλαχόφωνοι</i>	13	-	13
<i>Λοιποί</i>	65	-	65
Σύνολο	12.075	3.281	15.356

Πηγή: Εξάρχου, 2001

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1910-1911, ο Νικόλαος Ιγγλέσης στον επαγγελματικό του οδηγό για την πόλη δημοσίευσε ότι ο συνολικός πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 16.000 άτομα, εκ των οποίων 8.000 ήταν Τούρκοι, 8.000 Έλληνες, 550 Βούλγαροι και περίπου 50-100 Αρμένιοι. Στον επαγγελματικό οδηγό δεν αναφέρονται άλλες πληθυσμιακές ομάδες που συμπεριλαμβάνονταν στην παλαιότερη Οθωμανική απογραφή, με σημαντικότερη την παράλειψη των Εβραίων. Αν και ο Ιγγλέζης δεν αναφέρει τον πληθυσμό των Εβραίων, αναφέρεται σε εβραϊκά ονόματα εμπόρων και εταιρειών (Εξάρχου, 2001).

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται στη συνέχεια αφορούν γενικότερα την περιφέρεια της Θράκης και τον Νομό Ξάνθης καθώς προέρχονται από τις δύο εθνικές απογραφές του

1928 και του 1951. Οι πίνακες που ακολουθούν περιγράφουν τις πληθυσμιακές ομάδες με βάση το θρησκευτικό και το γλωσσικό τους ιδίωμα.

Πίνακας 4.3.: Πραγματικός πληθυσμός κατά θρησκεία - 1928

Χωρική Ενότητα	Ορθόδοξοι	Άλλοι Χριστιανοί	Μουσουλμάνοι	Ισραηλίτες	Λοιποί
Ελλάδα	5959333	34492	124482	72089	14288
Θράκη	196981	209	101590	2958	1433
Νομός Ξάνθης	88140	85	89260	1917	1039
Νομός Ροδόπης					

Πηγή: Κοτζαμάνης, 2006

Πίνακας 4.4.: Πραγματικός πληθυσμός κατά μητρική γλώσσα - 1928

Χωρική Ενότητα	Ελληνική	Τουρκική	Σλαβική	Κουρσο-βλαχική	Αλβανική	Πομακική	Ισπανική-Εβραϊκή	Λοιπές
Ελλάδα	5759427	190148	81844	19679	18598	16755	62999	55234
Θράκη	183247	93709	1059	68	205	16740	2882	5261
Νομός Ξάνθης	44343	27562	294	37	175	14257	694	1904

Πηγή: Κοτζαμάνης, 2006

Πίνακας 4.5.: Πραγματικός πληθυσμός κατά θρησκεία - 1951

Χωρική Ενότητα	Ορθόδοξοι	Άλλοι Χριστιανοί	Μουσουλμάνοι	Ισραηλίτες	Λοιποί
Ελλάδα	7472559	41107	112665	6325	145
Θράκη	230933	894	105092	34	1
Νομός Ξάνθης	49535	129	40224	2	1

Πηγή: Κοτζαμάνης, 2006

Πίνακας 4.6.: Πραγματικός πληθυσμός κατά μητρική γλώσσα - 1951

Χωρική Ενότητα	Ελληνική	Τουρκική	Σλαβική	Κουρσο-βλαχική	Αλβανική	Πομακική	Ισπανική-Εβραϊκή	Λοιπές
Ελλάδα	7297878	179895	41017	39855	22736	18671	2192	30557
Θράκη	217881	93856	8	25	4480	18666	28	2010
Νομός Ξάνθης	46147	26010	8	5	354	16926	2	439

Πηγή: Κοτζαμάνης, 2006

4.1. Η Δημογραφική Εξέλιξη της Μουσουλμανικής Μειονότητας

Όπως προκύπτει από τους πίνακες που παρουσιάστηκαν παραπάνω, οι μουσουλμάνοι αποτελούν μία ισχυρή πληθυσμιακή ομάδα στην περιοχή, ενώ ο πληθυσμός τους ξεπερνούσε το 1928 το χριστιανικό πληθυσμό. Η μουσουλμανική μειονότητα, αν και αποτελείται από τους μουσουλμάνους τουρκικής καταγωγής (Τουρκογενείς), τους Πομάκους και τους Αθίγγανους, αριθμούνται συνήθως όλοι μαζί και για το λόγο αυτό είναι δύσκολος ο καθορισμός του αριθμού κάθε ομάδας ξεχωριστά.

Στοιχεία για τις ομάδες της μουσουλμανικής μειονότητας ξεχωριστά αναφέρονται σε ολόκληρη την περιφέρεια Θράκης καθώς και σε κάθε έναν από τους τρεις νομούς και προέρχονται από το έτος 1923 λίγο πριν τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 4.1.1.: Σύνθεση μουσουλμανικής μειονότητας Δυτικής Θράκης – 1923

Εθνοτική Ομάδα	Νομός Ροδόπης	Νομός Ξάνθης	Νομός Έβρου	Θράκη
Τούρκοι	50.000	30.328	10.571	90.899
Πομάκοι	8.000	14.824	675	23.499
Αθίγγανοι	1.500	500	505	2.505
Σύνολο	59.500	45.652	11.751	116.903

Πηγή: Κοττάκης, 2000

Στην Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, το 1922-1923 τα πληθυσμιακά στοιχεία που παρουσιάστηκαν από την τουρκική πλευρά φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 4.1.2.: Πληθυσμός Δυτικής Θράκης σύμφωνα με τον Ismet Inönü

Χωρική Ενότητα	Αρμένιοι	Τούρκοι	Έλληνες	Εβραίοι	Βούλγαροι
Ξάνθη	360	59.967	8.834	1.007	9.997
Κομοτηνή	114	42.671	8.728	114	552
Αλεξανδρούπολη	449	11.744	4.800	253	10.227
Σουφλί	-	14.736	11.542	-	5.490

Πηγή: Chousein, 2005

Μεταγενέστερα, και συγκεκριμένα για το 1991, στοιχεία για τις ομάδες της μουσουλμανικής μειονότητας ανά νομό της Δυτικής Θράκης που δημοσιεύτηκαν στον τύπο εμφανίζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 4.1.3.: Σύνθεση μουσουλμανικής μειονότητας Δυτικής Θράκης – 1991

Χωρική Ενότητα	Πομάκοι	Τουρκογενείς	Αθίγγανοι
<i>Νομός Ξάνθης</i>	23.000	10.000	9.000
<i>Νομός Ροδόπης</i>	11.000	42.000	9.000
<i>Νομός Έβρου</i>	2.000	2.000	6.000
Θράκη	34.000	54.000	24.000

Πηγή: Καθημερινή, 1993

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται ότι οι περισσότεροι Τουρκογενείς βρίσκονται συγκεντρωμένοι στο Νομό Ροδόπης ενώ οι Πομάκοι βρίσκονται κυρίως στο Νομό Ξάνθης.

Σύμφωνα με άλλα στοιχεία, το 1997, η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης αποτελούνταν από 51.028 Τουρκογενείς (το 50% της μειονότητας), 34.878 Πομάκους και 17.074 Αθίγγανους (Sella-Mazi, 1999).

Στην τελευταία απογραφή του 2001, ο μουσουλμανικός πληθυσμός του Νομού Ξάνθης εκτιμάται ότι αποτελεί το 42-44% του συνολικού πληθυσμού του νομού, με τους Πομάκους να αποτελούν 33% του μουσουλμανικού πληθυσμού της περιφέρειας, οι Τουρκογενείς το 56-57% και οι Αθίγγανοι το 6% (Κοτζαμάνης, 2006). Δεδομένα για τον αριθμό της μουσουλμανικής μειονότητας που διαμένει μέσα στην πόλη της Ξάνθης δεν βρέθηκαν. Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι ο αριθμός των μουσουλμάνων στη Θράκη αυξάνεται κατά 2,8% ετησίως (Κοττάκης, 2000), ρυθμός αύξησης εντονότερος από αυτόν της πλειονότητας.

4.1.1. Οικονομική Δραστηριότητα και Κοινωνική Σύνθεση

Στον οικονομικό τομέα, η μειονότητα ακολουθεί τη διαδρομή της ανάπτυξης της Βόρειας Ελλάδας η οποία επωφελείται κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Στη Δυτική Θράκη, η οποία είναι μία από τις πιο παραγωγικές περιοχές της Ελλάδας, ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, τόσο των χριστιανών όσο και των μουσουλμάνων, είναι αγροτικός πληθυσμός. Η συντριπτική πλειοψηφία της μουσουλμανικής μειονότητας στο Νομό, περίπου το 80%-90%, απασχολούνται στη γεωργία. Η μειονότητα φαίνεται να είναι εξαιρετικά δεμένη με την καλλιέργεια του καπνού κατά παράδοση και το μεγαλύτερο μέρος της είναι μικροί καλλιεργητές και μόνο ένας μικρός αριθμός είναι μεγάλοι γαιοκτήμονες (Sella-Mazi, 1999).

Εκείνοι οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην πόλη της Ξάνθης απασχολούνται κυρίως στον τομέα του εμπορίου, είτε ως ιδιοκτήτες εμπορικών καταστημάτων είτε ως πλανόδιοι

πωλητές. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η ανάπτυξη της μεσαιας τάξης που παρατηρήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες οδήγησε σε αυτή μια κατηγορία της μειονότητας με τάξη επιχειρήσεων ολοένα και ισχυρότερες που τείνουν να κυριαρχούν στην αγορά της Ξάνθης. Παράλληλα σημειώνεται και η ανάπτυξη μιας τάξης εργαζομένων αποτελούμενη από τους εργαζόμενους στις βιομηχανίες της περιφέρειας αλλά και σε άλλες βιομηχανίες σε όλη την έκταση της χώρας. Ένα άλλο σημαντικό τμήμα της μειονότητας εργάζεται ως εργάτες σε κατασκευαστικές εργασίες (κυρίως οι Πομάκοι). Το επίπεδο μόρφωσης της μουσουλμανικής μειονότητας είναι πολύ χαμηλό, ωστόσο τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται περισσότεροι απόφοιτοι Ανώτατων και Τεχνικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, ασκώντας επαγγέλματα όπως ιατροί, κτηνίατροι, καθηγητές στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δικηγόροι, πολιτικοί μηχανικοί κ.ά. (Sella-Mazi, 1999). Τα δεδομένα αυτά αφορούν κυρίως τους Τουρκογενείς και λιγότερους τους Πομάκους και τους Αθίγγανους

Σχετικά με την απασχόληση των Αθίγγανων σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η εγκατάστασή τους στη σύγχρονη πόλη επιφέρει μια τομή στη ζωή τους, και ό,τι μέχρι τώρα πίστευαν ως αναλλοίωτο και σταθερό βλέπουν να αναδομείται ή και να ανατρέπεται και καινούριοι όροι ρυθμίζουν τη ζωή τους. Οι συνθήκες ζωής στη σύγχρονη πόλη επιβάλλουν άλλους χρόνους και ρυθμούς από εκείνους που γνώριζαν, όταν μπορούσαν να καθορίζουν οι ίδιοι το χρόνο της δουλειάς και το χρόνο τηςσχόλης, όταν ο χρόνος ήταν κυκλικός και όλες οι δραστηριότητες της συλλογικής τους ζωής ήταν αδιάσπαστα συνδεδεμένες με τους ρυθμούς της φύσης και είχαν σχέση με τις ανάγκες τους, τις εποχές, τις γιορτές, το θάνατο. Τώρα στην πόλη τα πράγματα είναι αλλιώς, γιατί «η πόλη γράφει και προδιαγράφει, πράγμα που σημαίνει: διατάσσει, διατυπώνει», όπως παρατηρεί ο Λεφέβρ. Εδώ, οι ρυθμοί και οι χρόνοι επιβάλλονται από ένα εργασιακό καθεστώς, από μια τάξη πραγμάτων που κυριαρχεί και απαιτεί τη συμμόρφωση όλων με τις δικές της αρχές, εκείνες του αστικού τρόπου ζωής (Λυδάκη, 1998).

Οι Αθίγγανοι με τον ερχομό τους στην πόλη έχουν να επιλέξουν ανάμεσα στην μισθωτή εργασία και την ενασχόληση με το εμπόριο. Η συντριπτική πλειοψηφία δεν κατάφερε να ενταχθεί στο καθεστώς της μισθωτής εργασίας και ασχολήθηκε με το εμπόριο (Λυδάκη, 1998).

Οι οικονομικές δραστηριότητες των Αθίγγανων ποικίλουν εξαιρετικά και είναι πολύ ευμετάβλητες, δηλαδή είναι πολλαπλές σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή για το ίδιο άτομο και αλλάζουν με το χρόνο. Επομένως θα ήταν δύσκολο και ανώφελο να καταρτίσουμε μια λίστα των επαγγελμάτων τους. Θα δώσουμε μόνο μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα των οικονομικών τους τάσεων. Υπάρχουν παραδοσιακές δραστηριότητες που ασκούνται σχεδόν παντού: η επεξεργασία μετάλλων (γάνωμα, επιχάλκωση, επιχρύσωση, επεξεργασία σιδήρου κτλ.), η συλλογή διάφορων υλικών και η μεταπώλησή τους, το εμπόριο ζώων, τα επαγγέλματα του θεάματος και του τσίρκου (μουσικοί, ακροβάτες κτλ.), τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με γιορτές (πλανόδιοι πωλητές, έμποροι πανηγυριών), η πώληση ή το εμπόριο στις λαϊκές (φρούτα, λαχανικά, παλαιά είδη, χαλιά, υφάσματα, ρούχα, διάφορα προϊόντα σε προσφορές κτλ.), η κατασκευή και η πώληση διαφόρων αντικειμένων, οι αγροτικές εργασίες, μερικές φορές στο ίδιο μέρος και συχνά εποχιακές (κυρίως συγκομιδή), η χειρομαντεία κτλ. Υπάρχουν δραστηριότητες που τείνουν να εξαφανιστούν: ακόνισμα εργαλείων, κατασκευή ομπρελών και αντικειμένων φερφορζέ ή ξύλινων. Υπάρχουν επίσης νέες δραστηριότητες που αναπτύσσονται τώρα: εμπόριο μεταχειρισμένων αυτοκινήτων, παλαιών ειδών, εποχιακές οικοδομικές εργασίες ή εργασίες συντήρησης. Τέλος, υπάρχει και η έμμισθη εργασία που αναπτύχθηκε στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα (Λιεζουά, 1999).

4.2. Ο πληθυσμός των Εβραίων

Ο πληθυσμός των Εβραίων στην Ξάνθη το 1906 δίνεται από τρεις στατιστικές της εποχής, την ελληνική, την τουρκική και τη βουλγαρική. Σύμφωνα με την ελληνική εκδοχή στην πόλη της Ξάνθης κατοικούσαν 80 Εβραίοι, ενώ σύμφωνα με την τουρκική εκδοχή οι Εβραίοι στην Ξάνθη ήταν 109. Η βουλγαρική στατιστική αναφέρεται σε 729 Εβραίους για τις επαρχίες Ξάνθης και Κομοτηνής. Το 1907, όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα, οι Εβραίοι κάτοικοι της Ξάνθης ήταν 148 άτομα. Το 1934-1935, σύμφωνα με έναν επαγγελματικό οδηγό οι Εβραίοι αριθμούν 1.100 άτομα ενώ το 1939 γράφεται ότι οι Εβραίοι τη πόλης αποτελούσαν το 1,3% του συνολικού της πληθυσμού. Μετά τη γερμανική κατοχή της Ελλάδας και τη βουλγαρική κατοχή της Θράκης, η εβραϊκή κοινότητα της Ξάνθης αποδεκατίστηκε ολοκληρωτικά και μέχρι σήμερα δεν υπάρχουν άλλοι Εβραίοι στην πόλη (Εξάρχου, 2001).

Οι Εβραίοι είναι αστοί και κανένας δεν ζει στην περιφέρεια. Αυτοί ασχολούνται κυρίως με τον κλάδο του εμπορίου και απασχολούνται αποκλειστικά στην πόλη της Ξάνθης (Εξάρχου, 2001). Οι πλουσιότεροι από αυτούς ήταν εισαγωγείς και έμποροι κασμιριών, εξαγωγείς δερμάτων από τη γύρω περιοχή που επεξεργάζονταν οι ίδιοι, κυρίως όμως χρηματιστές (Μελκίδη, 2006). Πολλοί ήταν επίσης μεγάλοι καπνέμποροι, οι οποίοι έχτισαν στην πόλη μεγάλα καπνεργοστάσια και καπναποθήκες όπως επίσης και πολλά άλλα αξιόλογα αρχιτεκτονήματα και για το λόγο αυτό θεωρείται ότι η παρουσία τους στην Ξάνθη έχει προσδώσει ιδιαίτερη σημασία στην πολεοδομία της.

Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από τον επαγγελματικό οδηγό του έτους 1911, στον οποίο αναφέρονται τα ονόματα των εμπόρων καπνού και των εταιριών (Εξάρχου, 2001). Η εμφάνιση περισσότερων καπνεμπόρων και βιομηχάνων καπνού στους μεταγενέστερους επαγγελματικούς οδηγούς επιβεβαιώνουν τη θέση αυτή. Ενδεικτικά παρατίθεται στη συνέχεια ο επαγγελματικός οδηγός του 1911, όσον αφορά στους Εβραίους:

Πίνακας 4.2.1.: Επαγγελματικός Οδηγός 1911 για τους Εβραίους της Ξάνθης

Όνομα	Επάγγελμα
Λεβή Ταμπάχ (Αντιπρόσωπος οίκου Ανδριανούπολης)	<i>Έτοιμα Ενδύματα</i>
Ισαάκ Δανιέλ	<i>Καπνά εις φύλλα</i>
Κομέρσιαλ	<i>Καπνική Εταιρεία</i>
Χέρτζογκ	<i>Καπνική Εταιρεία</i>

Πηγή: Εξάρχου, 2001

Οι Ξανθιώτες Εβραίοι αποτελούσαν μια ιδιαίτερα κλειστή ομάδα αποφεύγοντας να έχουν σημαντικές κοινωνικές σχέσεις με τους υπόλοιπους πληθυσμούς της πόλης. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, υπήρχαν πολύ καλές φιλικές, οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις με τους Εβραίους και για το λόγο αυτό το εβραϊκό στοιχείο της πόλης χαρακτηριζόταν ως στοιχείο προόδου (Εξάρχου, 2001).

4.3. Ο πληθυσμός των Αρμενίων

Οι Αρμένιοι που ζούσαν στην πόλη το 1907 αποτελούσαν ποσοστό 0.03% του μόνιμου πληθυσμού της Ξάνθης και 0.77% μαζί με τους παρεπίδημους (6 μόνιμοι κάτοικοι και 119 παρεπίδημοι στο σύνολο των 15.356 κατοίκων, όπως παρουσιάστηκε σε προηγούμενο πίνακα). Το 1910-1011, οι Αρμένιοι υπολογίστηκαν περίπου 50-100 κάτοικοι σε συνολικό πληθυσμό 16.000 κατοίκων, ποσοστό περίπου 0,31%-0,62% (Εξάρχου, 2001).

Οι Αρμένιοι της πόλης απασχολούνταν αρχικά με την παραγωγή του καπνού, ήταν καπνεργάτες και καπνέμποροι, επαγγελματίες και υπάλληλοι. Στην εξέλιξη της πόλης, οι Αρμένιοι αναδείχθηκαν οικονομικά και κοινωνικά, αποτελώντας έτσι μια ευκατάστατη κοινωνική ομάδα η οποία απασχολούνταν στο εμπόριο υφασμάτων, γυαλικών και κοσμημάτων, ενώ πολλοί μορφωμένοι διέθεταν τα περισσότερα φαρμακεία της πόλης. Ωστόσο, η Αρμένιοι δεν είχαν νομικά αναγνωρισμένη κοινότητα (Μελκίδη, 2006).

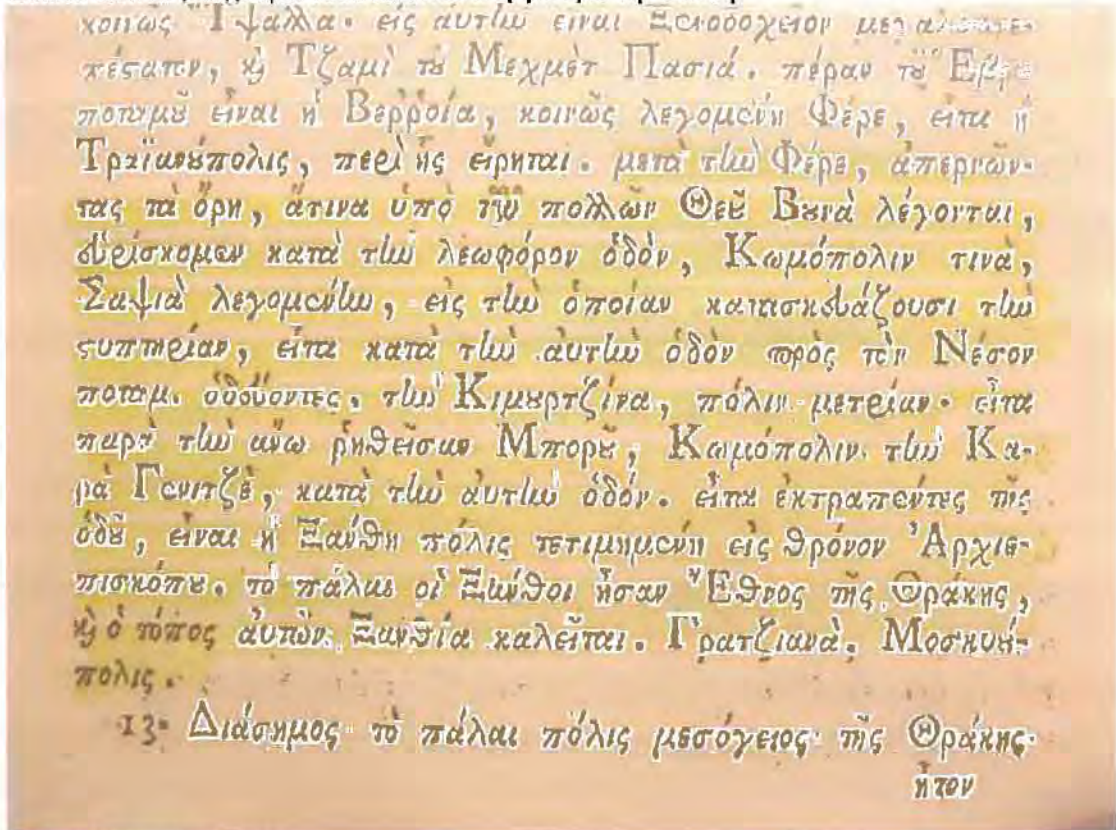
Κεφάλαιο Πέμπτο: Η Πολεοδομική Εξέλιξη της Ξάνθης

Σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες γεωγράφους και ιστορικούς, ο όρος Θράκη χαρακτήριζε τον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο της σημερινής Βαλκανικής χερσονήσου, ο οποίος ορίζεται από τον ποταμό Δούναβη προς το βορρά, από το Αιγαίο Πέλαγος και την Προποντίδα προς το νότο, από τη Μαύρη Θάλασσα προς την ανατολή και προς τη δύση αρχικά από τον Αξιό ή τον Στρυμόνα και, από τον 4ο π. Χ. αιώνα και μετά από τον ποταμό Νέστο και τη δυτική πλευρά της οροσειράς της Ροδόπης (Χατζόπουλος, 2005).

Αυτός ο γεωγραφικός χώρος της Θράκης, από τον 7ο μ. Χ. αιώνα και μετά, όπως αντίστοιχα και εκείνος της Μακεδονίας, έχασε την αρχική του ονομασία, άλλαξαν τα φυσικά του όρια, χαρακτηρίστηκε από σημαντικές αλλαγές σε ό,τι αφορά τη δημογραφική του σύσταση εξαιτίας των ποικίλων περιπετειών που γνώρισε. Ως αποκορύφωμα των διαφόρων ανακατατάξεων, στις αρχές του 20ου αιώνα, επήλθε η τριχοτόμηση της περιοχής, με αποτέλεσμα να χάσει την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική της ενότητα. Έτσι, σήμερα η μείζων Θράκη είναι χωρισμένη, όπως είναι γνωστό, σε τρία τμήματα, από τα οποία το βόρειο ανήκει στη Βουλγαρία, το νοτιοανατολικό στην Τουρκία και το νοτιοδυτικό στην Ελλάδα (Χατζόπουλος, 2005).

Το πρώτο έργο Έλληνα λογίου στο οποίο περιγράφονται οι υπόδουλες στην Οθωμανική κυριαρχία ελληνικές περιοχές ανήκει στον Μελέτιο Μήτρου με τίτλο «Γεωγραφία παλαιά και νέα» (Κατσιμίγας, 2010, Χατζόπουλος, 2005). Στο έργο αυτό περιλαμβάνεται μία περιγραφή της Θράκης αλλά και των πόλεων που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της. Αναφορά στο έργο του γίνεται και για την πόλη της Ξάνθης, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη και κατοίκηση της πόλης πριν την κατάληψή της από τους Οθωμανούς. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν συλλεχθεί, η ίδρυση της πόλης ανάγεται στους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, όπως παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Εικόνα 5.1.: Η γεωγραφία του Μελέτιου Μήτρου για την Ξάνθη



Πηγή: Κατσιμίγας, 2010

Στην ενότητα που ακολουθεῖ επιχειρεῖται μία προσπάθεια μελέτης της πολεοδομικῆς εξέλιξης της πόλης, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκοδόμησής της κατὰ τὴ Βυζαντινὴ αυτοκρατορία μέχρι καὶ σήμερα, στὴ βάση τῶν εθνοτικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς πόλης.

Ἡ πολεοδομικὴ εξέλιξη τῆς Ξάνθης καὶ ἡ ἐπιρροή τῶν διαφόρων μειονοτικῶν ομάδων σε αὐτὴ ἐρευνάται σε πέντε σημαντικὲς περιόδους τῆς ιστορίας τῆς πόλης. Ἡ πρώτη μεγάλη περίοδος εἶναι ἡ Βυζαντινὴ αυτοκρατορία, ὅπου ἀνάγεται καὶ ἡ ἰδρυση τοῦ πρωταρχικοῦ οικισμοῦ ἐνῶ τὴ δεύτερη μεγάλη περίοδος ἀποτελεῖ ἡ κυριαρχία τῶν Ὀθωμανῶν στὴν ευρύτερη περιοχή, ὅπου ὁ πολεοδομικὸς ιστὸς τῆς Ξάνθης ἀρχίζει καὶ σχηματίζει τὸ καθοριστικὸ τοῦ σχήμα. Στὴ συνέχεια ἀκολουθοῦν οἱ πιο πρόσφατες πολεοδομικὲς ἐξελίξεις καὶ κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις, κατὰ τὴν τρίτη περίοδο μελέτης ἀπὸ τὸ 1829 ἕως τὸ 1870, τὴν τέταρτη ἀπὸ τὸ 1870 μέχρι τὸ 1910 καὶ ἡ τελευταία περίοδος τῆς πολεοδομικῆς τῆς εξέλιξης, ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ τὶς σημαντικότερες ἐπεκτάσεις καὶ ἀλλαγές στὴν πόλη καὶ στὴν πολεοδομία, ἀπὸ τὸ 1910 μέχρι καὶ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ.

5.1. Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους

Το όνομα της Ξάνθειας εμφανίζεται στις πηγές κατά τη βυζαντινή περίοδο και πιο συγκεκριμένα τον 9ο αιώνα μ. Χ. Στην κορυφή και τη βορειοδυτική πλαγιά του λόφου της Μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, ο οποίος βρίσκεται στα βόρεια της σύγχρονης πόλης της Ξάνθης, σώζονται μέχρι σήμερα τα ερείπια του οχυρωματικού περιβόλου της βυζαντινής πόλης. Οι οχυρώσεις αυτές είναι ό,τι απέμεινε από τη βυζαντινή πόλη και λειτουργούν ως βάσιμη μαρτυρία για τη θέση της κατά τη Βυζαντινή αυτοκρατορία (Μελκίδη, 2007).

Από τις καταγραφές που υπάρχουν, είναι γνωστό ότι η πόλη Ξάνθεια αποτελούσε το σημείο αναφοράς και το φυσικό κέντρο άμυνας των γύρω οικισμών, καθώς κατά το 14ο αιώνα και πριν από την τουρκική εγκατάσταση βρισκόταν στο κέντρο μιας πυκνοκατοικημένης περιοχής με τη μορφή μίας πόλης-φρούριου. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από τα σωζόμενα μέχρι σήμερα τείχη των οχυρώσεων της, τα οποία περιλαμβάνουν τη βυζαντινή ακρόπολη, αποτελούμενη σήμερα από ένα οχυρωμένο περίβολο που σώζεται κατά σημεία σε μεγάλο ύψος στην κορυφή της μονής των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Αν και, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το όνομα της βυζαντινής Ξάνθειας περιγράφεται σε διάφορες πηγές κατά τον 9ο αιώνα, είναι άγνωστος μέχρι και σήμερα ο ακριβής χρόνος κατασκευής του οχυρώματος καθώς επίσης και οι φάσεις εξέλιξής του. Σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, η οικοδόμηση του τείχους ανάγεται στο έτος 845 μ. Χ., την περίοδο κατά την οποία η αυτοκράτειρα Θεοδώρα, σύζυγος του Θεόφιλου, οργάνωσε στην έκταση της σημερινής Δυτικής Θράκης και μεταξύ των ποταμών Νέστου και Άρδα στρατιωτικά σώματα εναντίον των Βουλγάρων της Ροδόπης. Η βυζαντινή μονή των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, η οποία φαίνεται να ήταν ενσωματωμένη στο σύμπλεγμα των οχυρωματικών τειχών, αποδεικνύει ότι η ίδρυση του οχυρώματος χρονολογείται την περίοδο του Βυζαντίου (Μελκίδη, 2007). Αυτή η μορφή οικοδόμησης αποτέλεσε και τον αρχικό σχηματισμό της πόλης ο οποίος στη συνέχεια επεκτάθηκε και ενώθηκε με άλλες οχυρώσεις προς τα νότια, όπου και βρίσκεται ο παραδοσιακός οικισμός της σύγχρονης Ξάνθης.

Μία από τις οχυρώσεις προς τις οποίες επεκτάθηκε ο οικισμός εντοπίζεται στο βορειότερο τμήμα του σημερινού παραδοσιακού οικισμού της παλιάς Ξάνθης, πάνω από τη συνοικία του Ακάθιστου Ύμνου, όπου υπάρχουν ερείπια συγκροτήματος κτηρίων το οποίο χαρακτηρίζεται από στοιχεία φρουριακής αρχιτεκτονικής. Με

στόχο τη φυσική οχύρωσή του. το συγκρότημα αυτό καταλαμβάνει όλο σχεδόν το τμήμα ενός σημερινού οικοδομικού τετραγώνου το οποίο βρίσκεται σε ένα ύψωμα του εδάφους. Στη νοτιοδυτική πλευρά του φρουρίου διακρίνονται θυρίδες σκόπευσης ή αλλιώς πολεμίστρες, προσανατολισμένες στην απόκρουση των εχθρών οι οποίοι προέρχονταν από τα νοτιοδυτικά ενώ το εσωτερικό του χώρου δίνει την εντύπωση συλλογικού καταλύματος φρουράς. Από την ανατολική πλευρά του συγκροτήματος ενδείξεις μαρτυρούν τη θέση δύο πύργων για την προστασία της πλευράς αυτής. Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι το συγκρότημα αυτό δεν αποτελεί μια αρχιτεκτονική σύνθεση κτηρίων η οποία εξυπηρετούσε απλώς αμυντικούς σκοπούς, αλλά ένα ευρύτερο πολεοδομικό σύνολο αποτελούμενο από σχετικά ευρεία οικιστική περιοχή τουλάχιστον κατά τις τρεις πλευρές του, την ανατολική, τη βόρεια και τη δυτική. Πρόκειται, λοιπόν, για έναν οικισμό με ιδιαίτερα και συγκεκριμένα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά, το οποίο περιλαμβάνονταν μέσα στα όρια του ευρύτερου πολεοδομικού συνόλου της βυζαντινής πόλης της Ξάνθειας (Μελκίδη, 2007).

Όσον αφορά στην πολεοδομική οργάνωση του οχυρωμένου οικιστικού συνόλου, τα κτήρια που το αποτελούν είναι επιμήκη, κτισμένα με το μεγάλο άξονα τους παράλληλο προς τη μέγιστη κλίση του εδάφους στη θέση του καθενός. Σχετικά με τα κτήρια τα οποία περιστοιχίζουν τον πυρήνα της οικιστικής περιοχής φαίνεται πως είχαν κανονικές ορθογώνιες, μονόχωρες κατόψεις, χωρίς οχυρώσεις, ήταν μικρότερης κλίμακας από αυτά του πυρήνα και μάλλον ελεύθερα από όλες τις πλευρές τους. Σε αντίθεση με την περιβάλλουσα οργάνωση, τα κτήρια του πυρήνα φαίνεται να ήταν στενομέτωπα και οχυρωμένα με ακανόνιστες κατόψεις εξαιτίας της πλήρους προσαρμογής του δομημένου χώρου στο φυσικό ανάγλυφο της περιοχής, γεγονός που εξυπηρετούσε και τις αμυντικές αναγκαιότητες και επιπλέον τονίζει τον οχυρωματικό χαρακτήρα που κατείχαν. Επομένως, τα κτήρια αυτά εμφανίζονται στην πλειοψηφία τους εφαιπτόμενα κατά τις μακρές τους πλευρές, σχηματίζοντας ισχυρό οχυρωματικό περίβολο και δημιουργώντας εξαιρετικά πυκνό πολεοδομικό ιστό (Μελκίδη, 2007). Θεωρείται ότι τα κτήρια του πυρήνα αποτέλεσαν και την πρώτη περιοχή ανοικοδόμησης του συνόλου το οποίο στη συνέχεια, πιθανόν κατά τους όψιμους Βυζαντινούς χρόνους να επεκτάθηκε προς τις πιο ελεύθερες μορφές κτηρίων που περιβάλλουν τον πυρήνα.

Από τη μελέτη των αρχιτεκτονικών στοιχείων του οχυρωμένου οικιστικού συνόλου, ωστόσο, εμφανίζονται δυτικοευρωπαϊκές επιρροές από γαλλικούς και ιταλικούς ρωμανικούς ρυθμούς γεγονός που υποδηλώνει την ίδρυση του οχυρωμένου οικισμού πριν από την οικοδόμηση της οχυρωμένης ακρόπολης. Εκτιμάται ότι το φρουριακό συγκρότημα κατασκευάστηκε από τους Φράγκους που διέσχισαν την περιοχή κατά τη Δ΄ Σταυροφορία (Μελκίδη, 2007). Στη διάρκεια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όπως προαναφέρθηκε, δημιουργήθηκε η οχυρωμένη ακρόπολη στο λόφο της μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών και στη συνέχεια συνδέθηκε με τον οικισμό.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα παραπάνω δεδομένα η σύγχρονη πόλη της Ξάνθης κατοικήθηκε αρχικά από τους Φράγκους Σταυροφόρους καθώς υπάρχουν μέχρι και σήμερα τα ερείπια του φράγκικου οχυρωματικού συμπλέγματος. Αργότερα, και βόρεια του συμπλέγματος, εγκαταστάθηκαν έποικοι του Βυζαντίου όπου και οικοδόμησαν οχυρωματική ακρόπολη ως φρούριο ενώ στη συνέχεια παρατηρήθηκε μετακίνησή τους προς τον οικισμό του φράγκικου κάστρου καθώς και επέκτασή του.

5.2. Κατά την Οθωμανική Κυριαρχία

Πριν από την ανάλυση της περιόδου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι στην έκταση της μελέτης των ιστορικών εξελίξεων κατά το 14ο αιώνα επικρατεί εδώ και αρκετές δεκαετίες η άποψη ότι οι πηγές της περιόδου δεν επιτρέπουν μια σε βάθος μελέτη της επικράτησης των Οθωμανών και της μετατροπής των χριστιανικών κρατών της περιοχής σε επαρχία του οθωμανικού κράτους. Σύμφωνα με τους ιστορικούς, πιστεύεται ότι τα σχετικά δεδομένα των πηγών αυτών είναι ελάχιστα και ότι συχνά δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Συγκεκριμένα θεωρείται αδύνατη η ακριβής χρονολόγηση των γεγονότων και η ικανοποιητική διερεύνηση των συνθηκών στη διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης και στις δεκαετίες που ακολούθησαν. Εξάλλου η έρευνα των τοπωνυμίων, εκτός από την έλλειψη ικανοποιητικού υλικού από τις πηγές έχει να αντιμετωπίσει και το φαινόμενο της διπλής ονομασίας. Η τύχη των εντοπίων βαλκανικών πληθυσμών κατά την κατάκτηση και μετά από αυτή, καθώς και η λεπτομέρειες της εγκατάστασης των Οθωμανών εποίκων στις κατεκτημένες επαρχίες της Βαλκανικής είναι δύο άλλα θέματα που εξαιτίας των ελλείψεων των πηγών δεν μπορούν να μελετηθούν σε ικανοποιητικό βαθμό. Τα προβλήματα αυτά ισχύουν τόσο για τις βυζαντινές όσο και για τις οθωμανικές και ευρωπαϊκές πηγές του 14ου αιώνα (Βογιατζής, 1991).

Η πρώτη κατάκτηση της πόλης από τους Οθωμανούς πραγματοποιήθηκε το 1343 (Μελκίδη, 2007) ενώ τα τέλη του 14ου αιώνα θεωρούνται και η αρχή της Οθωμανικής κατοχής στη νοτιοδυτική Θράκη γενικότερα. Οι κατακτητές βρίσκουν ερειπωμένη και δημογραφικά εξαντλημένη την περιοχή και ως αποτέλεσμα παρατηρείται μεταφορά εποίκων στις εύφορες πεδινές εκτάσεις της Ξάνθης, οπότε και δημιουργείται κοντά στην παλιά Εγνατία Οδό το νέο κέντρο της περιοχής, η Γενισέα όπου και έγινε έδρα Καζά3 (Γενιτζέ Καρά Σου), στον οποίο υπαγόταν και η Ξάνθη (Μουσόπουλος κ.ά., 2009). Οι πρώτες τουρκικές ονομασίες της Ξάνθης από το 14ο αιώνα ήταν «Eksya» και «Isketye» ή «Skanti» ενώ σύμφωνα με τις Οθωμανικές πηγές του 15ου αιώνα και έπειτα η πόλη αναφέρεται ως «Eskedje»4 (Αλή, 1994). Η ονομασία «Ξάνθη» εμφανίζεται για πρώτη φορά στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα σε επίσημο εκκλησιαστικό έγγραφο, ενώ παράλληλα μαρτυρείται η επιβίωση και του βυζαντινού ονόματος «Ξάνθεια» μέχρι τους νεότερους χρόνους (Μελκίδη, 2007).

Τις πρώτες πληροφορίες για το μέγεθος της Ξάνθης και τη σύνθεση του πληθυσμού της στη διάρκεια της περιόδου αυτής έχουμε από τα οθωμανικά αρχεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά η Ξάνθη εμφανίζεται ως χωριό σχεδόν αμιγώς χριστιανικό για τους δύο πρώτους αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας. Αντίθετα, σύμφωνα με έναν ιστορικό γεωγράφο της εποχής η Ξάνθη χαρακτηρίζεται ως κωμόπολη με 500 σπίτια, αρκετά καταστήματα, ένα τζαμί, τρία μεστζίτ⁵, ένα λουτρό, ένα μεντρεσέ⁶ και δύο χάνια, άποψη που θεωρείται ορθότερη λόγω των ευρημάτων της περιοχής. Τα στοιχεία αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά καθώς φαίνεται να υπήρχε την εποχή αυτή αγορά στην πόλη, γεγονός που υποδηλώνει και τον αστικό της χαρακτήρα. Ένα επιπλέον στοιχείο το οποίο υποδεικνύει το αστικό χαρακτήρα της Ξάνθης είναι οι αναφορές σε αυτή στα οθωμανικά έγγραφα με τον όρο «kasaba» που στα ελληνικά σημαίνει κωμόπολη, στοιχείο που σημαίνει ότι είχε διαφορά από τον αγροτικό

³ Διοικητική διαίρεση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, περίπου αντίστοιχη σε έκταση με το σημερινό νομό. Μεγαλύτερα χωρικά επίπεδα από τον καζά είναι το σαντζάκι και το βιλαέτι. Ο καζάς της Γενισέας υπαγόταν αρχικά στο σαντζάκι Δράμας και στο βιλαέτι της Αδριανούπολης (Βικιπαίδεια, 2010).

⁴ Οι τουρκικές ονομασίες προέρχονται από την ελληνική ονομασία Ξάνθεια ως παραφθορές της λανθασμένης προφοράς της από τους Τούρκους. Η Τουρκία επιβάλλει την χρήση των όρων αυτών από τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης (Αλή, 1994).

⁵ Μικρό τέμενος των Μουσουλμάνων στα τούρκικα mescit (Δημητριάδης, 1962)

⁶ Μουσουλμανικό ιεροσπουδαστήριο. Σε αυτό διδάσκονταν παλιότερα η ανάγνωση και η ερμηνεία του Κορανίου, η μουσουλμανική κατήχηση, η ιστορία και το θρησκευτικό δίκαιο (Βικιπαίδεια, 2010).

οικισμό επειδή με τον παραπάνω όρο χαρακτηρίζονταν οι μικροί οικισμοί με αγορά που ήταν δηλαδή πόλεις (Μελκίδη, 2007).

Σύμφωνα με κάποιες παλιές πληροφορίες, την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας ο οικισμός είχε επτά χριστιανικές συνοικίες, με πέντε εκκλησίες και τρία μοναστήρια. Είχε επίσης ένα τζαμί σε μία μόνο μουσουλμανική συνοικία, αποκαλούμενη «Ασιακίρ», πιθανότατα ως παραφθορά της ονομασίας «Ασιαγί Μαχαλεσί» του ομώνυμου συνοικισμού που είναι περισσότερο γνωστός σήμερα ως «Ασιά Μαχαλάς». Η περιγραφή αυτή του οικισμού φαίνεται σε γενικές γραμμές να αντιστοιχεί με αυτήν του παλαιού, οχυρωμένου οικισμού που ήταν συγκεντρωμένες οι τότε χριστιανικές συνοικίες. Το οικιστικό σύνολο πλαισιωνόταν από τα τρία ως σήμερα σωζόμενα μοναστήρια, ο δε συνοικισμός Ασιακίρ ήταν χωροθετημένος χαμηλά στα πεδινά. Ο συνοικισμός αυτός υπήρξε τόπος εγκατάστασης φτωχών μουσουλμάνων αγροτών οι οποίοι εγκαταστάθηκαν εκεί στις αρχές του 16ου αιώνα στα πλαίσια εσωτερικής μετανάστευσης και εμφάνισης της αστυφιλίας. Για τις χριστιανικές συνοικίες υπάρχουν διάφορες άμεσες και έμμεσες πληροφορίες από διαφορετικές εποχές. Έτσι, γνωρίζουμε ότι υπήρχε ο αποκαλούμενος «Αλούτς Μαχαλάς», όπου σώζονται τα ερείπια του ναού Αγίου Παντελεήμονα, η συνοικία «Καβάκι» δίπλα στο ποτάμι με την εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, καθώς και η αποκαλούμενη τότε συνοικία του «Ουζούν Σοκάκ» η οποία σήμερα ονομάζεται συνοικία του «Ακάθιστου Ύμνου» από την ομώνυμη εκκλησία. Τέλος από το 16ο αιώνα μαρτυρείται και η ύπαρξη του παλαιού μητροπολιτικού ναού Τιμίου Προδρόμου, γεγονός από το οποίο μπορούμε να συνάγουμε ενδεχομένως την ύπαρξη αντίστοιχης ενορίας και συνοικίας (Μελκίδη, 2007).

Το κέντρο της παλιάς πόλης, όπως αυτή διατηρείται σήμερα, αποτελούσε το μνημείο Αχριάν Τζαμί, μοναδικό μουσουλμανικό μνημείο στην περιοχή της παλιάς Ξάνθης. μέσα στα όρια του παραδοσιακού οικισμού της πόλης, χωροθετημένο πάνω σε μία έξαρση του εδάφους. Στη δυτική πλευρά του μνημείου υπάρχει νεκροταφείο οι επιγραφές του οποίου χρονολογημένες στο διάστημα 1580-1896 επιτρέπουν τον ισχυρισμό της ίδρυσης του τεμένους γύρω στις αρχές τους 16ου αιώνα. Γύρω από το Αχριάν Τζαμί αναπτύσσονται σε ένα δαιδαλώδη πολεοδομικό ιστό, περίπου ομόκεντρα κυκλικά τμήματα δρόμων με διχαλωτές προσβάσεις προς αυτό από τα περιφερειακά σημεία (Μελκίδη, 2007).

Ωστόσο, δεν υπάρχει κανένα στοιχείο, που να δηλώνει ότι υπήρξε στον παραδοσιακό οικισμό χριστιανικός ναός εκείνη την εποχή παρα μόνο οι δύο βυζαντινοί ναοί νοτιότερα. Το γεγονός αυτό οφείλεται στα χαρακτηριστικά της οργάνωσης των πόλεων εκείνης της εποχής, όπου εμφανίζεται η οργάνωση των πληθυσμιακών ομάδων κατά θρήσκευμα, κατά κοινή απασχόληση ή κατά κοινή καταγωγή των κατοίκων σε αυτοδύναμες συνοικίες με δικούς τους λατρευτικούς τόπους, λουτρά, καταστήματα και εργαστήρια. Οι συνοικίες των χριστιανών και μουσουλμάνων ήταν χωριστά και γειτνιάζουσες ή χωριστά και απομακρυσμένες (Μελκίδη, 2007).

Μετά την ανάλυση της πόλης κατά τη Βυζαντινή αυτοκρατορία γίνεται σαφέστερη η μορφή της πόλης την οποία φαίνεται να διατηρεί η πόλη και κατά την Οθωμανική κυριαρχία καθώς οι Οθωμανοί δεν άλλαξαν σχεδόν σε τίποτα τα χωριά των κατεκτημένων περιοχών, σε αντίθεση με την εξωτερική εμφάνιση των πόλεων, που τις διαμόρφωσαν με το δικό τους ιδιαίτερο τρόπο. Ως συνέπεια του γεγονότος αυτού, η πόλη την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας φαίνεται να διατηρεί τα μορφολογικά στοιχεία της από τα Βυζαντινά χρόνια με μία εμφανή ανάπτυξη της προς το βορρά και το λόφο, σχεδόν μέχρι τη Μονή των Ταξιαρχών. Στη βορειοανατολική πλευρά του οικισμού εξακολουθεί να υπάρχει το οχυρωμένο φράγκικο πολεοδομικό σύνολο. Η σημερινή οδός Πυγμαλίωνος Χρηστίδη και η προέκτασή της, οδός Υδραγωγείου δημιουργούν ένα συνεχή άξονα, που κυριαρχεί στον πολεοδομικό ιστό, διασχίζοντας την πόλη από το νότο προς το βορρά και καταλήγοντας πολύ κοντά στις βυζαντινές οχυρώσεις. Ο δρόμος αυτός διέθετε χαρακτηριστικά της βυζαντινής μέσης οδού, η οποία άρχιζε από την κύρια πύλη των τειχών και διασχίζοντας την πόλη κατέληγε στο κέντρο εξουσίας (στην συγκεκριμένη περίπτωση στις οχυρώσεις που οδηγούσαν στην ακρόπολη), εξυπηρετώντας την αμυντική λειτουργία κατά την όψιμη τουλάχιστον βυζαντινή περίοδο. Η οδός αυτή θεωρείται ότι διατηρήθηκε από τη βυζαντινή περίοδο διαφέροντας από το χαρακτήρα του τυπικού οθωμανικού οδικού δικτύου, το οποίο ήταν συχνά αδιέξοδο και ακανόνιστο. Τα χαρακτηριστικά αυτά της αρτηρίας διατηρήθηκαν επειδή αυτή λειτούργησε ως αποκλειστικός άξονας των εμπορικών μεταφορών από το Αιγαίο προς τη γεωγραφική ενδοχώρα και αντιστρόφως, στις συνθήκες της μετέπειτα οθωμανικής ειρήνης. Συγκεκριμένη μαρτυρία σχετικά με την εμπορική λειτουργία της αρτηρίας έχουμε από τα τέλη του 19ου αιώνα. συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι η λειτουργία των δύο αρχαιότερων χανιών της πόλης στα δύο άκρα του άξονα.

το σωζόμενο χάνι του Μαυρομιχάλη στο νότο και το ανώνυμο χάνι που ήταν εγκατεστημένο στο φράγκικο συγκρότημα στο βορά. Μια δεύτερη συνέπεια ήταν επίσης και η χωροθέτηση της αγοράς της πόλης στο νότιο άκρο της αρτηρίας, στη σημερινή κεντρική πλατεία της πόλης (Μελκίδη, 2007).

Κατά την όψιμη οθωμανική περίοδο, εμφανίζεται μία δεύτερη σημαντική οδική αρτηρία, η σημερινή οδός Ορφέως και η προέκτασή της, οδός Ευρυπίδου. Η αρτηρία αυτή υπήρξε ο κύριος δρόμος λιανικού εμπορίου της παλιάς πόλης, χαρακτηριστικό το οποίο έχει διατηρήσει μέχρι σήμερα, κυρίως στο νοτιότερο τμήμα του, όπου λειτουργούν ακόμα επιχειρήσεις με παραδοσιακά καταστήματα και εργαστήρια. Η οδός Ορφέως καταλήγει, μέσω της φυσικής οδού Ευρυπίδου, στο φράγκικο συγκρότημα, διαγράφοντας μια διαφορετική πολεοδομική οργάνωση της πόλης, με τον εμπορικό δρόμο να τη διασχίζει καταλήγοντας στο κέντρο εξουσίας μέσα στον οικισμό σύμφωνα με το μουσουλμανικό πρότυπο που προαναφέρθηκε. Με βάση το στοιχείο αυτό, εκτιμάται ότι το φράγκικο συγκρότημα αποτέλεσε και το αρχικό σημείο εγκατάστασης των Οθωμανών στην πόλη. Η ανακάλυψη οθωμανικού λουτρού στο οικοδομικό τετράγωνο του παραδοσιακού οικισμού που περικλείεται μεταξύ των οδών Αισχύλου και Μητροπολίτη Ανθίμου, το οποίο χρονολογείται τον 16ο αιώνα, επιβεβαιώνει τον παραπάνω ισχυρισμό (Μελκίδη, 2007).

Για την πολεοδομική οργάνωση της πόλης κατά τον 17ο αιώνα αντλούμε στοιχεία από την περιγραφή του Εβλιγιά. Σύμφωνα με τον περιηγητή, αναφέρεται η ύπαρξη τριών μεστζίτ στην πόλη, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη τριών αντίστοιχών μουσουλμανικών συνοικιών. Αποδεικνύεται λοιπόν η συνέχεια της επέκτασης της πόλης. Στο διάστημα από τα τέλη του 15ου αιώνα μέχρι τα μέσα του 16ου αιώνα, η εξέλιξη αυτή της πόλης είχε κυρίως ποσοτικό χαρακτήρα και εκφράστηκε με τη αύξηση του μεγέθους του οικισμού μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της εγκατάλειψης των παραδοσιακών κάστρων της ενδοχώρας και της ενίσχυσης των αστικών κέντρων. Αντίθετα, από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα και κατά το 17 αιώνα, εκτός από ποσοτικές παρατηρήθηκαν και ποιοτικές μεταβολές που αποτυπώθηκαν στην διαφοροποίηση της πληθυσμιακής σύνθεσης μεταξύ των χριστιανών και μουσουλμάνων. Αρχικά παρατηρούμε αύξηση του χριστιανικού πληθυσμού και του πληθυσμιακού μεγέθους της πόλης με ελάχιστη μουσουλμανική παρουσία. Στη συνέχεια παρατηρούμε σταθεροποίηση ή και μείωση του συνολικού πληθυσμού της πόλης, με ταυτόχρονη αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού ενώ αργότερα

αναφέρεται ότι η σύνθεση του πληθυσμού είχε διαμορφωθεί σε ποσοστό 50% και για τις δύο κοινότητες. Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει ενδεχομένως την έκταση των εξισλαμισμών, την αστικοποίηση μουσουλμανικού αγροτικού πληθυσμού από την περιφέρεια ή και τα δύο συγχρόνως (Μελκίδη, 2007).

Πρόσθετο ενδιαφέρον έχει επίσης η μαρτυρία του Εβλιγιά ως προς την ύπαρξη δύο χανιών στην πόλη. Η αναφορά τους υποδηλώνει τη λειτουργία δύο διακεκριμένων εισόδων σε αυτήν. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες δίνουν τελικά μια πολύ συγκεκριμένη συνολική εικόνα της πόλης, την οποία μπορούμε να φανταστούμε στα όρια περίπου του παλαιού οχυρωμένου οικισμού (Μελκίδη, 2007).

Η συνοικία Σαμακώβ

Το 1714 εγκαταστάθηκαν στην Ξάνθη πρόσφυγες, απελαθέντες χριστιανοί κάτοικοι της πόλης Σαμακώβ της Βόρειας Θράκης και σημερινής Νότιας Βουλγαρίας. Η εγκατάστασή τους αυτή πραγματοποιήθηκε στην ανατολική ορεινή όχθη του ποταμού Κόσσιθου, σε ιδιαίτερο συνοικισμό, που ονομάστηκε, σύμφωνα με την οθωμανική συνήθεια, από τον τόπο καταγωγής των κατοίκων, αποκαλούμενος μέχρι και σήμερα ως «συνοικισμός Σαμακώβ» (Μελκίδη, 1991).

Η μορφή του πολεοδομικού ιστού της συνοικίας αυτής σήμερα δείχνει ότι το σημαντικότερο ρόλο στην οργάνωσή της έπαιξε η μορφολογία του εδάφους, που χαρακτηρίζεται από έντονες κλίσεις. Δεν υπάρχουν ίχνη θρησκευτικών χριστιανικών κτιρίων μέσα στο περίγραμμά της. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι στους χριστιανούς πρόσφυγες του 1714 δεν επιτράπη από τις Οθωμανικές αρχές να χτίσουν εκκλησίες, κατά τη δημιουργία της συνοικίας. ο δε σημερινός ναός του Αγίου Δημητρίου, επί θεμελίων παλαιότερου, βρίσκεται σε επαφή αλλά έξω από το περίγραμμά της πολεοδομικής ενότητας της (Μελκίδη 2007). Με βάση κάποιες προφορικές πληροφορίες, το νεκροταφείο της περιοχής την παλαιά εποχή βρισκόταν στο μοναστήρι της Παναγίας της Αρχαγγελιώτισσας, γεγονός που στηρίζει την παραδοχή ότι η υπερκείμενη μονή χρησίμευσε καταρχήν ως θρησκευτικό κέντρο της συνοικίας. Η εγκατάσταση μουσουλμάνων πραγματοποιήθηκε τα νεώτερα χρόνια.

Φαίνεται ότι οι Σαμακοβίτες εγκαταστάθηκαν στην απέναντι όχθη του ποταμού ως ορεσίβιοι στα ορεινά και ως χριστιανοί μακριά από μουσουλμάνους, γειτονικά με χριστιανούς και κοντά στο μοναστήρι που εξυπηρετούσε τις κοινωνικές και

θηρσκευτικές αναγκαιότητες που επέβαλε και η εποχή, αλλά και η συγκεκριμένη κατάσταση (Μελκίδη, 1991).

Η επικοινωνία ανάμεσα στην προϋπάρχουσα πόλη και τη νέα συνοικία πραγματοποιήθηκε με γέφυρα πάνω από τον ποταμό, στο ύψος της οδού Αριστείδου. Το κομβικό αυτό σημείο αναδείχθηκε σε άγνωστο ακριβή χρόνο, ως περιοχή περιορισμένης ζώνης λιανικού εμπορίου, η οποία διατηρήθηκε μέχρι το 1875, καθώς και ως τόπος κοινωνικής ζωής και αναψυχής του πληθυσμού των γύρω χριστιανικών συνοικιών (Μελκίδη, 1991).

Έτσι, συμπερασματικά προκύπτει από τα προηγούμενα στοιχεία ότι η εικόνα της πόλης τον 18ο αιώνα εμφανίζεται με ολόκληρο το ορεινό τμήμα της κατοικημένο, έστω και να δεν γνωρίζουμε την πυκνότητα της οίκησης. Υπήρχε η συνοικία Αχριάν με το τζαμί της, η συνοικία Σαμακώβ και σε απόσταση, προς τα πεδινότερα εδάφη, οι μουσουλμανικοί οικισμοί, με τζαμιά ή μεσετζίτ.

5.3. Από το 1829 έως το 1870

Το θεμελιώδες γεγονός, που θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τη φάση αυτή της γενικότερης εξέλιξης της πόλης, ιδιαίτερα το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, είναι η εντυπωσιακή ανάπτυξη της οικονομίας, με κινητήρια δύναμη την παραγωγή, επεξεργασία και το εμπόριο του καπνού. Τα σημαντικά αυτά γεγονότα υπήρξαν και πάλι, έναν αιώνα μετά την εγκατάσταση των Σαμακοβιτών, ο καθοριστικός παράγοντας για την εγκατάσταση στην πόλη διακοσίων οικογενειών προσφύγων από την περιοχή του Στρατονίου της Χαλκιδικής, μετά την κατάπνιξη της εκεί ελληνικής επανάστασης. Η εγκατάσταση αυτή πραγματοποιήθηκε στην περιοχή ανάμεσα στη Άνω και Κάτω Χαράδρα, χωρίς ωστόσο, να υπάρχουν στοιχεία, που να αποδεικνύουν τη δημιουργία εκεί αυτοτελούς συνοικίας (Μελκίδη, 1991).

Από το 1839 και 1848 άρχισαν περιορισμένα να πραγματοποιούνται στο κράτος και θεσμικές αλλαγές, που αφορούσαν και στη πολεοδομία. Η επίτευξη των στόχων αυτών των αλλαγών στο βαθμό που έγινε δυνατή, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην αναδιάρθρωση της περιφερειακής διοίκησης, στο πλαίσιο της οποίας έγινε προσπάθεια να εξασφαλιστούν όλα τα απαραίτητα θεσμικά εργαλεία. Το παραδοσιακό πολεοδομικό σύστημα, που ίσχυε πριν το 1870 στα όρια του οθωμανικού κράτους, δεν προέβλεπε τη νομική υπόσταση της πόλης, ακόμη και μετά τις πρώτες προσπάθειες εκσυγχρονισμού. Οι αστικοί οικισμοί λειτουργούσαν ως μία

κυβερνητική υπηρεσία, με ειδικευμένες αλλά περιορισμένες αρμοδιότητες, καθώς και με σχετική οικονομική αυτονομία. Η υλικοτεχνική υποδομή για την υγιεινή και τον εξωραϊσμό έλλειπαν εντελώς, ενώ παράλληλα, μία σειρά στοιχείων συνέθεταν τη μορφή και την ταυτότητά τους (Μελκίδη, 2007).

Ο δημόσιος χώρος αποτελούσε συνέχεια του ιδιωτικού. Καθώς δεν υπήρχε κανένας έλεγχος, ο καθένας έχτιζε όπου ήθελε, καταπατώντας τον κοινόχρηστο χώρο αδιακρίτως, με αποτέλεσμα ο πολεοδομικός ιστός να διαμορφώνεται δαιδαλώδης, με πλήθος αδιέξοδα. Οι δρόμοι ήταν στενοί και το ποσοστό του δημόσιου χώρου μικρό. Τα νεκροταφεία εγκαθίστανταν μέσα στους περιβόλους των τζαμιών ή στις αυλές των κατοικιών, ενώ τα υλικά κατασκευής των οικοδομών ήταν ευτελή με αποτέλεσμα να εκδηλώνονται μεγάλες και καταστροφικές πυρκαγιές (Μελκίδη, 2007).

Στο εξεταζόμενο χρονικό διάστημα και κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, οι υπάρχουσες τότε ενορίες Αγίου Γεωργίου και Αγίου Βλασίου, θεωρούνταν ως χριστιανικός Κάτω Μαχαλάς. Οι δύο συνοικίες αυτές δημιουργήθηκαν σταδιακά μέσα στα όρια της πρώτης μουσουλμανικής συνοικίας στην παλιά πόλη. Η όλη διαδικασία συντελέστηκε με διαδοχικές αγορές μουσουλμανικών ιδιοκτησιών της περιοχής από εύπορους χριστιανούς, κυρίως καπνέμπορους, όπως μαρτυρεί και η προσωινία που αποδόθηκε τότε στον Κάτω Μαχαλά ως «συνοικία των καπνεμπόρων». Με τη διαδικασία αυτή εκφράστηκε σταδιακά στην πολεοδομία η συντελεσθείσα κοινωνική διαφοροποίηση στην περιοχή της πόλης, ως συνέπεια της αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων, από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τουλάχιστον και μετά (Μελκίδη, 2007). Η ενορία του Αγίου Βλάσιου συγκροτήθηκε γύρω από προϋπάρχουσα εκκλησία στη θέση του ομώνυμου ναού, όπου αρχαιολογικό εύρημα μαρτυρεί χριστιανική θρησκευτική δραστηριότητα το έτος 1757 (Γεωργαντζής, 1980).

Για τη συνοικία Χατζησταύρου τα υπάρχοντα στοιχεία είναι περισσότερο συγκεκριμένα. Αρχικά παρατηρείται αναφορά του ονόματος της συνοικίας ως «Χατζησταύρου-Σουλίνα» η οποία αναφέρεται στην ανατολική πλευρά της συνοικίας ενώ η δεύτερη αναφορά είναι ως «Χατζησταύρου-Τζιαμί Ατίκ» η οποία δηλώνει τη δυτική περιοχή της συνοικίας. Ο συνοικισμός αυτός περιελάμβανε 642 νοικοκυριά από τα οποία η συντριπτική πλειοψηφία ήταν μουσουλμανικά, εγκατεστημένα στην ανατολική πλευρά. Πρόκειται για ένα μεγάλο μουσουλμανικό μαχαλά, με γραμμική

ανάπτυξη (Μελκίδη, 2007). Στη συνέχεια ο συνοικισμός αποκαλείται Χατζησταύρου, από το όνομα της ηπειρωτικής καταγωγής Ξανθιώτη καπνέμπορου Χατζή Σταύρου Χεκίμογλου. Στα χέρια του τελευταίου φαίνεται πως είχαν περάσει αρκετές ιδιοκτησίες της περιοχής, ο ίδιος μάλιστα δώρισε στη χριστιανική ορθόδοξη κοινότητα της πόλης το οικόπεδο του μετέπειτα Γ΄ Δημοτικού Σχολείου, καθώς και το ναό των Δώδεκα Αποστόλων. Την περίοδο αυτή ο χριστιανορθόδοξος πληθυσμός κατείχε μόνο το 8% των νοικοκυριών της συνοικίας (Εξάρχου, 1999).

Στο συνοικισμό Χατζησταύρου υπήρχε επίσης Βουλγαρική παρουσία, αμφιλεγόμενη, τόσο εξαιτίας της έλλειψης επίσημων στοιχείων πληθυσμού, όσο και εξαιτίας πολιτικών σκοπιμοτήτων, που θέλησαν να εκμεταλλευτούν την ύπαρξή της. Οι Βούλγαροι κάτοικοι εμφανίστηκαν στην Ξάνθη στα τέλη του 19ου αιώνα, καταρχάς ως εποχιακό εργατικό δυναμικό. Στο μεγαλύτερο μέρος τους προέρχονταν από το Γκάμπροβο, στη νοτιοδυτική περιοχή της σημερινής Βουλγαρίας και ορισμένοι από την περιοχή της Καστοριάς και της Χρούπιστας. Παρέμεναν στην πόλη κατά τους θερινούς και φθινοπωρινούς μήνες, απασχολούμενοι στα καπνεργοστάσια με χαμηλότερα από τους ντόπιους ημερομίσθια. Υπήρχαν επίσης, κατά τους χειμερινούς και ανοιξιάτικους μήνες βουλγαρόφωνοι οικοδόμοι, που μιλούσαν ωστόσο και καλά ελληνικά, προερχόμενοι από το Γενίκιοϊ, τη σημερινή Σταυρούπολη του Νομού Ξάνθης, καθώς και παιδιά, απασχολούμενα ως υπηρετικό προσωπικό σε σπίτια της πόλης (Μελκίδη, 2007).

Η παρουσία των Βουλγάρων εργαζομένων στην Ξάνθη έγινε αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης από το Μακεδονοθρακικό Κομιτάτο, το οποίο ιδρύθηκε μετά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία το 1885. Στόχος της τακτικής αυτής ήταν η ίδρυση βουλγαρικής κοινότητας στην πόλη, ενέργεια η οποία κρίθηκε σκόπιμη για την προώθηση των τότε βουλγαρικών βλέψεων προς τη Θράκη και το Αιγαίο (Μελκίδη, 2007).

Στην απογραφή του πληθυσμού της Ξάνθης του 1907, οι Βούλγαροι εμφανίζονται εγκατεστημένοι στο σύνολό τους σχεδόν και σε ποσοστό 93,66% στη συνοικία Χατζησταύρου, χωρίς να έχουν συγκροτήσει ποτέ ιδιαίτερη βουλγαρική συνοικία (Μελκίδη, 2007).

Την εποχή αυτή της οικονομικής ανάπτυξης, περίπου στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου αιώνα όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

εμφανίζονται στην πόλη και οι Εβραίοι. Οι πλουσιότεροι Εβραίοι κατοικούσαν κυρίως στην ανατολική περιοχή του συνοικισμού Χατζησταύρου, κοντά στο ναό των Δώδεκα αποστόλων, στα νότια της οδού προς Καβάλα (Εξάρχουν, 2001). Εκεί το έδαφος εμφανίζει απότομη και μεγάλη κλίση προς το νότο και για το λόγο αυτό η περιοχή αποκαλούνταν από τους μουσουλμάνους κατοίκους της Ξάνθης «Τσεκούρ Μαχαλεσί» από τη λέξη τσεκούρ που στην τουρκική σημαίνει λάκκος (Μελκίδη, 2007).

Οι φτωχοί Εβραίοι ήταν εγκατεστημένοι στην ίδια κατεύθυνση, αλλά δυτικότερα από τους προηγούμενους. Κατοικούσαν σε φτωχικά, ισόγεια σπίτια και παραπήγματα, διαταγμένα σε σειρά απέναντι από το τέμενος Ατίκ και κατά μήκος της οδού προς Καβάλα, μέχρι την σημερινή περιοχή «Πούρναλικ» ή τότε «Πουρνάρ Κιπτή», στην είσοδο της πόλης, το λεγόμενο «φόρο», όπου καταβάλλονταν διόδια. Οι Έλληνες κάτοικοι της πόλης αποκαλούσαν την περιοχή αυτή «Οβρεγιό». Εκεί ζούσαν εργάτες, αχθοφόροι, κυρίως όμως πλανόδιοι μικροπωλητές, σφάχτες, κρεοπώλες και μικροεπαγγελματίες που εμπορεύονταν ψιλικά, χρώματα, γυαλικά, έτοιμα ρούχα και φθηνά υφάσματα. Οι Εβραίοι αυτοί παρέμειναν εγκατεστημένοι εκεί μέχρι την πλήρη σχεδόν εξαφάνισή τους από τους Ναζί κατά το διάστημα 1940-1945, πλην δύο που διέφυγαν συμμετέχοντας στο ελληνικό αντιστασιακό αντάρκτικο κίνημα του βουνού και διασώθηκαν (Μελκίδη, 2007).

Ο τόπος εγκατάστασης των Εβραίων ήταν συγκεντρωμένος και ανεπτυγμένος σε πλήρη επαφή με την περιοχή των καπνομάγαζων της πόλης, γεγονός που υποδηλώνει τη σχέση τους με την παραγωγή και γενικά με την οικονομία του καπνού.

Η Παλιά Πόλη

Η πρώτη φάση οικοδόμησης της σημερινής Παλιάς Πόλης τοποθετείται στα 1830-1845 και ειδικότερα μετά από τους καταστρεπτικούς σεισμούς του Μαρτίου και του Απριλίου του 1829. Οικοδόμοι από τη Δυτική Μακεδονία και την Ήπειρο, προσκλήθηκαν τότε και άρχισαν να ανοικοδομούν εκκλησίες, οικίες και δημόσια κτήριο, διατηρώντας κατά μεγάλο μέρος τον παλαιότερο πολεοδομικό ιστό της πόλης. Παρά την μεγάλη καταστροφή η πόλη ξαναχτίστηκε και βρήκε σύντομα τον ρυθμό της. Ήκμασε στα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου, περίοδος κατά την οποία γνώρισε ακμή το καπνεμπόριο με το οποίο ασχολούνταν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της. Η πόλη οργανομένη σε γειτονίες

(μαχαλάδες), όπως συνηθίζοταν κατά παράδοση στις πόλεις της τουρκοκρατίας. Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι, Εβραίοι, Πομάκοι, κατοικούσαν όλοι στις συνοικίες τους οι οποίες συνήθως ήταν οργανωμένες γύρω από κάποιο αντίστοιχο θρησκευτικό κέντρο (εκκλησία, τζαμί, συναγωγή). Λόγω αυτού του πολυθρησκευτικού και πολυεθνικού μίγματος και τη σ'θνθεση ανατολικού και δυτικού πολιτισμού η παλιά πόλη παρουσιάζει μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον (Παλιά Πόλη, 2010).

Η Παλιά Πόλη είναι κτισμένη αμφιθεατρικά με φυσικό όριο προς βορρά τους πρόποδες του βουνού Γέρακα, ανατολικά τον ποταμό Κόσσινο και δυτικά τις απότομες υψομετρικές διαφορές του εδάφους. Η μορφολογία του πολεοδομικού ιστού της πόλης αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των μεσαιωνικών περιτειχισμένων οικισμών, στους οποίους η ανάπτυξη του δικτύου των δρόμων παρουσιάζει μια διαχρονική εξέλιξη. Γνώμονας για αυτό υπήρξε η άνετη και ταχύτερη διαδρομή προς τα κυριότερα σημεία του οικισμού, όπως την ακρόπολη, τις πύλες εισόδου-εξόδου και τα σημαντικά κτήρια, σε συνάρτηση με το ανάγλυφο του εδάφους. Έτσι, η ακανόνιστη και «δαιδαλώδης» εκ πρώτης όψεως σημερινή διάταξη των δρόμων είναι αποτέλεσμα συνεχούς διεργασίας και όχι μιας ad hoc χάραξης τύπου ιπποδάμειου συστήματος (Λιανός, 2010).

Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, η Ξάνθη κατά τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία περιτειχίζεται και αποτελεί πλέον φρούριο. Το γεγονός αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διατηρήσει ο παραδοσιακός οικισμός την μη ορθοκανονική διάταξη των δρόμων που εμφανίζονταν εντός του οχυρωμένου οικισμού. Η μη ορθοκανονική αυτή διάταξη προκαλεί τη συνεχή εναλλαγή των οπτικών φυγών των δρόμων της πόλης, με τις γωνίες των σπιτιών να προεξέχουν και να δεσπόζουν, ελέγχοντας κάθε πέρασμα για καθαρά αμυντικούς λόγους (άμυνα εντός των τειχών) και τη μετεξέλιξη τους σε στοιχείο κοινωνικής επικοινωνίας αργότερα (Λιανός, 2010).

Αντίστοιχα συμβαίνει και με τις πλατείες και γενικότερα τα πλατώματα που δημιουργούν οι δρόμοι, όπου μπορεί κανείς να παρατηρήσει τις διασταυρώσεις των δρόμων να γίνονται με ένα σύστημα εντελώς αντίθετο από το σύγχρονο (Λιανός, 2010).

Από τον 19ο αιώνα και μετά, είναι σχεδόν κανόνας οι διασταυρώσεις των δρόμων μεταξύ τους και με τις πλατείες να τέμνονται κάθετα, με αποτέλεσμα να δίνεται μια αίσθηση προέκτασης του χώρου και τονισμού των ανοιγμάτων στην περίμετρο των

πλατειών που έτσι εμφανίζονται ακόμα μεγαλύτερες. Πριν όμως την εφαρμογή του ορθοκανονικού συστήματος υπήρχε η αντίθετη συνήθεια. Κάθε δρόμος συναντούσε τον επόμενο υπό γωνία ανάλογα με την κλίση ή το ανάγλυφο του εδάφους και η συνέχειά του διακόπτονταν από την όψη κάποιου κτηρίου που δέσποζε στο τέλος του. Η συνέχειά του λίγες φορές ήταν ορατή εκ των προτέρων, αλλά οι όψεις των κτηρίων που δέσποζαν στον οπτικό άξονα, επέτρεπαν έμμεσα να υπονοηθεί η ύπαρξη της επόμενης διασταύρωσης-συνέχειας της πορείας (Λιανός, 2010).

Με το σύστημα αυτό δίνεται η εντύπωση ύπαρξης ενός ενιαίου μετώπου κατοικιών περιμετρικά των οικοδομικών νησίδων και δημιουργείται ένα συνεχές και κλειστό σύνολο, σε αντίθεση με το ιπποδάμειο σύστημα. όπου τα όρια των οικοδομικών τετραγώνων καθορίζονται με σαφήνεια (Λιανός, 2010).

Η διάταξη αυτή των δρόμων, άλλοτε εφαρμοσμένη με πλήρη σαφήνεια και άλλοτε μερικώς, θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια ενσυνείδητη εφαρμογή των αρχών της «παλιάς πολεοδομίας» στην παλιά πόλη της Ξάνθης. Εύκολα διαπιστώνει κανείς, ότι η χάραξη αυτή, τόσο στις διασταυρώσεις μεταξύ τους όσο και με τις πλατείες, δε διασπά το περίγραμμα των όψεων των κτηρίων και δεν αφήνεται κανένα κενό που να προξενεί δυσάρεστη εντύπωση (Λιανός, 2010).

Στην Ξάνθη, αποτέλεσμα των παραπάνω είναι να διαμορφώνεται ο πολεοδομικός ιστός της παλιάς πόλης από ένα δίκτυο εξαιρετικά ακανόνιστων οικοδομικών συνόλων-νησίδων, με κύριο χαρακτηριστικό το κλειστό καμπυλόμορφο περίγραμμα που σχηματίζεται από συνεχή μέτωπα των κατοικιών ή με την εναλλαγή τους με τις υψηλές μάντρες των αυλών (Λιανός, 2010).

Σημαντικό ρόλο για τον καθορισμό των ορίων κάθε συνόλου έπαιξε η γεωμορφολογία του χώρου σε συνδυασμό με τις ανάγκες λειτουργίας του οικισμού. Με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε η βέλτιστη σύνδεση των κύριων σημείων του οικισμού (π.χ. οι πύλες του κάστρου, οι πλατείες, τα δημόσια κτήρια) που ταυτόχρονα με τη δημιουργία μικρών ή μεγαλύτερων πλατειών συνθέτουν ένα πλήθος από εναλλασσόμενες εικόνες και εντυπώσεις, που αξιοποιούνται σοφά με την τοποθέτηση κτηρίων δημόσιου χαρακτήρα (εκκλησίες, κρήνες κ.ά.). Στις περιοχές με ομαλή κλίση εδάφους τα οικοδομικά σύνολα είναι μεγαλύτερα (νότια και κεντρική περιοχή), ενώ στις περιοχές με πιο έντονες υψομετρικές καμπύλες τα αντίστοιχα οικοδομικά σύνολα παρουσιάζονται μικρότερα (Λιανός, 2010).

Λόγω της μικρής έκτασης του οικισμού και των περιορισμένων ορίων του, η δόμηση είναι αρκετά πυκνή και τα σχήματα των οικοπέδων συνήθως τραπεζοειδούς μορφής. Η κατοικία αποτελούσε την κύρια χρήση των κτηρίων στην παλιά πόλη της Ξάνθης. Σε λίγες περιπτώσεις παρατηρείται η χρήση του ισογείου σαν κατάστημα ή σαν αποθηκευτικός χώρος ή σαν χώρος επεξεργασίας φύλλων καπνού (Λιανός, 2010).

Η Παλιά Πόλη μπορεί εύκολα να χαρακτηριστεί ως μια μοντέρνα για την εποχή της αστική πόλη. Τα διακοσμημένα καλντερίμια και οι στενά δεμένοι μεταξύ τους νεοκλασικοί και παραδοσιακοί οικισμοί δίνουν ακόμα και σήμερα την αίσθηση του πλούτου και της ζωής που πέρασαν οι κάτοικοι που έζησαν εκεί. Τα εργοστάσια και οι καπναποθήκες ήταν κτισμένες στο κάμπο για να μην ταράζουν την ησυχία των μεγαλοαστών. Αποτελούσαν μια ξεχωριστή συνοικία η οποία σήμερα περικυκλώνεται από την σύγχρονη Ξάνθη (Παλιά Πόλη, 2010).

Ολοκληρώνοντας θα πρέπει να γίνει μια μικρή αναφορά στους λαϊκούς μαστόρους που είναι και οι ανώνυμοι αρχιτέκτονες της Παλαιάς Πόλης. Η χρήση των πολυάριθμων μορφών και των ρυθμών από αυτούς και η σύνθεσή τους, αποδεικνύει αναμφίβολα την ικανότητα τους. Εργαζόμενοι στο περιβάλλον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας έπρεπε να εξυπηρετούν τόσο τις ανάγκες και τις συνήθειες του κατακτητή, όσο και των πλούσιων αστών, σε συνδυασμό πάντα με το φυσικό περιβάλλον, τις ανάγκες των ανθρώπων και τα δομικά υλικά (Λιανός, 2010).

Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η υλοποίηση στην πόλη της Ξάνθης της σύνθεσης τόσο των παραδοσιακών όσο και των αστικών προτύπων, που τόσο σε πολεοδομική όσο και σε αρχιτεκτονική κλίμακα αποτελεί ένα μοναδικό σύνολο.

5.4. Από το 1870 έως το 1910

Το 1872 η έδρα της επαρχίας Γενισέας μεταφέρθηκε στην Ξάνθη, όπου εγκαταστάθηκαν οι Τουρκικές αρχές. Η έντονη ανάπτυξη της οικονομίας λόγω της παραγωγής, της επεξεργασίας και του εμπορίου του καπνού, η οποία ξεκίνησε το πρώτο μισό του 19ου αιώνα φαίνεται να κορυφώνεται στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και την εξεταζόμενη περίοδο (Μελκίδη, 2007)

Η γενικότερη οικονομική αναζωογόνηση την εποχή αυτή είχε σοβαρότατες συνέπειες στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης. Μετά το 1860 έκαναν την εμφάνισή τους τα πρώτα καπνεργοστάσια. πιο γνωστά ως «καπναποθήκες της Ξάνθης». όπου γινόταν η

επεξεργασία και η αποθήκευση του καπνού (Μελκίδη, 2006). Η περιοχή των καπναποθηκών αποτελεί ένα σημαντικό σε έκταση αλλά και σε αξία τμήμα της πόλης, το οποίο είναι συνδεδεμένο άμεσα με την οικονομική αυτή άνθηση της πόλης. Η περιοχή των καπναποθηκών σώζεται μέχρι σήμερα σε ικανοποιητικό βαθμό ως πολεοδομικός ιστός και ως κτηριακό απόθεμα και χαρακτηρίζεται ως ένα από τα καλύτερα υφιστάμενα σύνολα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα. Τα κτήρια είναι δημιουργήματα του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα και αποτελούν έξοχα δείγματα αρχιτεκτονικής, ορισμένα από αυτά μοναδικά και για τον ευρωπαϊκό χώρο (Ρουκούνης, 1991).

Οι καπναποθήκες ήταν χτισμένες στον κάμπο, έξω και μακριά από την τότε υπάρχουσα πόλη, στα νότια και νοτιοανατολικά της Παλιάς Πόλης, και αποτελούσαν ιδιαίτερη συνοικία, διαχωρισμένη σαφώς από την κεντρική περιοχή εμπορίου και την περιοχή κατοικίας της αστικής τάξης (Μελκίδη, 2006, Ρουκούνης, 1991).

Η περιοχή βρισκόταν κοντά σε υπεραστικούς άξονες οδικής και σιδηροδρομικής (από το 1891) κυκλοφορίας και κυρίως κοντά στον άξονα που συνέδεε την Ξάνθη με τη Γενισέα. Σε χαμηλό υψόμετρο, συχνά πλημμυρισμένη και υγρή, ήταν ακατάλληλη περιοχή κατοικίας, ευνοϊκή όμως εξαιτίας της σύστασης του εδάφους της για την κατασκευή ημιυπόγειων χώρων. απαραίτητων στη λειτουργία των καπναποθηκών.

Σήμερα η περιοχή των καπναποθηκών βρίσκεται στις παρυφές του κέντρου, κοντά στην πλατεία Ελευθερίας και οριοθετείται από τις οδούς Δημοκρίτου, Μιχαήλ Καραολή, Ελπίδος, Μπρωκούμη, Γεωργίου Κονδύλη, Ναυαρίνου, Έλλης και Λευκίππου (Ρουκούνης, 1991).

Με την οικονομική άνθηση και την ανοικοδόμηση των καπνεργοστασίων και των καπναποθηκών, πλήθος εμπόρων και αγοραστών καπνού συνέρρεαν στην πόλη. Ως αποτέλεσμα επήλθε η κατασκευή των χανιών τα οποία και χαρακτήρισαν την πολεοδομία της εξεταζόμενης περιόδου. Παράλληλα με τις καπναποθήκες, γύρω από το χώρο του Γιερί Παζάρ, πλήθος χάνια ανεγέρθηκαν για την εξυπηρέτηση των ταξιδιωτών και των εμπορικών αντιπροσώπων, που συνέρρεαν στην πόλη για οικονομικές συναλλαγές. Η ανέγερση χανιών στην πόλη εμφανίζεται τόσο έντονη ώστε κάποιοι παλιοί Ξανθιώτες έλεγαν ότι «η παλαιά Ξάνθη δεν ήταν τίποτε άλλο παρά χάνια». Μετά από έρευνες, ο αριθμός των χανιών διαπιστώθηκε ότι ήταν πραγματικά μεγάλος για τα δεδομένα και τις ανάγκες της εποχής εκείνης. Μεχρι

σήμερα έχουν καταγραφεί συνολικά 53 χάνια τα οποία καλύπτουν όλη την περιοχή του εκτεταμένου σημερινού εμπορικού κέντρου της πόλης. Η κλασική τυπολογία τους περιλάμβανε μια κλειστή εσωτερική αυλή, γύρω από την οποία διατασσόταν η κατοικία του ιδιοκτήτη, φούρνος και καταστήματα με εξωτερική προσπέλαση, η είσοδος στην εσωτερική αυλή και μια διώροφη πτέρυγα. Η τελευταία ήταν διαρθρωμένη στο ισόγειο με στάβλους για τα ζώα των φιλοξενούμενων, αποθήκες και άλλους βοηθητικούς χώρους, στο δε όροφο με δωμάτια διαταγμένα σε σειρά κατά μήκος ενός ενιαίου ημιυπαίθριου χώρου προς την πλευρά της αυλής. Τα χάνια εξυπηρετούσαν συνήθως ανθρώπους και ζώα, αλλά υπήρχαν και χάνια μόνο για ζώα, όπως το Αράπ Χάνι μόνο για μικρά ζώα, κυρίως γαϊδουράκια, του Μπακιρτζή το χάνι στα τελευταία χρόνια της λειτουργίας του και το Ασλάν χάνι (Ζαρκάδα, 1982).

Τα περισσότερα χάνια κτίστηκαν στο διάστημα 1870-1910. Από τα πενήντα τρία χάνια που έχουν καταγραφεί, τα δεκατρία είναι αγνώστου ιδιοκτήτη. Από τα υπόλοιπα σαράντα δύο γνωστής ιδιοκτησίας χάνια, χριστιανοί κατείχαν αρχικά τα δέκα εννέα, ποσοστό 45,23% και αργότερα, μετά από αγοραπωλησίες, τα είκοσι τέσσερα, ποσοστό 57,14%. Αντίστοιχα μουσουλμάνοι κατείχαν αρχικά τα είκοσι τρία, ποσοστό 54,77% και αργότερα τα δεκαοχτώ, ποσοστό 42,85%. Είναι χαρακτηριστικό, ότι στην καινούρια ζωή που είχε αρχίσει τότε στην πόλη, συμμετείχαν όλες οι επί μέρους ομάδες, που συνέθεταν το πληθυσμιακό της φάσμα, ανεξάρτητα από καταγωγή ή θρησκεία (Ζαρκάδα, 1982). Στη συνέχεια παρατίθενται τα πενήντα τρία χάνια της πόλης, η ακριβής τους θέση καθώς και η ιδιοκτησία τους, για όσα, βέβαια, είναι γνωστή:

1. Στο τέρμα της οδού Ευρυπίδου (κάτω ακριβώς από το υδραγωγείο) για τους ερχόμενους από την ορεινή περιοχή.
2. Στην οδό Μαυρομιχάλη. Δίπλα στη Δημαρχία (του καπνέμπορου Ιωάννη Μωυσή), ένα από τα παλαιότερα και μεγαλύτερα χάνια της Ξάνθης.
3. Στην οδό Βενιζέλου 34, μεταγενέστερα πανδοχείο «Η Θράκη» μπροστά από το ορφανοτροφείο.
4. Στην οδό Βενιζέλου 72, μεταγενέστερα πανδοχείο Καλιοντζή Μουφίτ.
5. Απέναντι από το προηγούμενο, το οποίο παλαιότερα λεγόταν ζιντζιρλί χαν.
6. Στην οδό Βενιζέλου λίγο πιο πέρα από τα προηγούμενα (πίσω από το φροντιστήριο του κ. Τακούτσικου).
7. Στη γωνία των οδών Ηλείου και Ροδόπης.

8. Στην πλατεία πεσόντων (μπροστά στο σημερινό Διοικητήριο) δίπλα στο λεγόμενο καμένο μύλο. Το πανδοχείο η Κορυτσά ιδιοκτησίας Σκούρτη.
9. Δίπλα στο προηγούμενο όπου είναι σήμερα το κτήριο του Πολυτεχνείου. ιδιοκτησίας Κότσε Θωμά
10. Δυτικά του Διοικητηρίου όπου βρίσκεται η παιδική χαρά του Δήμου. Φαίνονται ακόμα οι καπνοδόχοι, ιδιοκτησίας του Χασάν μπέη.
11. Στην οδό Λουτρώνων 20 του Σαϊτ Αμέτ.
12. Στην οδό Β. Κωνσταντίνου όπου βρισκόταν παλαιότερα ο κινηματογράφος Άλφα τυο Μόσχου. Το χάνι «Μουσχούδια».
13. Στην ίδια οδό, περίπου απέναντι από το προηγούμενο, όπου σήμερα υπάρχει πολώροφη οικοδομή, ιδιοκτησία του Εμίν Τοπουζλόγλου μπέη μετέπειτα το γνωστό ως Μπουρνούσουζ χάνι.
14. Στην κεντρική πλατεία της πόλης, όπου βρίσκεται σήμερα το υποκατάστημα της ALPHA BANK παλαιότερα το ξενοδοχείο «Αθήναι», το οποίο αρχικά ήταν ιμαρέτι-πωχοκομείο και αργότερα πανδοχείο το λεγόμενο Γκιουμουρτζίν-χανέ, καθώς βρισκόταν πάνω στον οδικό άξονα προς Κομοτηνή.
15. Στην οδό Κομοτηνής, όπου σήμερα βρίσκεται το φαρμακείο Νούση, ιδιοκτησία του Αγκιάχ μπέη.
16. Στη συνέχεια της οδού, απέναντι από την Τουρκική Ένωση Ξάνθης, όπου βρισκόταν το γραφείο ταξιδιών Κουρσουμτζόγλου. Λεγόταν αργότερα χάνι του Πελέτκη και τελευταία του Οικονόμου.
17. Στην ίδια οδό και στη συνέχειά της, το λεγόμενο αράπ χάνι. Πίσω από το κατάστημα Τσεσμετζή.
18. Στην οδό Κομοτηνής 55, ιδιοκτησία των Ηπειρωτών Μοράβα και Μαργαριτοπούλου.
19. Στη γωνία των οδών Κομοτηνής και Θήρας, όπου βρισκόταν αργότερα το ξενοδοχείο «Παρθενών» ιδιοκτησίας του Σέλβελι.
20. Στην απέναντι γωνία από το προηγούμενο και ομοίως στη διασταύρωση των οδών Κομοτηνής και Θήρας το γνωστό ως του Μπακιρτζή το χάνι. Στα τελευταία χρόνια της λειτουργίας του ήταν μόνο για ζώα όπως αναφέρθηκε και στα παραπάνω.

21. Στο χώρο της λαϊκής εβδομαδιαίας αγοράς, στη χορταγορα δίπλα στο λεγόμενο χαϊβάν παζάρ.
22. Στην παλαιά οδό Κορυτσάς όπου παλαιότερα βρισκόταν η υπηρεσία καθαριότητας του Δήμου. Σήμερα ο χώρος αυτός ανήκει στις εγκαταστάσεις του Πανεπιστημίου και το χάνι έχει καταστραφεί αλλά και ολόκληρη η οδός Κορυτσάς.
23. Στην κεντρική πλατεία με οδό Θερμοπυλών στη στοά Μπίκα, ιδιοκτησία του ομώνυμου Ηπειρώτη.
24. Απέναντι από το προηγούμενο, διασταύρωση των οδών Μιχαήλ Καραολή και Θερμοπυλών, και αυτό ιδιοκτησίας Κ. Μπίκα.
25. Ανάμεσα στις οδούς Μιχαήλ Καραολή και Δαγκλή, το γνωστό παλαιότερα πανδοχείο Αβέρωφ, ιδιοκτησίας του Ηπειρώτη Λάλα-Ζήση.
26. Στην οδό Μιχαήλ Καραολή και δίπλα στο προηγούμενο ιδιοκτησίας του Κ. Μπαχτσετζή σήμερα στοά Μπαχτσετζή.
27. Στην ίδια οδό απέναντι από το προηγούμενο, το λεγόμενο «καμένο χάνι», ιδιοκτησίας του Ηπειρώτη Λιάπη.
28. Στη συνέχεια της οδού το χάνι του Ηπειρώτη Καραγιάννη.
29. Δίπλα στο προηγούμενο όπου σήμερα το ξενοδοχείο Ορφέας. Αρχικά ήταν το χάνι του Αλί μπέη και έπειτα το πανδοχείο «Το Βυζάντιο» του Κανατά.
30. Ανάμεσα στις οδούς Δαγκλή, Μιχαήλ Καραολή και Σμύρνης, αρχικά ιδιοκτησίας του Αλή αγά και μετέπειτα του Ταραβάνη.
31. Στην οδό Μιχαήλ Καραολή απέναντι από τη σημερινή Αγροτική Τράπεζα, ιδιοκτησίας του Ε. Μόσχου από τα Κιμμέρια.
32. Στην οδό Ελπίδος 4, πίσω από το κατάστημα Γουλιμάρη. Ήταν γνωστό ως «τσομπλεκτσιό χάνι» το οποίο κατέρρευσε και στη συνέχεια κατεδαφίστηκε το μισό.
33. Στη γωνία των οδών Ελπίδος και Δαγκλή απέναντι από το προηγούμενο, το λεγόμενο «ασλάν χάνι».
34. Ανάμεσα στις οδούς 28^{ης} Οκτωβρίου και Δαγκλή, αργότερα πανδοχείο «Βαλκάνια» των Αφών Χατζηγηγόρη.
35. Στη διασταύρωση των οδών Δαγκλή και Ελπίδος, αγνώστου ιδιοκτησίας.
36. Στην οδό Τσιμισκή, ιδιοκτησίας Καπάζογλου.

37. Στην οδό 28^{ης} Οκτωβρίου, όπου αργότερα έγινε το ξενοδοχείο «Ακρόπολις», αγνώστου ιδιοκτησίας.
38. Δίπλα στο προηγούμενο, όπου σήμερα βρίσκεται το ξενοδοχείο «Δημόκριτος», αρχικά πανδοχείο του τουρκαλβανού ιατρού Φουάτ Γιαχγιά και αργότερα ξενοδοχείο «Η Ήπειρος».
39. Στη γωνία των οδών 28^{ης} Οκτωβρίου και Καβάλας όπου βρίσκεται η οικοδομή Παπακωστή, αρχικά το χάνι κάποιου Ηπειρώτη το οποίο αγόρασε αργότερα ο Β. Τζιλέρογλου.
40. Στην οδό 28^{ης} Οκτωβρίου δίπλα στο κατάστημα Παπαπαρασκευά, γνωστό ως το χάνι του Πάγκαλου.
41. Στη γωνία των οδών Καβάλας και Ανδρέου Δημητρίου, το χάνι αυτό πιθανότατα ήταν ιδιοκτησία Σκούρη το οποίο στη συνέχεια αγοράστηκε και μετατράπηκε σε κατοικία του Αλ. Γαλοβατσέα.
42. Στη γωνία των οδών Ανδρέου Δημητρίου και Κιουταχείας.
43. Στην οδό Κουγιουμτζόγλου, όπου βρίσκεται το κατάστημα ΜΕΞ, δίπλα στην εκκλησία των Δώδεκα Αποστόλων, ιδιοκτησίας του ηπειρωτικής καταγωγής Χατζή Σταύρου Χεκίμογλου
44. Στην οδό Σκρα, η μετέπειτα παλιά Οικονομική Εφορία.
45. Στην ίδια οδό και στη συνέχεια της απέναντι πλευράς της.
46. Στην οδό Βελισσαρίου 3, κοντά στο κτήριο όπου στεγάζεται η εφημερίδα «Φωνή της Ξάνθης».
47. Στην ίδια οδό απέναντι περίπου από το 6^ο Δημοτικό Σχολείο και δίπλα στο παλιό αγγειοπλαστείο των Αφών Χατζηαβραμίδη.
48. Στη διασταύρωση των οδών Μιαούλη και Βελισσαρίου όπου βρισκόταν παλαιότερα το εργοστάσιο αλλαντοποιίας Γ. Σαρρή. Πρόκειται για το χάνι του Αβδηρίτη Πάντου.
49. Στη γωνία των οδών Λυγδών και Κλεμανσώ, το λεγόμενο γύφτικο χάνι.
50. Στην οδό Κονίτσης όπου βρισκόταν ο κινηματογράφος «Τιάνια» ιδιοκτησίας του Τζαβίτ μπέη ή της Βαλιδέ χανούν.
51. Στην ίδια οδό, όπου σήμερα στεγάζεται η εμπορική λέσχη, ιδιοκτησίας του Τασίμ μπέη και το οποίο νοίκιαζε ο Σαρηγιώργης.

52. Στη Θερμοπυλών όπου βρισκόταν παλαιότερα το κατάστημα Δημητριάδη. Παλαιότερα ονομαζόταν Μπιτ παζάρ λόγω των καταστημάτων που υπήρχαν στην περιοχή (μπιτ παζάρ στα ελληνικά σημαίνει αγορά παλαιών ρούχων).
53. Στην οδό Π. Χρηστίδου, πίσω από το φούρνο του κ. Σκουλούδη, ιδιοκτησίας του Μεμέτ πασά (Γεωργαντζής, 1983).

Τα χάνια, εκτός από τις εμπορικές και κοινωνικές σκοπιμότητες και ανάγκες τις οποίες εξυπηρετούσαν, υπήρξαν η πρώτη επέκταση της πόλης και εκτός των τότε ακτινωτών ορίων της. Η πόλη μέχρι και το 1875, ήταν περιορισμένη, όπως περιγράφεται και στα προηγούμενα της αντίστοιχης περιόδου, ανάμεσα στις υπώρειες της Μονής Ταξιαρχών και της σημερινής οδού Βενιζέλου και Βασιλίσσης Σοφίας, δηλαδή η περιοχή που αντιστοιχεί στη σημερινή παλαιά Ξάνθη, με εξαίρεση τον λεγόμενο Ασιά μαχαλά. Έτσι τα χάνια έδωσαν την ευκαιρία και την αφορμή στην πόλη να επεκταθεί προς τον κουμ μαχαλέ με κέντρο της συνοικίας τη σημερινή κεντρική πλατεία της πόλης. Εκεί υπήρχε τζαμί και μπροστά από αυτό γινόταν υπαίθριο παζάρι και οι ποικίλες συναντήσεις και συναλλαγές αυτών που έρχονταν από τον κάμπο ή τα βουνά (μέχρι την Φιλιππούπολη) αγροτών και κτηνοτρόφων και μάλιστα των καπνοπαραγωγών με τους εμπόρους της πόλεως ή των παρακείμενων πόλεων από τη Θεσσαλονίκη μέχρι την Αδριανούπολη και την Κωνσταντινούπολη, ακόμη και μέχρι τη Μόσχα και την Αλεξάνδρεια, οι οποίοι κατέφθαναν εδώ για να αγοράσουν τα φημισμένα καπνά της Ξάνθης. Κοντά λοιπόν στο χώρο αυτής της υπαίθριας συναλλαγής αλλά και ακτινωτά από αυτή δημιουργούνται τα χάνια της πόλεως. Με τον τρόπο αυτό συντελούν όχι μόνο στη διαμόρφωση του τότε νέου εμπορικού κέντρου της πόλης αλλά επίσης προδιαγράφουν τις κατευθύνσεις των μετέπειτα πέντε κύριων οδών της πόλης, Κομοτηνής, Μιχαήλ Καραολή, Δαγκλή, 28ης Οκτωβρίου και Βασιλέως Κωνσταντίνου). Παράλληλα, ενώνουν τις διασκορπισμένες ως τότε συνοικίες της πόλης (Γεωργαντζής, 1983).

Με την ανάπτυξη της οικονομίας, άρχισαν να εμφανίζονται, μαζί με τα χάνια, πλήθος καταστημάτων δίπλα τους και ανάμεσά τους, σχηματίζοντας το νέο εμπορικό κέντρο της πόλης. Ωστόσο, καθώς φαίνεται καθαρά από τη μορφή του πολεοδομικού ιστού, η θέση τόσο των χανίων, όσο και των καταστημάτων δεν υπήρξε τυχαία σύμφωνα με την παραδοσιακή οθωμανική πρακτική. Δεν έχουμε ακανόνιστο και περίπλοκο ιστό, όπως για παράδειγμα στις περιοχές κατοικίας στην παλιά πόλη, τα δε αδιέξοδα

λείπουν εντελώς. Αντίθετα, έχουμε εμφανείς κανονικές χαράξεις, με δρόμους που είναι ευθυγραμμισμένοι σε μεγάλο μάλιστα μήκος και με σημαντικά πλάτη. Με βάση το διασωθέν σχέδιο πόλης των αρχών του 20ού αιώνα, οι μετέπειτα πέντε κύριες οδοί της πόλης έχουν χαραχθεί ως εξής:

Η οδός 28ης Οκτωβρίου, η οδός προς Καβάλα, με πλάτος 15-20 πήχεις θεωρείται ως «σημαντική αρτηρία», με βάση τους χαρακτηρισμούς των οδών, που ίσχυσαν για τις πολεοδομικές παρεμβάσεις μετά την πυρκαγιά στην περιοχή Χότζαπασα στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης το 1865. Η οδός Βασιλέως Κωνσταντίνου με πλάτος 10 πήχεις, χαρακτηρίζεται ως σημαντική αρτηρία. Η οδός Μιχαήλ Καραολή ή παλαιότερα Κωνσταντινουπόλεως με πλάτος 15 πήχεις χαρακτηρίζεται ως «σημαντική αρτηρία». Η οδός Δαγκλή με πλάτος 10-12 πήχεις, χαρακτηρίζεται ως «συνήθης δρόμος». Η οδός Κομοτηνής με πλάτος 16 πήχεις χαρακτηρίζεται ως «σημαντική αρτηρία». Οι δρόμοι του εμπορικού κέντρου οι κάθετοι προς τις οδούς 28ης Οκτωβρίου και Δαγκλή έχουν χαραχθεί με πλάτος 8 πήχεις, χαρακτηριζόμενοι ως «συνήθεις δρόμοι» και οι μικρότεροι κάθετοι προς τις τελευταίες με πλάτος 8 πήχεις, χαρακτηρίζονται ως «δρόμοι τοπικής εξυπηρέτησης» (Μελκίδη, 2007).

Τα παραπάνω πλάτη εναρμονίζονται με τα προβλεπόμενα από τον πολεοδομικό κανονισμό το 1882. Επίσης τα περισσότερα κτήρια είναι κατασκευασμένα πέτρινα και λείπουν εντελώς τα παραπήγματα, γεγονός που ομοίως εναρμονίζεται με τις διατάξεις των πολεοδομικών κανονισμών για την πυρασφάλεια των κατασκευών. Είναι λοιπόν φανερό ότι στην περιοχή του κέντρου έχουμε δόμηση μετά τις μεταρρυθμίσεις τουλάχιστον του 1882 (Μελκίδη, 2007).

Πέρα από αυτά θεωρείται ακόμα ότι τα χάνια και η εμπορική άνθησή τους συνέβαλαν αποφασιστικά στην προσέλκυση και πολλών άλλων εμπόρων οι οποίοι μαζί με τους ντόπιους έδωσαν τη δυνατότητα στην πόλη να πραγματοποιήσει ακόμη ένα βήμα στην ανάπτυξή της, με την ανέγερση πλήθους καπναποθηκών και καπνομάγαζων επεξεργασίας του καπνού. Η ανέγερση των καπναποθηκών της πόλης σημαδεύουν την γνωστή «Belle Epoque» της Ξάνθης μεταξύ 1890-1910 (Γεωργαντζή, 1983).

Από τα τέλη του 19ου αιώνα υπάρχει μαρτυρία για την ύπαρξη άλλης μίας συνοικίας στην Ξάνθη, με την ονομασία «Γσαματίν Μαχαλεσί». Όπως συμπεραίνουμε από την εξέταση ορισμένων εγγράφων πρόκειται για συνοικία αρχικά τουλάχιστον μουσουλμανική. Περισσότερα στοιχεία για τη συνοικία αυτή καθώς και για την

εικόνα της αλλά και την εικόνα της πόλης γενικότερα μπορούμε να εξάγουμε από την περιγραφή ενός ακινήτου μέσα στα όρια της συνοικίας. Η διάρθρωση και το είδος της κατασκευής, λιθόκτιστο, με ανεξάρτητο κατάστημα σε οριζόντια διάταξη, με κατοικία του ίδιου ιδιοκτήτη, επιτρέπει να χρονολογήσουμε την ανέγερσή του μετά το 1864 και πριν το 1891, καθώς η κατασκευή του εμπίπτει μέσα στο πλαίσιο των διατάξεων του κανονισμού του 1864 για την πυρασφάλεια των κτηρίων και εκτός αυτών του κανονισμού του 1891 για την υποχρεωτική δόμηση του «αέρα» των επαγγελματικών εγκαταστάσεων. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια ένδειξη για την εξακρίβωση του χρόνου ίδρυσης και ανάπτυξης της εξεταζόμενης συνοικίας. Από τα ίδια στοιχεία, η συνοικία μαρτυρείται με λιθόστρωτους δρόμους και χωροθετημένη κοντά στο ποτάμι (Μελκίδη, 2007).

Η Παλιά Πόλη

Η δεύτερη φάση οικοδομικής ανάπτυξης της Ξάνθης, τοποθετείται μετά την καταστροφή της Γενισέας (1870), και τη μεταφορά του διοικητικού κέντρου της περιοχής στην πόλη, όπως προαναφέρθηκε. Την ίδια εποχή, ολοκληρώνεται η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινούπολης (1891) και η περίοδος 1870-1910 θεωρείται η εποχή της οικονομικής άνθησης για την πόλη, με αποτέλεσμα τη συνακόλουθη έντονη οικοδομική δραστηριότητα.

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, περίοδος οικονομικής άνθησης του καπνεμπορίου, η αστική τάξη των καπνεμπόρων επιδείκνυε την οικονομική της υπεροχή χτίζοντας νεοκλασικές οικίες με ευρωπαϊκές επιρροές που προήλθαν από τα συχνά ταξίδια τους σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι τα κτίρια απέκτησαν αυστηρή συμμετρία όψης και ορθογώνιο περίγραμμα. Παράλληλα, το επιβλητικό μέγεθος και ο όγκος που χαρακτήριζαν να νέα κτίρια οφειλόταν στη χρήση ανθεκτικότερων υλικών όπως το τούβλο και η πέτρα. Τα εν γένει βάρβαρα χαρακτηριστικά των ογκωδών κατασκευών εξομαλύνθηκαν την εποχή αυτή από τα αετώματα, τα επιστύλια, τα γείσα, τα Κορινθιακά επίκρανα, τα κυκλικά τύμπανα και διάφορα σιδερένια καλλιτεχνήματα. Εύκολα διακρίνει κανείς τα πολλά και μεγάλα παράθυρα ακόμα και στο ισόγειο τα οποία προδίδουν την τάση προβολής που διακατείχε την συγκεκριμένη αστική τάξη. Η υπερυψωμένη είσοδος των κτιρίων οδηγούσε για άλλη μια φορά σε σάλα. Τα δωμάτια ήταν πλέον διακοσμημένα με ζωγραφιστές οροφές, χρωματιστά βιτρό, ξύλινες σκαλιστές πόρτες, πολυελαίους καθώς και βαριά έπιπλα Ευρωπαϊκής

προέλευσης. Καθαρά δείγματα επιρροής ξένων προτύπων που αποσκοπούσαν στην διαφοροποίηση των αστικών τάξεων (Λιανός, 2010).

5.5. Από το 1910 έως σήμερα

Την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου ακολούθησε μια δύσκολη δεκαετία 1912-1922 με τις καταλήψεις από τους Βούλγαρους, τη σύντομη απελευθέρωση του 1913, την επανακατάληψή της από τους βούλγαρους, την εκούσια αυτοεξορία ή τους διωγμούς των κατοίκων της, την απελευθέρωσή της (1919), την παλιννόστηση των αυτοεξορισθέντων και τη συρροή σε αυτή χιλιάδων προσφύγων από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη.

Η πολεοδομική μορφή της πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα εκφράζεται κατά τον πληρέστερο τρόπο από το συσχετισμό των στοιχείων της στατιστικής πληθυσμού του 1907 και αυτών του χάρτη της πόλης της ίδιας περίπου εποχής. Με τον ερχομό του 20ου αιώνα μεγάλες αλλαγές πραγματοποιήθηκαν στην πόλη, με αποτέλεσμα την εξαφάνιση παλαιότερων συνοικιών, τη συγχώνευση άλλων καθώς και την εμφάνιση καινούριων.

Αρχίζοντας από τις χαμένες συνοικίες, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Κουμ Μαχαλέ δεν αναφέρεται στη στατιστική πληθυσμού πια καθώς η περιοχή του καταλήφθηκε εξ ολοκλήρου από το εμπορικό κέντρο της πόλης. Δεν αναφέρεται επίσης η συνοικία Τσαματίν, η οποία φαίνεται να έχει εγκαταλειφθεί σε σημαντικό βαθμό. Στη συνοικία «Τσαματίν Μαχαλεσί» της οποίας η ίδρυση ανάγεται στην προηγούμενη περίοδο, υπάρχουν προφορικές μαρτυρίες ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1920, υπήρχαν ελάχιστες κατοικίες μέσα σε λαχανόκηπους. Σωζόταν όμως λιθόστρωτος δρόμος από τη θέση του σημερινού κολυμβητηρίου, που συνέδεε την περιοχή με το Χαϊβάν Παζάρ στο βάθος της σημερινής λαϊκής αγοράς, όπου λειτουργούσε το εβραϊκό λαναριστήριο και φούρνος. Ο συνοικισμός λοιπόν είχε αναπτυχθεί κατά μήκος της δυτικής όχθης του Κόσσινου και μάλιστα με πυκνοκατοικημένη μορφή. Οι συνοικία εξυπηρετούνταν από το τζαμί που υπήρχε στη νησίδα Καναρά των βυρσοδεψείων (ταμπάκχανε) [Μελκίδη, 2007].

Ο Μουατζίρ Μαχαλάς εξακολουθεί να υπάρχει αλλά ενοποιημένος με τη συνοικία Ασιά. Η ελληνική ονομασία «συνοικία Χατζησταύρου» αποδεικνύεται ότι είχε επικρατήσει για το σύνολο της μεγάλης πολεοδομικής ενότητας που προαναφέρθηκε στην περιοχή. Η συνοικία Χατζησταύρου ξεχωρίζει για τη μεγάλη της έκταση, τον

πληθυσμό και τον πολιτισμικό της χαρακτήρα. Είναι φανερό ότι αποτέλεσε τη μετεξέλιξη μικρότερων, τοπικών, εθνοθηρησκευτικών πληθυσμιακών συγκεντρώσεων σε νέα, κοινωνικοοικονομική βάση. Άλλωστε, στις καινούριες οικονομικές συνθήκες και στην κοινωνική πραγματικότητα που δημιούργησαν στην πόλη οι μεταρρυθμίσεις, η διασπορά, ακόμη και σε μικρό βαθμό, των εθνοτήτων και θρησκειών, δεν άφησε ανεπηρέαστη καμία από τις παραδοσιακές χριστιανικές ή μουσουλμανικές συνοικίες (Μελκίδη, 2007).

Μια καινούρια συνοικία εμφανίζεται με το όνομα «Πουρνάρ Κιπτή» που σημαίνει «τα πιρένια των τσιγγάνων». Πρόκειται για μια περιοχή, που είναι περισσότερο γνωστή ως «Πούρναλικ» έχοντας την έννοια του τόπου στον οποίο φυτρώνει ο θάμνος «πιρένι». Η περιοχή κατοικούνταν πραγματικά από τσιγγάνους. Σε ό,τι αφορά τους Αθίγγανους, ο χώρος της πόλης δεν αφήνει περιθώρια για την ύπαρξη των παραδοσιακών τσαντιριών, αλλά και η φιλοσοφία που διέπει τη ζωή των μόνιμα πια εγκατεστημένων Αθίγγανων και η οικονομική αναβάθμιση των περισσότερων απαιτούν και εναρμόνιση με τους τύπους των κατοικιών που το πνεύμα του χώρου ορίζει (Μελκίδη, 2007).

Οι Αθίγγανοι μένουν σε μονοκατοικίες, διπλοκατοικίες, που πολύ συχνά έχουν κοινή αυλή με τις διπλανές κατοικίες, ή σε διαμερίσματα μικρών πολυκατοικιών, συνήθως οικογενειακών, με μεγάλους ακάλυπτους χώρους. Το εξωτερικό των σπιτιών, συνήθως, δεν διαφοροποιείται από τα σπίτια των υπόλοιπων κατοίκων όμοιας οικονομικής κατάστασης (Λυδάκη, 1998).

Οι Αθίγγανοι σχηματίζουν δικούς τους χώρους, θέλουν να μένουν ο ένας κοντά στον άλλο, όπως και τα μέλη κάθε κοινωνικής ομάδας που απειλείται ή νιώθει ανασφάλεια. Έχουν ανάγκη τους «δικούς» τους ανθρώπους, ακόμη και σήμερα που σε μεγάλο βαθμό έχουν «ενταχθεί» στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Και «δικοί» είναι όλα τα άτομα της Αθιγγανικής ομάδας, τα άτομα με τα οποία κοινή ιστορία, κοινές περιπλανήσεις και κοινοί διωγμοί τους έχουν ενώσει. Είναι όλοι εκείνοι με τους οποίους αναπτύχθηκαν σχέσεις αλληλεξάρτησης. Έτσι φροντίζουν να διαμορφώνουν τη δική τους γειτονιά, το δικό τους χώρο (Λυδάκη, 1998).

Η γειτονιά, που χάθηκε στο σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής, για τους Αθίγγανους υπάρχει ακόμη και αποτελεί το συνδετικό ιστό της δικής τους κοινωνικής ομάδας παράλληλα με τη διατήρηση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων τους. Όλοι επιζητούν

να μείνουν κοντά στους «δικούς» τους και στην περίπτωση που δεν μπορούν να αποκτήσουν σπίτι, νοικιάζουν ένα στην περιοχή των Αθίγγανων. Υπάρχουν όμως και Αθίγγανοι που απομακρύνονται από τις αθιγγανικές γειτονιές επιθυμώντας ίσως να μη φέρουν τα παιδιά τους το στίγμα του Αθίγγανου. Ωστόσο, όλες οι παραγωγικές τους δραστηριότητες και οι δουλειές τους είναι στην αθιγγανική γειτονιά γιατί δε θέλουν να φύγουν από τη «φάρα» (Λυδάκη, 1998).

Τέλος πρέπει να σημειωθεί και η πρωτοβουλία του οθωμανικού κράτους στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων, σχετικά με την αποθήκευση πετρελαίου στην περιοχή της πόλης. Κατασκευάστηκαν πετρελαιοαποθήκες, ο γνωστός στην Ξάνθη «γκασχανές» από το τουρκικό «gas hane» δηλαδή στα ελληνικά «κτήριο πετρελαίου», χωροθετημένες έξω από την πόλη νοτιοανατολικά, μετά τη σιδηροδρομική γραμμή και κοντά στη σιδηροδρομική γέφυρα του Κόσσινθου. Στην περιοχή «γκασχανές» είχαν εγκατασταθεί πολλοί εκτουρκισμένοι Αθίγγανοι, όπως αναφέρεται σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η περιοχή κατοικείται από αθιγγανικές οικογένειες μέχρι και σήμερα με όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το κατοικείν το Αθίγγανων να είναι εμφανή όπως και στην περιοχή «Πούρναλικ» (Μελκίδη, 2007).

Σύμφωνα με τον επαγγελματικό οδηγό της Ξάνθης του 1910-1911 και με διάφορες δημοσιεύσεις κατοίκων της πόλης στον περιοδικό τύπο της περιοχής συγκεντρώθηκαν αρκετά στοιχεία τα οποία αφορούν στη διαμόρφωση του κέντρου και της αγοράς εκείνη την εποχή. Από τις μαρτυρίες των κατοίκων, λοιπόν, προκύπτει ότι το κέντρο της πόλης εντοπίζεται στην περιοχή μεταξύ των οδών Μελετισίδου - Βασιλέως Κωνσταντίνου - Κονίτσης - Ύδρας και Βασιλίσσης Σοφίας. Η περιοχή αυτή περιελάμβανε την αγορά των ιχθυοπωλείων γνωστή ως Μπαλούκ-Παζάρ, σημείο όπου σήμερα βρίσκεται η πλατεία Αντίκα, το εργοστάσιο αναψυκτικών Καθαρόπουλου, στο παζάρι της σύγχρονης Ξάνθης, τα σφαγεία και τα κρεοπωλεία με τη γενική ονομασία Καναράς, τα Νταμπάχανα (βυρσοδεψεία), ως τους αλευρόμυλους και το Μιλλιέτ - Μπαζέ (Εθνικός Κήπος). Στην πόλη υπήρχαν την εποχή αυτή υπήρχαν επίσης δύο κινηματογράφοι όπως επίσης και ένα θέατρο, στοιχεία που υποδηλώνουν για ακόμα μία φορά την έντονη ανάπτυξη της πόλης.

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '20, έχουν δημιουργηθεί ορισμένα κίνητρα για την μετακίνηση προς την περιοχή αυτή, ενός καινούριου πρόσθετου ανθρώπινου δυναμικού. Τα κίνητρα αυτά σχετίζονται άμεσα με το

πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης των προβληματικών παραμεθόριων περιοχών το οποίο άρχισε να υιοθετείται την εποχή αυτή (Ιωαννίδης, 1982).

Μετά την παλιννόστηση των Ξανθιωτών κατά το 1919 με 1920, έπειτα από τις περιπέτειες των Βαλκανίων και του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, η πρώτη δημογραφική μεταβολή στην πόλη αυτή, ήταν η εγκατάσταση των «παλαιοελλαδητών» δημόσιων υπαλλήλων. Νέα πρόσμιξη ανθρώπινου υλικού με τον εντόπιο πληθυσμό της Ξάνθης, συντελέστηκε με το ερχομό εδώ το 1922, των προσφύγων από την Ανατολική Θράκη, από τον Πόντο και από την Μικρά Ασία. Έλληνες μαζί με Αρμένιους πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην πόλη και ολόκληρο το νοτιοδυτικό τμήμα της πόλης, τα «χηρίτικα», τα «τσιμεντένια», ο «αστικός συνοικισμός» και στα ανατολικά ο «συνοικισμός του Γυμναστηρίου» δημιουργήθηκαν μετά το 1922. Στις περιοχές αυτές το κράτος τους παραχώρησε οικόπεδα όπου και έχτισαν τις κατοικίες τους. Η ιστορία των κατοίκων αυτών υποδηλώνεται μέχρι και σήμερα στα ονόματα των οδών αυτών των συνοικιών καθώς προέρχονται από πόλης της Μικράς Ασίας όπου ζούσαν πριν το διωγμό τους, για παράδειγμα Αντιοχείας, Κιουταχείας, Σαράντα Εκκλησιών, Μικράς Ασίας, Ανατολικής Θράκης κ.λπ. Παράλληλα με τα οικόπεδα για τις κατοικίες τους, το κράτος τους παραχώρησε και καταστήματα στη σημερινή οδό προς Καβάλα. Με την κίνηση αυτή φαίνεται ότι το εμπορικό κέντρο της πόλης διαμορφωνόταν τότε σε εκείνη της περιοχή και γύρω από την οδό (Ιωαννίδης, 1982).

Αποτέλεσμα της περιόδου αυτής υπήρξε ο διπλασιασμός αυτής σε έκταση και ο υπερτριπλασιασμός της σε πληθυσμό ώστε από 8.000-10.000 κατοίκους το 1900 να φτάσει στις 36.000 κατά το 1937 (Ιωαννίδης, 1982).

Ακολούθησαν οι νεώτερες πληθυσμιακές ανακατατάξεις. Με την είσοδο των Γερμανών και κατόπιν των Βουλγάρων, το 1941, χιλιάδες Ξανθιώτες κατέφυγαν στην υπόλοιπη Ελλάδα και κυριότερα στη Θεσσαλονίκη. Οι περισσότεροι από αυτούς έμειναν οριστικά εκεί και μόνο ελάχιστοι ξαναγύρισαν στην πατρίδα τους μετά το 1945. Από την άλλη αρκετοί ντόπιοι Ξανθιώτες, άλλοι που είχαν κάποια βουλγαρική ρίζα και άλλοι που κατά κάποιο τρόπο είχαν συνεργαστεί με τον κατακτητή, εγκατέλειψαν την πατρίδα τους το φθινόπωρο του 1945, φεύγοντας στη Βουλγαρία, μαζί με τα στρατεύματα κατοχής και τους Βουλγάρους που είχαν μετακινηθεί κατά τη διάρκεια της κατοχής στην περιοχή. Επιπλέον εμφανίστηκε ένα έντονο κύμα

μετατόπισης αγροτικού πληθυσμού, προς το αστικό κέντρο και μόνιμη εγκατάσταση του παρατηρείται κατά τα μεταπολεμικά χρόνια. Το κύμα αυτό αφορά κυρίως στους Πομάκους της ορεινής περιοχής των οποίων η εγκατάσταση στην πόλη αναλύθηκε σε προηγούμενη ενότητα. Ταυτόχρονα χιλιάδες κάτοικοι του νομού, πιο πολύ βέβαια από την ύπαιθρο και σε μικρότερο αριθμό από την πόλη της Ξάνθης μεταναστεύουν ως εργάτες στη Γερμανία (Ιωαννίδης, 1982).

Από το 1975 και μετά, με την εγκατάσταση του νέου πληθυσμιακού δυναμικού, δημιουργείται μια καινούρια όσμωση στη δημογραφική σύνθεση της Ξάνθης, ενώ παράλληλα μπαίνουν τα θεμέλια για την οικοδόμηση μιας νέας πόλης. Αρχίζει δηλαδή μια περίοδος της ιστορίας της πόλης, που η δυναμική της εξέλιξη, θα κρατήσει αρκετά χρόνια. Τα φαινόμενα της αλλαγής έχουν αρχίσει να γίνονται έκδηλα την περίοδο αυτή στη δημογραφική σύνθεση, στις παραγωγικές σχέσεις, στην κοινωνική διάρθρωση, στη μετατόπιση από τη συντηρητική στην προοδευτική σκέψη, στους ιδεολογικούς, στους ιδεολογικούς προσανατολισμούς, στη δομή του περιβάλλοντος και στην όψη γενικά της πόλης, στην εμφάνιση νέων πολιτιστικών φορέων. Οι παραδοσιακές μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, μορφές σε κάθε τομέα της δημόσιας ζωής δε θα αργήσουν να ανήκουν στην ιστορία ενώ για χρόνια θα ζούμε τη διεργασία παραγωγής μορφών, που θα κυριαρχήσουν κατά τις επόμενες δεκαετίες (Ιωαννίδης, 1982).

Η πολεοδομική και κτηριακή όψη της πόλης μεταμορφώνεται ραγδαία, με τάσεις καταστροφικές για το περιβάλλον και για το κλίμα της Ξάνθης. Το πράσινο που κυριαρχούσε στην πόλη μέχρι πριν λίγα χρόνια εκτοπίζεται από το τσιμέντο, η κυκλοφοριακή αναρχία δυσχεραίνει τη διακίνηση των πεζών, τα εργοστάσια που θα πλησιάσουν τα όρια της πόλης δημιουργούν σύνθετα περιβαλλοντικά προβλήματα (Ιωαννίδης, 1982).

Το φαινόμενο της αστικής πολυκατοικίας

Η αστική πολυκατοικία είναι μια μορφή κατοικίας, που εμφανίζεται χαρακτηριστικά στην Ελλάδα για να καλύπτει τις στεγαστικές ανάγκες της χώρας. Εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Ευρώπη με τη Βιομηχανική επανάσταση, όταν ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού εγκαταλείπει την ύπαιθρο μετατρέπεται σε εργάτες ή συγκεντρώνεται στις πόλεις. Άρχισε, λοιπόν, μια συνεχής διαδικασία, όπου η πόλη γίνεται το κέντρο που συγκεντρώνει τη βιομηχανία και τους εργαζόμενους, σημείο

συγκέντρωσης της οικονομία αλλά και της εξουσίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αυξήθηκε κατακόρυφα η ζήτηση στέγης, πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα την άνοδο των τιμών της αστικής γης. Επόμενο ήταν να οδηγηθούμε στην κατακόρυφη ανάπτυξη της δόμησης και να φτάσουμε στην πολυκατοικία. Από εκεί και πέρα η πολυκατοικία μελετήθηκε και εξελίχθηκε ανάλογα με τις συνθήκες, για να φτάσουμε σήμερα στην οργανωμένη μαζική δόμηση (Παπαχρήστου, 1982).

Στην Ελλάδα, εμφανίστηκε, με τη μορφή που την εννοούμε σήμερα, στη δεκαετία του 1930. Από την προηγούμενη δεκαετία είχε αρχίσει η εντατικότερη εκμετάλλευση του χώρου με την έλευση των προσφύγων και την ανάπτυξη της αστυφιλίας, αλλά η ανυπαρξία νομικού πλαισίου δεν επέτρεπε την ανάπτυξη της μορφής της πολυκατοικίας. Οι πρώτες μελέτες πάνω στην άναρχη εξάπλωση της Αθήνας διατύπωσαν την άποψη ότι αυτή η εξάπλωση πρέπει να αντιμετωπιστεί με την αύξηση της πυκνότητας του πληθυσμού. Έτσι έχουμε το 1929 το νόμο «Περί οριζοντίου ιδιοκτησίας» και τον πρώτο Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό του '29, που άνοιξαν το δρόμο για την πολυκατοικία (Παπαχρήστου, 1982).

Επειδή η Ελλάδα δεν έζησε τη βιομηχανική επανάσταση, τα κεφάλαια των Ελλήνων της διασποράς και των ντόπιων αστών αντί να κατευθυνθούν στην ανάπτυξη της βιομηχανίας οδηγήθηκαν στην κατασκευή αστικών πολυκατοικιών, που σήμαινε σίγουρη τοποθέτηση χρημάτων. Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας δηλαδή στηρίχτηκε κύρια στην οικοδομή, γιατί αντί να αντιμετωπιστούν οι στεγαστικές ανάγκες προγραμματισμένα από το κράτος, δόθηκαν στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Πρόκειται για μια πολιτική επιλογή, που δείχνει τις αδυναμίες και το χαμηλό επίπεδο του ελληνικού κεφαλαίου. Αυτό το πράγμα ανήγαγε την οικοδομή γενικότερα και την αστική πολυκατοικία ειδικότερα σε ρυθμιστή της οικονομίας: αποτέλεσε την ασφαλιστική δικλείδα της (Παπαχρήστου, 1982).

Η πολυκατοικία στην Ελλάδα αναπτύχθηκε για διαφορετικούς λόγους απ' ό,τι στην Ευρώπη. Αυτή η διαφορά οδήγησε σε μια «αυτοδύναμη» ανάπτυξη της αστικής πολυκατοικίας στην Ελλάδα. Έτσι μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η αστική πολυκατοικία, στηριζόμενη στην αντιπαροχή πέρασε σε μαζική παραγωγή. Αναπτύχθηκε τότε ο μύθος του διαμερίσματος που έπεισε τον κόσμο να πάει να μείνει στις πολυκατοικίες. Η μαζική επιβολή δεν είναι μια τυχαία διαδικασία. Σήμαινε τον εκσυγχρονισμό του πληθυσμού και τη μετάβαση του από την

παραδοσιακή πολιτιστική και κοινωνική ζωή στην εποχή της καταναλωτικής κοινωνίας και του ώριμου καπιταλισμού. Εξαφάνισε τη γειτονία, εκφύλισε τις κοινωνικές σχέσεις και οδήγησε τον τρόπο ζωής της στην απομόνωση, ατομική και κοινωνική (Παπαχρήστου, 1982).

Μετά την Αθήνα και τα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας, η αστική πολυκατοικία κατέλαβε και τις επαρχιακές πόλεις, αλλάζοντας την αισθητική τους και μεταφέροντας τη νέα για τη χώρα μας πολιτιστική και κοινωνική ζωή (Παπαχρήστου, 1982).

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκινάει μια προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας. Η ανάπτυξη αυτή δεν στηρίχτηκε πάντα στις ντόπιες δυνάμεις, που δεν είχαν τις δυνατότητες, και αποτελεί την απαρχή της πλήρους επικράτησης των καπιταλιστικών σχέσεων στη χώρα. Παρόλα αυτά η περιοχή της Ξάνθης δεν ακολούθησε αυτήν την άνοδο (Παπαχρήστου, 1982).

Το ότι δεν αναπτύχθηκε η περιοχή, παρόλο που είναι εύφορη και πλούσια σχετικά, οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι η Ελλάδα είναι χώρα που δεν οδηγήθηκε στην ανάπτυξη αυτοδύναμα, ώστε να εκμεταλλευτεί από μόνη της τις δυνατότητές της. Στην αρχή του αιώνα, όταν ακόμη η Ξάνθη βρισκόταν σε ξένη κυριαρχία, τα καπνά ήταν το κέντρο της ζωής της περιοχής, μια και υπήρχε παραγωγή καπνού εξαιρετικής ποιότητας, τότε η πόλη ήταν πολύ ανεπτυγμένη. Διέθετε αποθήκες, εργοστάσια, εμπορική, αθλητική και καλλιτεχνική κίνηση. Με την πτώση της αξίας των καπνών της ήρθε η παρακμή που οδήγησε σε μείωση του πληθυσμού, συρρίκνωση των δραστηριοτήτων, μετανάστευση κλπ (Παπαχρήστου, 1982).

Έτσι από την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μετά, είναι μια παραμελημένη περιοχή, ακριβώς δηλαδή όταν για την Ελλάδα ανοίγει καινούρια περίοδος. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι δεν υπήρξε βοήθεια από το κράτος, συνειδητά. Αυτό επειδή θεωρήθηκε «επικίνδυνη» περιοχή, σαν ακριτική, βαρυμένη επιπρόσθετα με το θέμα των μειονοτήτων. Ταυτόχρονα η συνεχής παραμονή του πληθυσμού σε χαμηλό επίπεδο εξυπηρετούσε σκοπιμότητες της πολιτικής παράταξης που είχε τη διακυβέρνηση της χώρας. Σαν αποτέλεσμα, σήμερα η περιοχή γενικά χαρακτηρίζεται συντηρητική (Παπαχρήστου, 1982).

Η αλλαγή στην οικονομική προοπτική της χώρας, που πραγματοποιήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60 και αρχές της δεκαετίας του '70, συγκεκριμενοποιήθηκε στην

περιοχή της Ξάνθης με τη δημιουργία ενός μεγάλου εργοστασίου ζάχαρης και αρκετά αργότερα, ενός ημι-συνεταιριστικού μεγάλου εργοστασίου επεξεργασίας και τυποποίησης γεωργικών προϊόντων (ΣΕΒΑΘ). Παράλληλα δημιουργήθηκε Πολυτεχνική Σχολή και έγινε έδρα του Δ' Σώματος Στρατού. Συν τοις άλλοις έγινε νομός που έδινε σημαντικά κίνητρα για τη δημιουργία βιομηχανικών και βιοτεχνικών μονάδων στις ακριτικές περιοχές. Όλα τα προηγούμενα αποτέλεσαν τους λόγους που οδήγησαν την Ξάνθη να περάσει σε μία νέα εποχή (Παπαχρήστου, 1982).

Η δεκαετία του 1970 δηλαδή είναι η περίοδος της αστικοποίησης της Ξάνθης. Ο πληθυσμός αυξήθηκε σημαντικά (από 27.040 κατοίκους το 1971 σε 33.713 κατοίκους το 1981), οι δραστηριότητες πολλαπλασιάστηκαν, κυκλοφόρησε χρήμα, ήρθαν άνθρωποι με καινούριες αντιλήψεις. Παράλληλα αυξήθηκε η κατανάλωση και σιγά-σιγά η ποιότητα της κατανάλωσης (Παπαχρήστου, 1982). Στο σημείο αυτόν σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι η Ξάνθη διαθέτει ΓΠΣ από το 1987 ενώ η αναθεώρησή του βρίσκεται στην φάση της έγκρισης.

Επόμενο ήταν η ζήτηση της κατοικίας να φτάσει σε κατακόρυφη άνοδο. Πολυκατοικίες δεν υπήρχαν μέχρι τότε ταυτόχρονα υπήρχε «διπλή» ζήτηση: από τη μια οι ξένοι που ερχόντουσαν να εγκατασταθούν και από την άλλη οι ντόπιοι που ήθελαν να καλυτερεύσουν και να εκσυγχρονίσουν τις συνθήκες στέγασής τους. Οδηγηθήκαμε στην άνοδο της οικοδομικής δραστηριότητας με πυρετώδεις ρυθμούς. Το πρόβλημα της έλλειψης εργατικών χεριών λύθηκε με την κάθοδο των Πομάκων από το βουνό στην πόλη, λύση που εξασφάλισε ταυτόχρονα χαμηλότερα ημερομίσθια αλλά μείωση της ποιότητας κατασκευής καθώς αυτοί δεν ήταν εξειδικευμένοι. Από όλες τις κοινωνικές ομάδες που κατοικούν στην Ξάνθη τη περίοδο αυτή της έντονης αστικοποίησης κυρίως ο πλειονοτικός πληθυσμός των χριστιανών εμφανίζεται να εγκαθίσταται στις αστικές πολυκατοικίες αφήνοντας τις μονοκατοικίες κυρίως στην περιοχή της παλιάς πόλης της Ξάνθης (Παπαχρήστου, 1982).. Τις άδειες μονοκατοικίες σε όλη την έκταση της πόλης έρχονται να καλύψουν οι Πομάκοι, οι οποίοι είναι συνηθισμένοι σε αυτό το πρότυπο κατοικίας από τους ορεινούς οικισμούς. Σαν αποτέλεσμα προκύπτει ότι η παλιά πόλη, όπου βρίσκονται και οι περισσότερες μονοκατοικίες-αρχοντικά, εγκαταλείπεται σταδιακά από τους ντόπιους κατοίκους και καταλαμβάνεται από τους Πομάκους. Ωστόσο, στη σύγχρονη κοινωνία, οι κάτοικοι της Ξάνθης έχουν αναγνωρίσει την πολιτισμική και αρχιτεκτονική αξία της πόλης και όσοι διαθέτουν σε αυτήν ιδιοκτησίες φαίνεται να

επιθυμούν να ξαναζήσουν εκεί. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την μαζική αναπαλαίωση των παραδοσιακών κτηρίων της ζώνης αυτής όχι μόνο απο οργανισμούς άλλα και από κατοίκους με σκοπό την εγκατάστασή τους σε αυτά.

Η νέα φάση της ανάπτυξης που περνάει η Ξάνθη τα τελευταία χρόνια, έχει σαν αποτέλεσμα την αλλαγή της χρήσης πολλών κατοικιών σε καταστήματα, κυρίως ψυχαγωγικού ενδιαφέροντος, με αποτέλεσμα όχι μόνο την περαιτέρω εκδίωξη των κατοίκων από την Παλιά Πόλη, αλλά και τη ριζική τροποποίηση των κατόψεων των κτηρίων. Οι παραδοσιακές κατοικίες βασισμένες σε ξεπερασμένες κατασκευαστικές τεχνικές και τα ασύμφορα χρηματικά ποσά, που απαιτεί η συντήρηση και η αναπαλαίωση τους οδήγησαν στην εγκατάλειψή τους. Σήμερα καταβάλλονται από το Δήμο αλλά και από ιδιώτες προσπάθειες αναπαλαίωσης πολλών παραδοσιακών κτισμάτων. Η Παλιά Πόλη της Ξάνθης αντιπροσωπεύει μοναδικό δείγμα πολιτιστικής κληρονομιάς αφού είναι ένας από τους μεγαλύτερους καλοδιατηρημένους παραδοσιακούς οικισμούς της χώρας (Λιανός, 2010).

Εκτός από την ανοικοδόμηση των αστικών πολυκατοικιών στην περίοδο αυτή ανάγεται και η ανέγερση δύο νέων περιοχών κατοικίας, της Καλλιθέας και της Εκτενεπόλ, όπου κατασκευάζονται οι εργατικές κατοικίες από τον ΟΑΕΚ. Επίσης, η εγκατάσταση παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση και η συνεχής χορήγηση στεγαστικών δανείων σε αυτούς, οδήγησε στην εξάπλωση της δόμησης σε κενές περιοχές. Η δόμηση αυτή χαρακτηρίζεται από αυθαίρετη οργάνωση και τυχαίο σχεδιασμό ενώ παράλληλα λείπουν από την περιοχή οι απαιτούμενες υποδομές για την επέκταση της πόλης.

Η Θεσμική Προστασία της Παλιάς Πόλης

Πριν από την παρουσίαση της θεσμικής προστασίας της παλιάς πόλης της Ξάνθης, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι δεν υπήρχαν μέχρι τα τελευταία χρόνια μελέτες ή ερευνητικά προγράμματα για την πόλη, επικεντρωμένα στο θέμα της πολιτισμικής της ιδιαιτερότητας, στο πλαίσιο του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Η Παλιά Πόλη της Ξάνθης ορίστηκε ως διατηρητέος, παραδοσιακός οικισμός το 1976 μετά από γνωμοδότηση του Β' Τμήματος του Αρχαιολογικού Συμβουλίου της Κομοτηνής, λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις του Ν.Δ. 175/73 Περί Υπουργικού Συμβουλίου και Υπουργείων, που τέθηκε σε ισχύ με το υπ' αριθμόν 396/73 Π.Δ. όπως αυτό τροποποιήθηκε μεταγενέστερα, και τις διατάξεις του Ν. 1469/1950 Περί

προστασίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830. Ο χαρακτηρισμός πραγματοποιήθηκε αρχικά με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/Α/Φ31/2206/201/19-4-1976 - ΦΕΚ 612/Β/30-4-1976 Περί χαρακτηρισμού οικισμών ως τόπων χρυζόντων ειδικής κρατικής προστασίας. Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση: *«χαρακτηρίζομεν ως τόπους χρυζοντας ειδικής κρατικής προστασίας προς τον σκοπόν διατηρήσεως του ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού των χαρακτήρος τους κάτωθι οικισμούς: 1) Βάθεια Μάνης, 2) Αρεόπολιν Μάνης, 3) Κίττα Μάνης, 4) Μίνα Μάνης, 5) Βυζίτσα Πηλίου, 6) Παλαιόν τμήμα πόλεως Ξάνθης»*. Στη συνέχεια η παραπάνω Υπουργική Απόφαση συμπληρώθηκε με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΕ/Α/Φ31/10500/1151/5-5-1976 - ΦΕΚ 661/Β/17-5-1976 το υπ' αριθμόν Α/Φ31/10500/1151 Περί κηρύξεως παλαιάς Ξάνθης, ως τόπου χρυζόντος ειδικής κρατικής προστασίας, στο περιεχόμενο της οποίας καθορίζονται τα όρια του προστατευόμενου οικιστικού συνόλου. Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση: *«χαρακτηρίζομεν την παλαιάν πόλιν της Ξάνθης μετά των υπερκειμένων αυτής λόφων ως τόπον χρυζοντα ειδικής κρατικής προστασίας, καθ' όσον αυτή αποτελεί εν των ολίγων εις αρίστην κατάστασιν σωζομένων δειγμάτων παραδοσιακού οικισμού του παρελθόντος αιώνος, όστις υπήρξε το κέντρον του απελευθερωτικού αγώνος του αλύτρωτου Ελληνισμού της Θράκης. Η προς διατήρησιν και προστασίαν περιοχή περικλείεται υπό των οδών Παναγή Τσαλδάρη, Πλατείας Βασιλέως Γεωργίου Β', Λοχαγού Μιχαήλ Βόγδου, Ροδόπης και των υπερκειμένων λόφων Μισκίν Τεπέ, Προφήτου Ηλιού, Ταξιαρχών, Καλαμού, Παναγίας προς την οδόν Παναγή Τσαλδάρη, συμπεριλαμβανομένης της συνοικίας του Σαμακοβίου»*. Τον επόμενο χρόνο τα όρια του διατηρητέου οικιστικού συνόλου τα οποία έθεσε η προαναφερθείσα Υπουργική Απόφαση τροποποιούνται με νέα. Η Υπουργική Απόφαση Α/Φ31/52459/6006 π.ε./7-2-1977 - ΦΕΚ 142/Β/25-2-1977 Περί περιορισμού της διατηρητέας ζώνης της πόλεως Ξάνθης αναφέρει ότι: *«τροποποιώντας την αριθμού Α/Φ31/10500/1151/ 5 -5 -1976 απόφασή μας αποχαρακτηρίζομε το νοτιώτερο τμήμα της διατηρητέας ζώνης της πόλεως Ξάνθης και συγκεκριμένα τα προς νότο όρια του διατηρητέου οικισμού μετατοπίζοντας στις οδούς Ροδόπης (κατά τη δυτική άκρη), Σκιάθου, Τετάρτης Μερραρχίας, Βενιζέλου, Κονίτσης, Βασ. Κωνσταντίνου, Μαλετσίδου, Μαυρομιχάλη . Βασ. Σοφίας, Σπάρτης, Αγίου Δημητρίου και Κατσώνη. Διευκρινίζεται ότι στη διατηρητέα ζώνη περιλαμβάνονται και οι οικοδομές των οδών Ροδόπης, Σκιάθου, ΙΧ Μερραρχίας, Βενιζέλου, Κονίτσης, Μαλετσίδου, Μαυρομιχάλη και από τις δύο πλευρές*

και σε όλο το μήκος τους, ενώ στις οδούς Βασ. Σοφίας, Σπάρτης, Αγ. Δημητρίου και Κατσώνη οι οικοδομές και από τις δύο πλευρές αλλά μέχρι το ύψος της κεντρικής προς την Κομοτηνή μέσω Ιάσμου οδού. Τέλος της οδού Βασ. Κωνσταντίνου οι οικοδομές της δυτικής μόνον πλευράς παραμένουν και περιλαμβάνονται στη διατηρητέα ζώνη» (Θρακικά Χρονικά, 1977, Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος, 2010).

Το γεγονός αυτής της κήρυξης είχε ιδιαίτερη και γενικότερη σημασία επειδή αποτέλεσε νομική πράξη προστασίας ενός μεγάλης κλίμακας τμήματος της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του τόπου, το 1/3 περίπου του συνόλου της πόλης, σε μια χρονική περίοδο, κατά την οποία δεν υπήρχε ούτε στοιχειώδες θεσμικό πλέγμα στο νομικό σύστημα της χώρας, σχετικό με την προστασία, διαχείριση και ανάδειξη οικιστικών συνόλων καθώς η διοικητική πράξη της κήρυξης στηρίχτηκε στο Ν. 1469/1950 «Περί προστασίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830», όπως προαναφέρθηκε.

Κεφάλαιο Έκτο: Συμπεράσματα

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε για την πολεοδομία της πόλης της Ξάνθης, γίνεται κατανοητό στον αναγνώστη ότι οι μειονότητες έχουν επηρεάσει την πολεοδομική εξέλιξη της πόλης. Όλες οι μειονοτικές ομάδες, τα χαρακτηριστικά της εγκατάστασης των οποίων παρουσιάστηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο, επέδρασαν πάνω στον πολεοδομικό ιστό της πόλης, ανάλογα με τις ιστορικές και οικονομικές συγκυρίες.

Οι προηγούμενες περιγραφές της πολεοδομικής εξέλιξης της Ξάνθης, μαρτυρούν αυτές τις επιδράσεις των μειονοτικών ομάδων και πιο συγκεκριμένα των Τουρκογενών, των Πομάκων, των Αθίγγανων, των Αρμενίων, των Εβραίων και των Βουλγάρων. Από αυτές τις μειονότητες, που έκαναν την εμφάνιση του κατά καιρούς στην πόλη της Ξάνθης, η πολεοδομία χαρακτηρίστηκε από αυτές σε πολλές περιπτώσεις σε πολύ έντονο βαθμό ενώ άλλοτε οι επιδράσεις ήταν ασθενείς και αλλοιώθηκαν με την πάροδο του χρόνου.

Στην τελευταία περίπτωση συγκαταλέγεται η παροικία των Αρμενίων, η οποία ενισχύθηκε από την έλευση στην Ξάνθη των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ο πληθυσμός τους, δεν διέθετε το απαραίτητο δυναμικό για να αποτελέσουν κοινωνική ομάδα η οποία διαφέρει από τον πλειονοτικό πληθυσμό και τις άλλες μειονότητες της πόλης ενώ η κοινή καταγωγή με τους χριστιανούς Ελληνογενείς πρόσφυγες από την Μικρά Ασία δεν τους επέτρεψε να διαχωριστούν από αυτούς. Ως συνέπεια, τα αποτελέσματα των επιδράσεων των Αρμενίων στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης θεωρούνται αυτά που επήλθαν με την εγκατάσταση όλων των προσφύγων. Την περίοδο αυτή της εγκατάστασής τους δημιουργούνται πολύ μεγάλες επεκτάσεις στην πόλη με σκοπό την κάλυψη των αναγκών για στέγαση και εργασία του πολυπληθούς προσφυγικού ρεύματος. Οι επεκτάσεις αυτές καλύπτουν περισσότερο από το 1/3 της σημερινής Ξάνθης και είναι ευδιάκριτες σε οποιονδήποτε χάρτη της πόλης λόγω του ορθοκανονικού σχήματος των δρόμων και των οικοδομικών τετραγώνων. Αρμενικές οικογένειες διαμένουν στην πόλη μέχρι και σήμερα χωρίς να διαχωρίζονται από την πολυπληθέστερη κοινότητα.

Ασθενείς επιδράσεις δέχτηκε η πόλη και από την περίπτωση των Βουλγάρων. Οι πρώτες επιρροές στην πολεοδομία από τη μειονότητα των Βουλγάρων, οι οποίοι ήταν χριστιανοί πρόσφυγες από τη Βουλγαρία, χαρακτηρίζονται από τη δημιουργία μιας

καινούριας συνοικίας. της συνοικίας Σαμακώβ. γειτνιάζουσα με άλλες χριστιανικές συνοικίες της παλιάς πόλης και με τη Μονή της Παναγίας στα ορεινά. Η εγκατάσταση τους στη συγκεκριμένη τοποθεσία θεωρείται ότι πραγματοποιήθηκε λόγω της εγγύτητας με τη Μονή καθώς δεν υπάρχει άλλος ναός μέσα στα όρια της συνοικίας. Η συνοικία Σαμακώβ εμφανίζεται να ξεχωρίζει μέχρι σήμερα από τον υπόλοιπο πολεοδομικό ιστό λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής των κτισμάτων η οποία προέρχεται από τον τόπο καταγωγής των πρώτων οικιστών της και διαφέρει από αυτήν της παλιάς πόλης της Ξάνθης με την οποία και γειτνιάζει. Πέρα από αυτή τη βουλγαρική συνοικία δεν εντοπίζονται άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στην πολεοδομία της Ξάνθης λόγω της παρουσίας των Βουλγάρων, καθώς αυτοί διέμεναν στα σπίτια χριστιανών ως υπηρέτες ή μετακινήθηκαν βορειότερα προς τα χωριά της Ροδόπης. Στοιχεία από επιρροές στην πολεοδομία μεταγενέστερα με την έλευση των Βουλγάρων στην πόλη κατά τη βουλγαρική εποχή δεν υπάρχουν.

Από την άλλη πλευρά, ισχυρότερες θεωρούνται οι επιδράσεις της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι η Εβραϊκή Κοινότητα ήταν η μοναδική, πέρα των μουσουλμάνων. η οποία κατάφερε να αναγνωρισθεί επισήμως και να της επιτραπεί η σύσταση καθώς και η ανέγερση συναγωγής, λέσχης και σχολείου. Η εγκατάσταση των Εβραίων στην πόλη δεν συνδέεται με ιστορικούς παράγοντες, αλλά η εμφάνισή τους οφείλεται κυρίως στην ανάπτυξη της οικονομίας του καπνού, γεγονός που βεβαιώνεται από την ενασχόληση των περισσότερων με τον κλάδο της βιομηχανίας του καπνού. Η εγκατάσταση τους στην Ξάνθη εμφανίζεται σε μία συνοικία η οποία δημιουργήθηκε μεταγενέστερα προς τον κάμπο όπου χτίστηκαν και τα καπνεργοστάσια. Η παρουσία τους στην πόλη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πολεοδομίας λόγω της ενασχόλησής τους με την παραγωγή του καπνού και την ανέγερση των καπναποθηκών, οι οποίες όρισαν και την ανάπτυξη της πόλης προς τα νότια και νοτιοανατολικά. Ο πλούτος των Εβραίων επέδρασε και στην αρχιτεκτονική μορφή της πόλης, καθώς ανεγέρθηκαν πολλά αρχοντικά τα οποία δεσπόζουν στην παλιά πόλη μέχρι και σήμερα και έχουν κηρυχθεί ως διατηρητέα και υπόκεινται σε καθεστώς απόλυτης προστασίας. Σημαντικές επίσης ήταν και οι δωρεές των εύπορων Εβραίων στην ξανθιώτικη κοινότητα, κυρίως κτημάτων στα οποία και κατασκευάστηκαν εκκλησίες και σχολεία. Δυστυχώς, σχεδόν κανένας Εβραίος δεν έμεινε στην πόλη μετά τη γερμανική και βουλγαρική κατοχή στην περιοχή και

σήμερα την ύπαρξη τους στην πόλη φανερώνει μόνο το εγκαταλελειμμένο εβραϊκό νεκροταφείο. στην νότια είσοδο της πόλης.

Τις εντονότερες επιδράσεις στην πολεοδομία φαίνεται να άφησε, ωστόσο, η μακραίωνη συνύπαρξη των χριστιανών και των μουσουλμάνων. Λόγω κυρίως της έντονης διαφορετικότητας των δύο πολιτισμών αλλά και των θρησκευτικών αντιλήψεων, οι δύο αυτές ομάδες επέδρασαν στην πολεοδομική εξέλιξη της Ξάνθης με αρκετά διαφορετικούς τρόπους.

Ο δαιδαλώδης πολεοδομικός ιστός με τους στενούς δρόμους, συχνά αδιέξοδους, σύμφωνα με τις επιρροές των οθωμανικών πολεοδομικών προτύπων, κυριαρχεί στις μουσουλμανικές συνοικίες οι οποίες χαρακτηρίζονται μέχρι και τη σύγχρονη εποχή από την ύπαρξη κάποιου μουσουλμανικού τεμένους. Στις συνοικίες αυτές η δόμηση είναι εμφανώς ασθενέστερη από τις κεντρικές περιοχές της πόλης όπου και διαμένει το μεγαλύτερο ποσοστό της πλειονότητας των χριστιανών. Οι περιοχές των μουσουλμανικών συνοικιών είναι εύκολο να διακριθούν όχι μόνο λόγω της πολεοδομικής τους ιδιαιτερότητας αλλά και εξαιτίας του κοινωνικού αποκλεισμού που βιώνουν οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της πόλης. Η οργάνωση των γειτονιών αυτών θυμίζει σε ορισμένες περιπτώσεις παλαιότερες εποχές γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη της οικονομικής ευχέρειας αλλά και των αντιλήψεων των κατοίκων. Η υποβάθμιση των μουσουλμανικών συνοικιών είναι εμφανέστερη στις περιπτώσεις των αποκαλούμενων «γυφτομαχαλάδων», όπου η άναρχη δόμηση και οι αντιλήψεις που διέπουν το «κατοικείν» των Αθίγγανων είναι τα βασικά χαρακτηριστικά τους. Όσον αφορά τους Πομάκους, αυτοί διαπιστώνεται ότι ακολούθησαν τα πρότυπα των Τουρκογενών, όντας ομόθρησκοι, ωστόσο τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται σχετική διαφοροποίηση ακολουθώντας τις τάσεις εγκατάστασης του πλειονοτικού πληθυσμού. Θεωρείται ότι και στο μέλλον οι μουσουλμανικές συνοικίες κυρίως των Τουρκογενών και των Αθίγγανων θα εξακολουθήσουν να αποτελούν ευδιάκριτες πολεοδομικές περιοχές, καθώς εμφανίζουν έντονες μορφές γκέτο.

Συνοπτικά σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι επιδράσεις στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν από τη μουσουλμανική μειονότητα λόγω της πληθυσμιακής σύνθεσης της πόλης με μεγάλο πληθυσμό μουσουλμάνων. ωστόσο η Ξάνθη θα ακολουθεί τα πρότυπα ανάπτυξης των υπόλοιπων ελληνικών πόλεων με

συνεχή ανοικοδόμηση πολυκατοικιών και εγκατάλειψη των παραδοσιακών συνοικιών, της Παλιάς Πόλης και των Καπναποθηκών.

Παράρτημα

Φωτογραφικό Υλικό από την Παλιά πόλη της Ξάνθης





Φωτογραφικό Υλικό από τις Καπναποθήκες της Ξάνθης



XAPTEΣ



ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Όρια Νομών
- Θαλάσσια Σύνορα

Οικιστικό δίκτυο

- 0 - 500
- 501 - 2000
- 2001 - 5000
- 5001 - 15000
- 15001 - 60000

Οδικό δίκτυο

- Εγνατία οδός
- Εθνική οδός
- Πρωτεύων οδικό δίκτυο
- Δευτερεύον οδικό δίκτυο
- Σιδηροδρομικό δίκτυο
- ✈ Αεροδρόμιο
- ⚓ Λιμάνια
- ⋯ Συνδέσεις Λιμανιών

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕ ΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

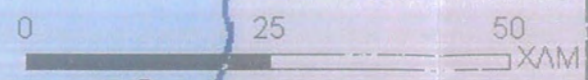
ΧΑΡΤΗΣ 1 ΠΤΛΟΣ: ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 750.000

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΓΛΟΥ ΜΑΡΙΑ






ΠΗΓΕ Σ ΥΠΕΧΩΔΕ, ΧΑΡΤΗΣ ROAD

ΒΟΛΟΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2008





ΥΠΟΜΝΗΜΑ

-  Όρια Παλιάς Πόλης Ξάνθης
-  Όρια πόλεως 1914
-  Εβραϊκή συναγωγή
-  "Σαμακώβ" (Βουλγαρική συναγωγή)
-  Μουσουλμανικές συναγωγές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
 ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
 ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ,
 ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ
 Χαρακτηριστικά πολεοδομικής εξέλιξης
 πόλεως Ξάνθης

ΧΑΡΤΗΣ: 2

ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 10.000

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΓΛΟΥ ΓΑΡΙΑ

ΠΗΓΗ: GOOGLE MAPS

ΒΟΛΟΣ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2010

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αλή Κ., Οι Παλαιές «Οθωμανικές» ονομασίες των πόλεων Κομοτηνή και Ξάνθη: μελέτη, 1994

Αραβαντινός Α., Πολεοδομικός Σχεδιασμός για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 2000

Βαρβούνης Μ., Η καθημερινή ζωή των Πομάκων, Λαογραφία, Εθνική Συνείδηση και Θρησκευτική Ταυτότητα. Το παράδειγμα του χωριού Κύκνος της Ξάνθης, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα Οκτώβριος 1997

Βογιατζής Γ., Μειονεκτήματα των οθωμανικών πηγών που αφορούν στη γνώση της πρώιμης Οθωμανικής Κυριαρχίας στη Θράκη, Θρακικά Χρονικά, τ. 45/1991

Γεωργαντζής Π., Τα χάνια της Ξάνθης και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της πόλης, Θρακικά Χρονικά, τ. 38/1983

Δημητριάδης Μ., Λεξικόν Ελληνο-Τουρκικών Τουρκο-Ελληνικών, Ξάνθη 1962

Διβάνη Λ., Οι επιπτώσεις του συστήματος μειονοτικής προστασίας της ΚτΕ στην Ελλάδα: Η οπτική του Υπουργείου Εξωτερικών, στο βιβλίο Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών. Εκδόσεις Κριτική – Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων. Αθήνα 1997

Εξάρχου Θ., Οι δωρεές των οικογενειών Σταύρου Χατζησταύρου και Παντελή Κουγιουμτζόγλου στην Ξάνθη, Εκδόσεις Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 1999

Εξάρχου Θ., Οι Εβραίοι στην Ξάνθη, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη 2001

Ευστρατίου Νίκος, Εθνοαρχαιολογικές αναζητήσεις στα Πομακοχώρια της Ροδόπης, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002

Ζαρκάδα Χ., Τα χάνια της Ξάνθης, Θρακικά Χρονικά, τ.37/1982

Ηρακλείδης Α., Μειονότητες, εσωτερική πολιτική και Ελλάδα, στο βιβλίο Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών. Εκδόσεις Κριτική – Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων. Αθήνα 1997

Ιωαννίδης Σ., Ένας επαγγελματικός οδηγός του 1910-1911 – Επαγγέλματα και επαγγελματίες της Ξάνθης, Θρακικά Χρονικά, τ. 32/1976

Ιωαννίδης Σ., Ξάνθη, 1870-1940: Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της, 1990

Κυριακίδης Σ., Περί την ιστορία της Θράκης: ο ελληνισμός των σύγχρονων Θρακών: οι πόλεις Ξάνθη και Κομοτηνή,

Λιεζουά Ζαν-Πιερ, Ρομά, Τσιγγάνοι, Ταξιδευτές. Οι Τσιγγάνοι της Ευρώπης, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1999 (Μετάφραση Σιπητανού Αθηνά)

Λιθοξόου Δ., Μειονοτικά Ζητήματα και Εθνική Συνείδηση στην Ελλάδα: Ατασθαλίες της ελληνικής ιστοριογραφίας, Β' Έκδοση: Αθήνα, Απρίλιος 1992, Εκδόσεις Λεβιάθαν

Λυδάκη Άννα, Οι Τσιγγάνοι στην πόλη. Μεγαλώνοντας στην Αγία Βαρβάρα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998

Μαλούτας Θ., Οι πόλεις. Κοινωνικός και οικονομικός Άτλας της Ελλάδας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Τόμος 1^{ος}. Αθήνα – Βόλος 2000

Μαρίνος Π., Σκιάς Σ., κ.ά., Γεωτεχνική Χαρτογράφηση Αστικής περιοχής Ξάνθης, Θρακικά Χρονικά, τ. 37/1982

Μέκος Ζ., Μουσουλμάνοι. Αρμένιοι και Εβραίοι Συμπολίτες μου Κομοτηναίοι, Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2007

Μέκος Ζαφείριος, Οι Πομάκοι στη Θράκη, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2001

Μελκίδη Χ., Κοινωνικές ανακατατάξεις και επιπτώσεις τους στην πολεοδομική εξέλιξη της Ξάνθης κατά την Οθωμανική Περίοδο. Θρακικά Χρονικά, τ. 45/1991

Μελκίδη Χ., Περί την ίδρυση του οικισμού της Ξάνθης, Περί Θράκης, τ.4/2004

Μελκίδη Χ., Τα Μουσουλμανικά μνημεία της Ξάνθης, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 2007

Μουσόπουλος Θ., Κορωνάκη-Τσοτανίδου Ε., Χαραλαμπίδης Γ., Γερμαντζίδης Ν., κ.ά., Ξάνθη: Τουριστικός οδηγός του Νομού, Έκδοση Νομαρχίας Ξάνθης, ΝΕΤΠ, Ξάνθη 2009

Μεσσινας Η., Συναγωγές στην Ελλάδα. Εφημερίδα «Η Καθημερινή». Κυριακή 3 Μαρτίου 1996

Παπαχρήστου Γ., Ξάνθη και Αστική Πολυκατοικία. Θρακικά Χρονικά. τ. 37/1982

Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Γ., Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2004

Πρεντουλής Ν., Η έννοια της Μειονότητας, από το αρχείο του κ. Λαλένη

Ρουκούνης Γ., Οι καπναποθήκες της Ξάνθης, Θρακικά Χρονικά, τ. 45/1991

Τρουμπέτα Σεβαστή, Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους μουσουλμάνους της Θράκης. Το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσιγγάνων, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων και Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001

Τσιτσελίκης Κ. και Χριστόπουλος Δ., Ο εντοπισμός του μειονοτικού φαινομένου στην Ελλάδα από τη νομική επιστήμη και το δίκαιο, στο βιβλίο Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών. Εκδόσεις Κριτική – Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Αθήνα 1997

Φρεζής Ρ., Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Βόλος 1994

Χασιώτης Ι, Η ιστορία της Αρμενίας, Εφημερίδα Η Καθημερινή. Κυριακή 5 Φεβρουαρίου 1995

Χαστάογλου Β., Το αστικό φαινόμενο και η ιστορία του πολεοδομικού σχεδιασμού, στο βιβλίο Βιώσιμη Πόλη, Εκδόσεις Στοχαστής – Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών, Αθήνα 2000

McCann Ρ., Αστική και περιφερειακή οικονομική, Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα 2002 (Μετάφραση Πέτρος Ρύλμον)

Παρουσιάσεις σε συνέδρια

Δημητριάδης Ε., Τσότσος Γ., Δίκτυα επικοινωνιών στη Θράκη κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή 2005

Κατσιμίγας Κ., Πολεοδομική και ιστορική εξέλιξη της Κομοτηνής. Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής (επιμ) Η Κομοτηνή και ο ευρύτερος χώρος (παρελθόν, παρόν, μέλλον), ΕΠΕΚ, Κομοτηνή 2006

Κοτζαμάνης Β., Θράκη: μια εβδομηκονταετία έντονων πληθυσμιακών ανακατατάξεων (1928-2001), Εταιρεία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής (επιμ) Η Κομοτηνή και ο ευρύτερος χώρος (παρελθόν, παρόν, μέλλον), ΕΠΕΚ, Κομοτηνή 2006

Λιανός Ν., Μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτηρίων της παλιάς πόλης της Ξάνθης, Πρακτικά Συνεδρίου Νέες Πόλεις πάνω σε παλιές, Ρόδος 2010

Παυλίδης Γ., Η ανάπτυξη του Νομού Ξάνθης. Αξιολόγηση πορείας του Νομού και προοπτικές προς το 2020. Πρακτικά 2^{ου} Αναπτυξιακού Συνεδρίου Ξάνθης «Ο οδικός χάρτης για την Ξάνθη του 2010», Ξάνθη 2010

Σκαρλάτος Κ., Η βιομηχανία στην Ξάνθη, ανακατατάξεις και προβληματισμοί, Πρακτικά 2^{ου} Αναπτυξιακού Συνεδρίου Ξάνθης «Ο οδικός χάρτης για την Ξάνθη του 2010», Ξάνθη 2010

Χατζόπουλος Κ., Η Θράκη κατά τους Έλληνες γεωγράφους της Οθωμανικής εποχής, Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή 2005

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Adamou E., Sur les traces d'une dégrammaticalisation: le médiatif en romaïque (Grèce), από το αρχείο του κ. Λαλένη

Bowman S., Jews στο βιβλίο Minorities in Greece. Aspects of a plural society. Hurst & Company, London 2002

Chousein A., Continuities and changes in the minority policy of Greece: the case of Western Thrace, από το αρχείο του κ. Λαλένη

Clogg R., Introduction στο βιβλίο Minorities in Greece. Aspects of a plural society. Hurst & Company. London 2002

Hassiotis I., Armenians στο βιβλίο Minorities in Greece. Aspects of a plural society. Hurst & Company. London 2002

Meinardus R., Muslims: Turks, Pomaks and Gypsies στο βιβλίο Minorities in Greece. Aspects of a plural society, Hurst & Company, London 2002

Selle-Mazi E., La minorité Musulmane Turcophone de Grece: Apprche sociolinguistique d'une communaute bilingue, Εκδόσεις Τροχαλία, Κέρκυρα 1999

Σχέδια

Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Ξάνθης

Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

Συνηεντεύξεις

Κατσιμίγας Κ., Συνέντευξη στο γραφείο του στην Κομοτηνή την 1 Μαΐου 2010

Διαδικτυακοί Τόποι

Βικιπαιδεία: www.wikipedia.org, πρόσβαση στις 3 Μαρτίου 2010

Ελληνική Στατιστική Αρχή: www.statistics.gr, πρόσβαση στις 20 Μαρτίου 2010

Ελληνικό Κέντρο Προώθησης του Εθελοντισμού: www.antropos.gr, πρόσβαση στις 4 Μαρτίου 2010

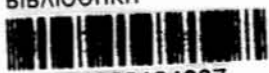
Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο: www.kis.gr, πρόσβαση στις 10 Μαρτίου 2010

Παλιά Πόλη: www.67100.gr, πρόσβαση στις 17 Απριλίου 2010

Πατρίδα μου: www.patridamou.gr, πρόσβαση στις 8 Μαρτίου 2010



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ



004000104637